

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİL VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

EYH GÂL B DÎVÂNINDA ZAMAN

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Zülfî GÜLER

HAZIRLAYAN

Kübrâ YERLİ KAYA

ELAZIĞI – 2008

II

T.C.
FIRAT ÜN VERS TES
SOSYAL B L MLER ENST TÜSÜ
TÜRK D L VE EDEB YATI ANA B L M DALI

EYH GÂL B DÎVÂNINDA ZAMAN
(YÜKSEK L SANS TEZ)

Bu tez / / tarihinde a a ıdaki jüri tarafından oy birli i / oy çoklu u
ile kabul edilmi tir.

Danı man
Yrd.Doç. Dr. Zülfî GÜLER

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih
ve sayılı kararıyla onaylanmı tır.

ENST TÜ MÜDÜRÜ

Doç. Dr. Ahmet AKSIN

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****eyh Gâlib Dîvânında Zaman Kavramı****Kübrâ YERL KAYA****Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı****2008; Sayfa: XI+120**

eyh Gâlib, Dîvân şiirinin son büyük temsilcisidir. Sembolizmdeki ba arısı doruk noktaya ulaşmı tır. Onun şiirlerindeki gizi çözebilmek çok kolay değildir. şiirlerindeki anlamın arka perdesini görebilmek için, sadece sözcüklerin anlamına bakmak yetmez. Sözcüklere, Klasik şiir geleneğindeki mazmunların kullanımından daha ötede anlamlar yüklemi tır.

Zaman kavramı, oldukça soyut ve anlaşılması güç bir kavramdır. Bu kavram, dilde de birçok sözcükle kar ılınmı tır. Bu çalışmada, Gâlib'in zaman ifade eden sözcüklere, kelime anlamı dışında nasıl anlamlar yüklediği üzerinde durulmu tur. Aynı zamanda metin içerisindeki anlamı doğrultusunda zaman ifade eden sözcükler de ırlendirilmi tır. Bu çalışmada zaman ifade eden kavramların ve sözcüklerin Gâlib tarafından nasıl algılandığı da ırlendirilmeye çalışılmı tır.

Anahtar Sözcükler: Dîvân şiiri, eyh Gâlib, sembolizm, zaman,

ABSTRACT**Graduate School Assignment****“Time” concept in eyh Galib’s Poetical Works****Kübrâ YERL KAYA****University of Fırat
The Institute of Social Science
Department of Turkish Language and Literature****2008; XI+120 Pages**

eyh Galib is the conclusive advanced representative of the Classical Ottoman Poetry. He achieved the peak point concerning the usage of symbolism. Apprehending the mystery in his poetry would not be a simple work. Just analyzing the explanations of the words that are used would not be efficient to find out the genuine, entire meaning. He loads far more than traditional poetical connotative meanings to the words that he used.

“Time” is a concept, which is highly abstract and hard to apprehend. The time concept is covered with many words in linguistics. In this work, the connotative meanings of the words that Galib used in terms of the time concept are stressed. Also, the words which metaphorically signify “time” through the overall inference of his work are examined. This study covers how the words and concepts that signify “time” are perceived by the author eyh Galib.

Key Words: Classical Ottoman Poetry, eyh Galib, symbolism, time.

Ç NDEK LER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
Ç NDEK LER	V
KISALTMALAR	X
G R	1
EYH GÂL B DÎVÂNINDA ZAMAN.....	6

B R NC BÖLÜM

ZAMAN B LD REN SÖZCÜKLER

1. ÂH R-AHÎR	7
1.1. Âhir Nefes	9
1.2. Âhir Zaman	9
2. BEL RS Z B R ZAMAN	10
3. EZEL-ELEST.....	12
4. SAAT	13
4.1. E ref Saat	14
5. BEKÂ.....	14
6. TAR H.....	16
7. VAKT	16
7.1. bnü'l Vakt	19
8. ASIR-ÇA	19
9. III. SEL M' N DEVR	20
10. ZAMANE- NSANLAR	23
11. DEVR.....	23
11.1. Ya anılan Zaman-Hayat	24
11.2. Dönem-Asır-Ça	27
11.3. Rûzgâr	27
11.4. Dünya-Felek.....	28
11.5. Talih-Felek	29
11.6. Devr-Dönü	29
11.7. Semâ'	30
12. DEM.....	34

12.1. Heme-Dem	35
12.2. Ne Dem Ki	35
12.3. Her Dem-Her Nefes	36
12.4. Her Ne Dem	37
12.5. Ne Dem	37
12.6. Ol Dem	38
12.7. Dü-Dem	38
12.8. Bir Dem- Bir Nefes	38
12.9. Dem-i Serdi	39
12.10. Bu Dem	39
12.11. Dem-i Hü yârân	40
12.12. Dem-i Sâlif	40
12.13. Dem-i Vasl	41
12.14. Dem-i Fürkat	41
12.15. Dem-i Nevrûz	41
12.16. Dem-i ret-Dem-i em îr	41
12.17. An Be An	42
13. ZAMAN FADE EDEN D ER KEL MELER	43
13.1. Gâh	43
13.2. Gâh, Gâhî	43
13.3. Geh...Geh, Geh Gâh	44
13.4. Hemi e-Daima	45
13.5. Nâ-gâh	46
13.6. imdi	46
13.7. Yine	47
13.8. Evvel- Sonra	48
13.9. Hemân	48
13.10. Dek	49
13.11. ken	49
13.12. Henûz	49
13.13. Durmaksızın	49

K NC BÖLÜM
GÜN VE GÜNÜN BÖLÜMLER

1. ZAMAN D L M OLARAK GÜN	50
1.1. Belirsiz Günler	50
1.1.1. Bir gün.....	50
1.1.2. Bir gün olur ki	51
1.1.3. Her gün.....	51
1.1.4. Bir gün ki.....	51
1.1.5. Bir iki gün.....	51
1.1.6. O günlerde	51
1.1.7. Gün-be-gün.....	52
1.2. Özel Günler	52
1.2.1. Nevrûz	52
1.2.2. Bayram	53
1.2.3. Hayber günü	55
1.2.4. Bedir günü	56
1.2.5. Hesap günü	56
1.2.6. Mah er günü	57
2. SABAH	58
2.1. Aydınlık	59
2.2. Bahar Sabahı	60
2.3. Mutlu Bir Günün Ba langıcı	61
2.4. Bayram Sabahı	61
2.5. Feyiz-Bereket	62
2.6. Ferahlık	63
2.7. Zaman Dilimi Olarak Sabah	64
2.8. Sabaha Dek	64
2.9. çki Gecesinde Sabahı	65
2.10. Kavu ma- Vuslat	66
2.11. Ümit	67
2.12. Mevlâna.....	67
2.13. Miraç Gecesinde Sabahı	68
2.14. Ni abur Sabahı	68

3. GÜNDÜZ VE GECE	69
3.1. Allah'ın Varlığının Delili	70
3.2. Tüm Zaman-Sonsuzluk-Süreklilik	71
3.3. Daima.....	74
3.4. Gerçek Anlam	75
3.5. Karanlık ve Aydınlık	75
3.6. Sabah-Akşam	77
4. GECE VE AK AM	77
4.1. Akşam	78
4.1.1. Gam.....	78
4.1.2. Zulmet, karanlık, siyahlık	80
4.1.3. Yenilenme, yeni bir güne hazırlanma, dünyaya bağlanma	81
4.1.4. İstifak	81
4.2. Gece	82
4.2.1. Ahiret	82
4.2.2. Ayrılık	83
4.2.3. Dün.....	84
4.2.4. Karanlık.....	84
4.2.5. Yalnızlık.....	88
4.2.6. Uykusuzluk-Uyanıklık.....	88
4.2.7. Tasavvûfî anlamda gece	89
4.2.8. Gerçek anlamda gece	91
4.2.9. Özel geceler	92
4.2.9.1. Berat Gecesi.....	92
4.2.9.2. Cuma-Bayram gecesi	93
4.2.9.3. Kadir Gecesi	93
4.2.9.4. Miraç Gecesi.....	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAKVİM ZAMANI BİRLEŞKEN SÖZCÜKLER

1. YIL	96
1.1. Yeni Yıl.....	96
2. MEVSİMLER	97
2.1. Bahar	97

2.1.1. Ya mur.....	97
2.1.2. Ne 'e ilkbaharı.....	99
2.1.3. Bahar sabahı	99
2.1.4. İkbahar, Bahar vakti.....	100
2.1.5. Feyiz, Bereket.....	100
2.1.6. Canlılık, Tazelik	101
2.1.7. Cennet	103
2.1.8. Hatıra.....	103
2.1.9. Huzur-Bast	103
2.1.10. Renk	104
2.1.11. Sultan- Mür it.....	104
2.1.12. Vuslat	105
2.2. Hazân	105
2.3. Yaz.....	106
2.4. Kı	106
3. AYLAR.....	107
3.1. Temmuz Ayı	107
3.2. Ramazan.....	107
3.3. Muharrem.....	108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜN-BUGÜN-YARIN

1. GEÇM ZAMAN	109
2. MD K ZAMAN-BUGÜN.....	110
2.1. Siyah gün (Üzüntü -Keder-Ayrılık)	110
2.2. Hicran Günü	111
2.3. Safa Günü.....	111
3. GELECEK ZAMAN-YARIN-FERDÂ.....	112
3.1. Gelecek Kayıtsızlı ı	113
3.2. Öbür Dünya.....	114
3.3. Ya am	115
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	118

KISALTMALAR**Manzume Adları:**

B	: Beyit
G.	: Gazel
K.	: Kaside
Kt.	: Kıt'a
L.	: Lûgaz
M.	: Mısra
Mh.	: Muhammes
Mm.	: Musammat
My.	: Mersiye
Ms.	: Mesnevi
Md.	: Müseddes
R.	: Rubâî
Sn.	: Sâkînâme
.	: arkı
Tb	: Terhib-i Bent
Tc.	: Terci-i Bent
Tm.	: Terci'-i Mısra'
Tr.	: Tarih
Th.	: Tahmis

Açıklama :

Metne alınan beyitler, Dr. Muhsin Kalkı ım'ın hazırlad ı “ eyh Gâlib Dîvânı”ndan alınm ı tır (Akça Yayınları, Ankara 1994). Alıntının sonunda, parantez içinde önce manzumenin kısaltması, ardından manzume numaras ı yazılm ı tır.

ÖNSÖZ

eyh Gâlib, Eski edebiyatımızın kemal devrini tamamladı ı son döneminde çı ır açımı ; artık tükendi i zannedilen eski iirin son büyük temsilcisi olmu tur. Ya adı ı devrin siyasî, sosyal ve edebî özellikleri göz önünde bulundurulursa, airin haklı öhretinin sanatçı ki ili inin gücünden kaynaklandı ı gözden kaçmayacaktır. Bu sanatçı ruh, onun yaradılı ından gelmektedir. Mevlevîli i'nin v e Sebki-Hindi akımının etkisi de onda sembolizmin en ba arılı örnekleri ile yansımasını bulmu tur.

air, kısa ömrüne çok ey sı dırmı tır. Biz bu çalı mamızda eyh Gâlib'in zamana olan bakı açısını de erlendirmeye çalı tık. Hem ya amını kırk yıla sı dırı rken ölümsüzle mesi, hem de ya adı ı devrin Dîvân edebiyatının kapanı devri olmasından ötürü konumuz *zaman* oldu.

Zaman nedir? Sorusuna verilecek cevapların sonu gelmeyecektir. Tanımlanması çok zor olan bu kavramı yorumlamak herkesin hayata ve e yaya bak ı açısına göre de i ecektir. Bu de erlendirmeyi yaparken; Eski iirimizin beslendi i kaynaklar, tasavvuf, zamanın gramatikal ve sembolik anlamları, airin ki ili i ve Mevlevîli i do rultusunda çalı mamızın yönünü belirledik, kaynak olarak da airin Dîvân' ını seçtik.Çalı mamızın amacı, hem bu soyut kavram hakkında söz söylemek hem de ölümsüz airin sözlerinin esrarını biraz daha açabilmektir.

“Gele bir devr ki bu Gâlib'i yâd eyleyeler” diyen airi rahmetle anıyoruz.

Beni bu çalı maya sevk eden de erli Hoc am Yrd.Doç.Dr. Zülfî GÜLER'e saygılarımı ve ükranlarımı sunarım.

G R

Zamanın tanımlanması, onun felsefesinin yapılması demektir. Her bir ândan bahsedilsin ister sonsuzluktan, bu kavram için söylenecek sözler ve yapılacak yorumların çokluğu bu kavramın insanlığın daima ilgilendiği ve çözümlenmeye çalışıldığı bir kavram olmasından ileri gelir.

Zamanın algılanışı ve de eri herkes için farklıdır; tıpkı kıymeti gibi... Herkes için dünyanın kendi etrafında dönüyor olarak tanımladığımız ‘gün’ yirmi dört saattir. Ya ananın zaman e it oldu u halde, insanların bu anları ya a ma de erleri birbirinden çok farklıdır. Zevkle yaptığımız bir i te nasıl zaman su gibi akıp geçer, oysa ho lanmadığımız anlarda saatler durmuş gibi gelir.

Asırlar boyu bu kavramla ilgili görüşler belirtilmiş ve yorumlar yapılmıştır. Farklı bakış açılarından derlendirdiğimizde; zamanın en göze çarpan özelliği, onun göreceli bir kavram olmasıdır. Bu soyut kavram, maddeden ve hareketten bağımsız düşünülemez. Niceliği ve algılanışı madde ve harekete bağlıdır. Bu yüzden de ‘zamanın en küçük parçası’ olarak zikredeceğimiz *ân*ların niteliğine bağlı olarak algılanır ve anamlanır.

Hareket devam ettikçe, zaman da bu hareketle beraber akıp gidecektir. Tanımlanması zor olan bu soyut kavramın mahiyeti ise; olan ve ya ananın özelliğine bağlı olarak anlam kazanacaktır ki; bu da herkes için zaman tanımının anlamını deşirecektir.

Zaman kavramı ile ilgili tartışmalar M.Ö. IV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Her düşünce, her felsefe bu kavramı farklı boyutlarda tanımlamaktadır ki; bu da zaman kavramının göreceliliğini doğrulamaktadır.

Felsefede zaman kavramına ilk defa Knaksimondros’ta rastlıyoruz. Knaksimondros şöyle der: “Nesneler meydana gelişlerini nereden edinmişlerse, zorunluk gereği yine oraya giderek yok olmaktadır; çünkü onlar zaman düzenine göre cezalarını ödemek ve doğu olmayı için doğulmak zorundadırlar. ” (Zamanın

Kitabı s.19'dan aktaran Özek 2005:1). Bu görüşe göre; zamanın ölçütü ve varlığı ancak nesnelere varlığı ile mümkündür.

Renouvier, zamanı duyarlılığın bir biçimi olarak kabul etmez ama anlamlı bir kategori olarak görür. Lotze, zamanın zihni bir gerçek olduğunu ve onu psikolojik açıdan dile getirdiğini savunur. Bergson, gerçek zamanı, determinizme uyanıktan ayırır. Eflatun'a göre zaman; "Sonsuzluğun bir kopyası ve sembolüdür." Gazalî ise dünyanın, zamana bağlı bir bağımlılık ve sonu bulduğunu ifade eder (İslam Ansiklopedisi, C.XIII : 461).

"Zaman, ölçülen ya da ölçülebilen süre, uzaysal boyutları olmayan sürem. Felsefi açıdan büyük önem taşıdığı gibi matematiğin ve fiziğin de inceleme alanına girer. Aziz Augustinus V. yüzyılda zamanın, düşünce eylemlerinin düzenlenmesi açısından en anlamlı ama tanımlanması en zor kavram olduğunu vurgulamış, yalnız bir biçimde tanımlanamayan bu kavram, birbirinden çok farklı biçimlerde ele alınmıştır. Örneğin bazı eski Yunan filozofları zamanı gök cisimlerinin hareketi ile açıklamaya çalışmış, Platon zamanın ruhun yaradılışından önce yaratıldığını, Aristoteles de hareketin ölçüsü olduğunu kabul etmiştir." (Ana Britannica C.XXII : 257'den aktaran Özek 2005:1).

"Zamanı tanımlamak, felsefenin en güç sorunlarından birini oluşturur. İlk anlamıyla zaman, saptanabilir iki olay arasındaki aralıktır ve bu durumda az ya da çok olduğundan söz edilebilir." (Gelişim Hachette C.XII: 4821).

Norbert Elias, zamanı "iki veya daha fazla, sürekli hareket halindeki olaylar içindeki dilimlerin bağımlılık ve bitiş pozisyonları ya da bu pozisyonlar arasındaki süreleri birbiriyle ilişkilendirme" (Elias 2000: 23). olarak tanımlamaktadır.

A. Edip Uysal; zamanın olup olmadığını konusunda bir yargılamaya gittikten sonra makalesinin bir bölümünde şöyle demektedir: "Mistiklere göre zaman yalnız zihinde vardır ve olayların oluşmalarının birbiriyle mukayese sinden doğan zaman, hissi hakikatte bir alanı tanımlayan bir eylemdir. Bütün varlıklar her an doğmada ve her an yine vücudu mutlakta birleşmektedir. Fakat biz bu hareketin ani ve daimî olduğunu dolayısıyla âlemi sürekli olarak görürüz ve de iktidarı ancak uzun bir zaman sonra

anlayabiliriz. Kâinat, daimî bir de i me halinde dir. Bütün âlem her an yok olup, her an yeniden tecelli etmektedir.” (Uysal 1958: 382).

Elea Okulu, zamanın olmadı nı savunmaktadır. Kar ısında ise Pythagorasçılar bulunmaktadır. “Pythagorasçılara göre hareket, noktalardan olu an bir çizgi boyunca ilerlemekte, çizginin hareketiyle yüzey olu makta, yüzeyde cismi meydana getirmekte ve cisimler uzayda noktalardan ya da birimlerden olu maktadır. Elea Okulu bu görü ü çürütmeye çalı maktadır. Bunun için de *ok* örne ini verir. Pythagorasçılara göre zamandaki an; çizgideki bir noktadır. Buna göre uçan ok durmaktadır. Çünkü ok, her bir anda bir noktada bulunmaktadır. Bulunmak da bir dinginli i gösterir. Böylece ne hareket vardır ne de zaman...” (Elias, 2000: 26)

Aslında bu tartı maların kimi zaman da kısır döngülerin ba ında bir *varlık* sorunu oldu u görülmektedir. “Zaman nedir?” Burada zamanın ne oldu u sorulurken, onun bir ey oldu u, soyut-somut bir varlı ı oldu u kabul ediliyor. Çünkü her soru turma bir arayı tır. Her arayı a önceden arananın kendisi yol gösterir. Soru sorma var olan eyin genel olarak varolması ve öyle olması açısından bili sel arayı tır.” (Heidegger, 2004: 27)

Ö. Naci Soydan ise (2003: 14) hareketin devamlılı ından kaynaklanan neden - sonuç ili kisinden, zaman kavramının iki yönü oldu undan bahseder: “...iki tarz zaman anlayı ı ile kar ıla ıyoruz. Biri do al, döngüsel; di eri geçmi , imdi, gelecek boyutlarını, ilerleyen ama geriye dönmeyen bir çizgi üstüne oturtan çizgisel zaman kavrayı ı. Do al zaman, güne in do u u-batı ı, mevsimlerin daima birbirini izlemesi gibi do al olaylara dayanır. Bunun ebedî bir döngü olarak anla ılması, hep aynı eyin yinelenmesi, büyük ölçekte yeni bir eyin olmadı ı görü ünü ortaya koydu u gibi, aynı zamanda bir ilerleme dü üncesine de yer vermez. Do adaki döngüselli in in san dünyasına aktarılması bir tarih bilincinin olu masını da engeller. Tarih bilincinin olu ması için çizgisel zaman anlayı ma ihtiyaç vardır.”

Genel olarak bu görü lerden ortaya çıkan sonuç zamanın iki boyutunun oldu udur. Bunlardan birincisi fiziksel zaman di eri ise soyut zamandır. Birinci boyuta göre; zaman fiziksel dünyanın nesnel bir ö esidir. Bu görü e göre zaman varlık tarzı

bakımından yani ontolojik bakımdan do anın öteki nesnelere farklıdır, di erleriyle kar ıla tırıldı nda algılanamaz özelli iyle onlardan ayrılır. kinci görü e göre zaman, olayları birlikte görme biçimi, bir beraber görme tarzıdır. Zaman insan bilincinin ya da insan tininin kendi özgürlü ünde temellenen, dolayısıyla her türlü deneyimin ön ko ulu olarak deneyimlerden önce gelen bir eydir. Bu iki görü arasındaki fark; birinde zaman nesnel, insan bilincinden tamamen ba ımsız varolan bir do al veri iken, ikincisinde *subjektif* bir karakter ta ır yani insanın do asında do u tan yerle mi öznel bir tasarım olarak anla ılmaktadır. Zaten bir taraftan insan dı nda/insana ba lı olmaksızın varken –fiziksel zaman- di er taraftan insan ile do rudan ilintilidir. nsanın gereksinimlerinden do an bir olgudur (Özek, 2005: 4).

Zamanı gerçek dünyanın nesnel bir ögesi veya tamamen koz mik saymaca olarak gören insan, artık farkında olsun olmasın bu zaman kavramının içinde ya amaktadır. Zamanın sosyal hayat üzerindeki etkisini, kimi zaman baskısını hemen hemen tüm insanlık hissetmektedir. Bu yönüyle zaman felsefî bir kavram olmaktan çok s osyal hayatı düzenleyici bir faktör, hatta bir ‘gösterge’ dir (Özek,2005: 5).

Zaman soyut bir kavramdır. Bu yüzden tanımlanması güçtür. Zamanı bölümlere ayırmak ve bu bölümleri ‘geçen süre’ye ba lı olarak adlandırmak onun hakkında söylenebilecekleri sınırlar.

Türkçenin tarihi devirleri içerisinde, zaman dilimlerine çe itli adlar verilmiştir. Bu adlandırma bir ihtiyaçtır çünkü insanlık varoldu u süreçten bu güne zamanı anlamaya çalı mıştır. Zaman yükledi i anlamlar da dilde ifadesini bulmu tur ki; bu da dilin canlı ve sosyal bir varlık olma özelli inin sonucudur.

Eski Türk Edebiyatı metinlerinde, zaman ifade eden eklerin ve sözcüklerin haricinde kullanılan ve zaman kavramı içerisinde de erlendirdi imiz mazmunlar vardır. Zaman ifadesi veren bu sözcükleri, kavram olarak de erlendirdi imizde zaman ifadesi vermenin yanı sıra iir gelene i içerisinde birer imaj olarak kullanıldıklarını da görürüz.

Eski iirimizde, zaman bildiren sözcüklerin arka planının yorumlanabilmesi için, eski iirin beslendi i kaynakları, airin yapısını ve airin ya adı ı dönemi iyi tahlil

etmek gerekir. Bu dönemin şiirlerinde zaman bir süreç olmaktan çok bir bütün olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle mutasavvıf şiirler zamanı ba layıcı bir unsur olarak görmemeleri ve ya anılmakta olan anları dikkate almırlardır; bu yüzden geçmişe ve geleceğe ait kullanımları daha az görülür.

Şairin halet-i rûhiyesi de şiiri kendir. Bu yüzden de şiir genellikle geleneksel yapı içerisinde de erlendirilir. Şeyh Gâlib'de zaman kavramını de erlendirirken bu geleneksel yapının haricinde şiirin ruhsal durumunu ve hayat felsefesini göz ardı etmek istemedik. Şiirde her kelime bir semboldür ve özellikle şeyh Gâlib'in şiirinde sembolizm doruk noktada anlamlıdır.

Çalı mamızda, şiirin Divan'ından içinde zamanla ilgili sözcükler geçen beyitleri aldık. Bu sözcüklerin geçtiği beyitleri ana başlıklar altında topladık ve sözcüğün çağrışımları anlam hakkındaki açıklamalarımıza seçtiğimiz beyitlerin öncesinde de indik.

Zaman gibi karmaşık ve soyut bir kavram, elbette ki dilde de ifadesini bulmuştur. Türkçe'de zaman adı olan çok sayıda kelime vardır. Bu konuda yayımlanmamış bir doktora tezi mevcuttur.(Aydın 2002). Bu kavram, sadece aldığı adların sözlük anlamları ile mi kabul edilmiştir? Bu sorunun yanıtının 'hayır' olduğunu düşünüyorum. Örneğin *sabah* sözcüğü bir zaman dilimin adıdır ama hepimiz için çağrışımları ve anlamı farklı olabilir.

Şeyh Gâlib gibi usta bir kalem, çoğumuz için bile çok anlamlı olan bu sözcüklerin anlam çeşitliliğine başka boyutlar katması olmalıdır. Sadece zaman adı olan de il, zaman adı olmadığı halde zaman bildiren sözcükler de vardır. Şairin sanatçı kişiliği ve hayat felsefesi ışığında, şiirin zamana bakışımı de erlendirmeye çalıştık.

EYH GÂL B DÎVÂNINDA ZAMAN

B R NC BÖLÜM

ZAMAN B LD REN SÖZCÜKLER

Zaman bir kavram olarak göreceli ve ölçülebilirdir. Dilde de bu kavram çe itli sözcükler ile kar ılanmı tır. Zaman kavramı ile ilgili olarak, mevsim, ay, hafta, gün gibi sözlerle kar ıla ırız. Bunun dı ında bazı sözler vardır ki bir zaman diliminin adından çok, anlam olarak zamansal ça rı ım yapmaktadır ve yoruma açıktır.

1. ÂH R-AHÎR

Âhir sözcü ünün anlamı; son, sonraki, en sonradır. Ahîr ise en son, en sondaki demektir. İki sıfat, di eri zarftır. Âhir keli me manası ile bir sonraki âna da teka bül eder. Her ânımız, bir önceki ânımızın âhiridir. Her ne kadar belirli bir tarihte sonlanmı bir duruma i aret eden bir yönü olsa da zamana yayılmı yönü de mutlaka dikkat çekicidir.

airin gazellerinde rastladığımız en sondaki ânın mü ahedesini de âhir zamandır. Her ân, âhir zamanımızın tohumunu atarak, ektiklerimizin mü ahedesini yapıyoruz.

airin, aldı ımız beyitlerine de bu pencereden bakmamız do ru olur. Örne in a a ıdaki beyitte air; “Sarho luk, sonunda sevgi linin gözünün beyazını kırmızıya boyar. Ba tan ba a kana bulanmı gönül o katilden kan ister mi? ster tabii.” , demektedir. Sarho luk sonunda, gözün kırmızıya boyanması, sarho luk ânının âhiridir. Zaman anlamı da kendi içerisinde neden ve sonuç ba lantılarıyla birbirinden ayrılmı tır. Bir durumun âhir olması, kendisinden önce gerçekleşen olayın sonucu olması durumuyla tespit edilmi tir.

Eder gülgûn beyâz-ı çe mini mestânelik **âhir**

O hûnîden dil-i hûn-ge te kan ister mi ister ya (G.3)

air, a a ıdaki beyitte, bir damla gözya ının halinin sonunda ne olaca ını sormu , cevabını da beytin içinde vermi tir. Kan saçan gözden akan bir gözya ının halini söylemi tir. Bu beyitte zaman anlamı, bir olu um ve olgunla ma sürecinin sonunda tahminler yoluyla çıkarılabilecek sonuçla ifade edilmi tir. Kanlı gözden akan küçük bir gözya ı damlasının halinin ne olaca ını tahmin etmek için onun do u yerine,

yani öncesine bakılmı tır. Kimi zaman sonu tahmin edebilmek için ba taki durumu da de erlendirmek gerekti i dü ünülebilir. Yani belli bir zaman dilimindeki olu umlar, daha önce olmu veya daha sonra olacak olan durumla ilgilidir. Zaman kavramı neden ve sonuçların art arda gelmesi ile döngüseldir.

Âhir nic' olur me rebi bu tıfl-ı siri kin
Kim dîde-i hûn-bârdan oldu mütelezziz (G.42)

A a ıdaki örneklerde ise sözcü ün sözlük anlamı baskındır. Nihayetinde olu mu sonuçlar dile getirilmi tır.

Çeker **âhir** kenâr-ı vuslata bir serv-i bâlâyı
O dil kim âb-ve hâk-i niyâza çehre-fersâdır (G.103)

Hatt-ı rûy-ı dilberi Gâlib edip bir eb hayâl
Oldum **âhir** âte -i baht-ı siyehden bî-mecâl
Gâh fikr-i Dûzah-ı hecrinde hâtır pür-melâl
Geh cünûn-ı evk ile kayd-ı ser-i zülf-i visâl (Tb. 12)

Arar rûzîsin eyler hâk-bîzî
Bulup **âhir** gider birkaç pe îzi (Ms.5)

Nihâl-i âhı yeti dirdim **âhir** eflâke
Kusûra bakma gel ey serv-i ser-bülendim gel (G.204)

Âhir bana kasd etdi to up Rüstem-i a kı
Endî emi ol mâh ile devr-i kamer etdim (G.212)

A a ıdaki beyitte ahir tevriyelidir; hem sonra olan, hem de sonunda, nihayet anlamındadır.

Bezm-i nuhust-ı cümleden **âhir** bulunmu uz
âdim hemân ki sohbeta dâ'ir bulunmu uz (G.126)

A a ıdaki beyitte yine sözcük, “nihayetinde” anlamı ile kullanılmı tır. air, dünyadaki düzen ve gidi ata en sonunda uyum sa ladı ını vurgulamı tır:

Deryâ-yı âb-ı gevher içinde yuvarlanıp
Ahîr nizâm-ı lü'lü-i meknûna uymu um (G.206)

1.1. Âhir Nefes

slam inancında *kader* kavramı vardır. Bütün tefsir tartı malarını bir yana bırakarak, *kader* kavramını bir bütünsel belirlenmi lik olarak de erlendirelim. Buna göre insanların geçmi i ve gelece i, onlar do madan önce yazılmı ve bilgisi mevcut geli melerdir. *Kader* kavramının Türkçe'deki e anlamlı deyimini *ahınyazısı*'dır.Yani alındaki çizgilerin anlamlı olarak biçimlendirilmı hali de diyebiliriz. *Ahınyazısı* önceden yazılmı tır ve ne yaparsak yapalım kaderin dedi i olacaktır. Bu *kader* anlayı ı do rultusunda da insanın ya amı boyunca alaca ı nefes sayısı bellidir. Yazılmı nefes sayısından ne bir eksik ne de bir faz la nefes alması mümkün de ildir. Dolayısıyla insana biçilen ömrün süresi de bellidir. nsanın son nefesini vermesi, ölüm zamanının geldi inin göstergesidir. Ahir nefes ölüm anı anlamındadır.

Âhir nefesde sohbeti oldu mahabbet âh
 Bir yara urdu ba rıma â derd-i fûrkat âh
 Gelmez mi hiç kalb-i fakîre bu sûret âh
 Ey kâ etmeyeydim o â ıkla sohbet âh
 Yakmazdı belki cânımı bu nâr-ı hasret âh
 Telh etdi kâmımı o zehirnâk erbet âh (My.)

1.2. Âhir Zaman

slam inancına göre *âhir zaman*, dünyanın son zamanı, son devresidir. Genel olarak peygamber efendimizin (S.A.V.) te rifler inden, özel olarak hicri 1000 senesinden sonraki zamandır. Kıyamete yakın bu zamanda bazı belirtiler, özellikle fitneler ortaya

çıkacaktır. Âhir zaman yakla tıkça imanın olmadı nı gösteren haller ve i ler, bid'atler (dinde olmayıp, ibadet maksadıyla yapılan eyler) ço alır, slamiyet unutulur.

Seçti imiz beyitlerde karı ıklıktan ve fitneden bahsederken, *âhir zaman* kavramı vurgulanmı tır; çünkü bu zaman diliminin karakteristik özelli i yeryüzünde meydana gelen karı ıklıkların ço alması ve akıl almaz bir hâle varmasıdır.

Zuhûr etmi me er kim hatt-ı kâfir çetr-i perçemden
Dedim dâmân-ı çarhı fitne-i **âhir zamân** tutmu (G. 136)

Hatt-ı erîf emr-i hümâyün-ı zülf ile
Âhir zaman-ı fitneye vardır tekaddümün (G. 176)

Hıristiyanlıktan gelen bir inanca göre, dünyanın sonunda sa yeryüzüne inecek, Mehdi ile birlikte hareket edecek, kötülü ü kaldırıp adaleti sa layacakmı . Bu inanç Müslüman halk içerisinde de benimsenmi ve bazı tarika tlarda bu konuda birçok de i ik rivayetler de do urmu tur (Güler, 2006:178).

Seçti imiz beyitte Hz.Îsâ'nın âhir zamanda yeryüzüne geri dönmesinden bahsedilmi tir. Burada bir zaman vurgusu vardır; çünkü Hz.Îsâ'nın yeniden yeryüzüne dönü ü sevindirici bir olay, kurtulu zamanıdır. air, içinde bulundu u karma ık durumun aydınlanmasını sevgilinin vuslat vaadine ba layarak bir ilgi kurmu ve mucizevî anlamlar yüklemi tir. A a ıdaki beyitte yine Hz. Îsâ ile bir benzerlik dikkatimizi çeker, nitekim Hz. sâ'nın mucizelerinden biri, anadan do ma bir körün gözlerini açmasıdır.

Hat-ı nev-resteye ta'lik-i va'di çe m-i bîmârın
Dem-i âhir zamânda makdem-i Îsâ mıdır bilmem (G. 207)

2. BEL RS Z B R ZAMAN

Gelecek zamanda ne olaca ı ile ilgili konu malarımızda bir kesinlik yoktur ; çünkü gelecekte olacaklar konusunda ancak tahminlerde bulunabiliriz. Seçti imiz beyitlerde air günün birinde olacakları tam bir tarih belirtmeden ve süre koymadan

ifadeye çalı mı tır. Aynı zamanda air ilk beyitte; “zamanın, fele in iler ide bir gün benim meramıma teslim olup da verece i rızayı ben cihana çoktan verdim” diyerek önceden ‘*gösterdi i rıza*’yı ifade ederken de belirsiz bir kalıpla ifade etmi tir; çünkü çok önceden olan bir durumda geçen sürenin uzunlu u da çok önemli olmayabilir. *Zamân ile* sözünde ise ‘zamanla, ileride bir gün’ anlamı kastedilmi tir. Bu yüzden kesin bir zaman aralı ı verilmemi tir.

Verdim cihâna ben bunu **çokdan** ki rûzgâr
Teslîm olur merâmıma **bir gün** rızâ verir (K. 26)

Elbet gelir **zamân ile** dünyâya bir hakîm
Kânûn-ı hikmet üzre bu sadra ifâ verir (K. 26)

A a ıdaki beyitte de zaman bildiren sözcükler, sınırlı ve belli bir süreyi göstermemi tir. I. mısrada gaflet oyununun ne zaman olaca ının belli olmadığını bildiren *vakt* sözcü ü belirsiz, ne zaman ya anac a ı belli olmayan bir zamanı anlatmı ; II. mısrada ‘gün gelir’ anlamı vardır yani yine belirsizlik söz konusudur.

Zamandaki belirsizli in kayna ı beklenmeyen bir anda ortaya çıkabilmesidir. Gelecekte, günün birinde olacaklar için kesin bir çizgi çizilmedi mi tir.

Vakt-i bâzîçe-i gaflet mi olur sandın sen
Vakt olur kim dil-i dîvâne de ey çarh utanır (G. 73)

A a ıda almı oldu umuz beyitlerin tümünde geçmi zamana yönelik bir ifade bulunmaktadır. Bu beyitlerin ortak zaman algısı aire göre, uzun zaman önce ya anmı lı ıdır. Bu zamanın uzun süre önce ya anmasından do an bir belirsizlik söz konusudur. *Niçe zamân* sözü ile, çok zaman , uzun müddet öncesi anlatılmı tir. “Çok zamandan beri bütün zaafklar ortaya çıkmı ken, bu e i benzeri olmayan aht an ba kası yenili e muvaffak olamadı.”, diyen air için bu a ılacak bir durumdur.

Niçe zamân idi kim kârgâh-ı devletde
Bu ihtimâm idi erbâb-ı dikkate manzûr (K. 20)

A a ıdaki beyitlerde de zaman belirten sözcükler hem gerçek anlamları ile kullanılmı hem de belirsiz bir sürecin geni li inde ifade edilmi lerdir.

Perçemin sevdâsı her eb kıl ü kâlimdir benim
Bahs-i zülfün **çok zamanlardır** hayâlimdir benim (. 9)

Dil **hayli zamân** kalmı idi vâlih u hayrân
Gerdûn ile bir âfet-i devrân arasında (G. 335)

3. EZEL-ELEST

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılır ki: Allah dünyada hiç bir şey yokken, hatta dünya yokken, ruhlar alemini yarattı. Sonra bütün ruhları bir araya toplayıp sordu, 'elestü bi - rabbikum ?' Yani: Ben sizin Rabbiniz de il miyim? Ruhlarımız bu soru kar ısında 'bela' dedi: 'Evet, Rabbimizsin'. Bu meclis, varlı ın ilk toplantısıydı. Bütün ruhlar orada ahit tutuldular, ta ki dünyaya gelip bir bedene girdikleri vakit sözlerinden dönmesinler. Ele st Bezmi'nde yan yana olanlar, birbirlerini görenler, konu anlar; bu dünyaya geldiklerinde de yan yana ve yakın olurlar.

Ezel sözcü ü, ba langıçsızlık ve öncesizlik anlamındadır; anlamındaki bu uzaklık çok daha soyuttur. Zaman kavramının zihinsel tasavvu ru ve görecelili i nisbeten *ezel* kavramında yoktur. Örne in a a ıdaki beyitte Elest'in sırlarına sı mayan hallerin çok önceden belli bir düzenekte oldu u ifadesi vardır. Bu do rultuda kader/alınyazısı kavramı ile ilgi kurabiliriz. kinci beyitte de herkesi n nasibi ölçüsünde payının belli oldu u, kaza ve kader anlayı na dayanmaktadır.

Güft-gû vü cüst-cû sı maz elest esrârına
Tâ ezelden böyle vermi ler cevâb oldur ki ol (G. 195)

O zamân ki bezm-i cânda bölü üldü kâle-i kâm
Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre dü dü (G. 311)

4. SAAT

Zaman oldukça soyut ve göreceli bir kavramdır. İnsan, zamanı somut anlamda algılayabilmek için onu dilim süreleri ile adlandırmıştır. Zaman dilimlerinden biri saattir. Aslında saat kavramını anlatmak için burada *ân* kavramı üzerinde biraz durmakta fayda vardır. *Ân*; *âh*-ı Velâyet'in: “ Ben *bâ*'nın altındaki noktayım ” dediği, on sekiz bin âlemi kendinde toplayan noktadır. Bu noktanın açılıp, kapanması ile zaman meydana gelir. Zaman kavramında geçmiş ve gelecek birbirinden ayrılmıştır ve farklı anlamlardadır. *Ânda* ise bunların hepsi bir noktada toplanmıştır. Böyle olduğu için de zamanda ya ayan biz, ancak ya adımız süre içinde kalan geçmişle, içinde ya adımız zamanı bilebiliriz. Daha önceki zamanlar hakkındaki bilgimiz ancak bize anlatıldığı kadar olur fakat geleceği bilemeyiz. *Ânda* ise bizim bilemediklerimizin hepsi var olduğu için, Allah tümünü bilir, yani her şey O'nun ilminde mevcuttur. *Ân* adeta sabit bir nokta gibidir ve çok kısa bir zaman dilimidir, bu yüzden de algılanması güçtür fakat saat, dakika gibi kavramların algılanması kolaydır.

Seçtiğimiz bu müseddeste, saat kavramı zaman içinde örneğin günün yirmi dörtte biri olarak ifade edilmiş gibi olsa da devamında, saat başı hatırlanan hüznün, *ân* be *ân* hissedilmiş kederden kaynaklandığını takip edebiliyoruz.

Seyr eyle dergehindeki gavgâ-yı âlemi
 Yâd etdirir figân ile rûz-ı Muharremi
Her sâ'at öldürür beni ol çe m-i mâtemi
 Kim etdi ehl-i a ka bu cevri-i dem-â-demi (Md. 6)

Aa'daki beyitlerde ise saat kavramı belli bir olayın geçtiği zaman dilimiyle ilgili olarak, biraz da belirsiz olarak verilmiştir.

O sâ'atda bir esb ü bin filori
 Olur bir mîrden arz-ı huzûru (Ms. 8)

Etdi in **sâ'atda** tî -ı âbdârınla ehîd
 Garka-i deryâ-yı bî-pâyân-ı nûr etdin beni (G. 322)

Dem bu demdir, sözü, âfâkı enfüse, yahut ânı zamana getirmek demektir. Ne e -i Ulâ bu demdir. Kalû-belâ'da: “ Ben sizin Rabbiniz de il miyim ? ” sorusuna “ Evet Rabbinizsin ” diyen ruhların âfâktaki o anını bu güne getirmek, “Dem bu demdir” i ya amak demektir ki, bunun adı da: “El tutmak” tır. El tutmak, ândaki: “Ben sizin Rabbiniz de il miyim” sorusuna “Evet” cevabını vermek demektir. O'nu uzakta aramaya gerek yoktur. O devirde ‘evet’ diyenlerin mümin, demeyenlerin kâfir oldu u söylenir. E er Kalû-belâ bugüne getirilirse, o zaman bu kural bu gün ve bu âlemde de geçerli olur (Filiz 2004:66).

Sâ'at bu sâ'at dem bu dem sözüyle söylenmek istenen; her eyin, evrenin, tüm bu alemin safi tek bir ân ile yo ruldu u ve o son ana dek alemin varlı nı sürdürece i, dem'in alem ve adem ile birlikte oldu u, bir oldu udur. Bin bir sırrı içerisinde barındıran sözde; alemden maksat ademdir, ademden maksat o demdir.

Geçdi gün ferdâyı ko **sâ'at bu sâ'at dem bu dem** (M.4)

4.1. E ref Saat

E ref saat, denk gelindi inde tutulan dile in gerçekle ece ine inanılan zaman dilimidir. Seçti imiz beyitte günün herhangi bir zaman aralı ndan de il de böyle bir zaman diliminden bahsedilmi tir .

Ey gönlüm eden ta'mîr hayrât mübârek -bâd

Ho sâ'atımı buldun **sâ'at** mübârek-bâd (Th. 1)

5. BEKÂ

Zaman her ne kadar soyut ve zaman zaman anla ılmaz bir kavram olsa da onun tükenirli i, tam anlamı ile sonsuz olmadı nı i aret eder. Sonsuzluk kavramının zamanla ilgisini kurabilmek için tasavvufta fenâ-fi'llâh kavramına kısaca de inelim. Bu kavram, kendi benli inden geçmek ve Allah'ın varlı nda kendi benini yok etmek demektir. Bu yola çıkan sûfî, Allah dı ndaki her eyden vazgeçti i için bir anlamda zamandan ve mekandan da ba ımsızdır ve zamanın tükeni lirli i ve de erlendirilmesi de anlamını

kaybedecektir. A a ıdaki beyitte geçen *bekâ* sözcü ü fenâ-fi‘llâh, vuslat ve sonsuzluk anlamındadır.

Ser-encâmı pul-ı em îrden geçmek midir bilsem

Bekâ iklimin özler cân-ı bî-sâmânım e lenmez (G. 120)

A a ıdaki beyitte, dârü’l-bekâ sözü; süreklilik yeri, öbür dünya anlamındadır. “Hiç duraksamadan beni öldürmenin ölümsüzlü e kavu ma oldu u yere gitmekteyim (gitmeye kararlıyım) aret eden ka benim için ucu zehirli bir kılıçtır”.

Ka e ridir. aret ederken büsbütün e rilir. Ka beyitte e ri kılıca te bih edilmi . ürde ka hep yay, kılıç, hançer gibi öldürücü aletlere benzetilmi tir. Yay, kılıç, hançer de e ridir. Yaraladıkları zaman hemen öldürsünler diye ok, kılıç ve hançerin uçlarına zehir sürülür.

Ka a rastık çekilir. Rastık ye ile çalan, kara renkli bir maddedir. Zehir de ye ildir. Ka la zehir bu bakımdan ili kili kılınmı . Ka , çoklu u ve karalı ı nedeniyle saç, kirpik ve hat gibi tasavvufta kesrettir. Kesret salikte manayı ö ldürür. Ölümsüzlü e ula mak vahdete ula maktır. Beyitte kesret olan ka , vahdete götürüyor. Kesret olmadan vahdet bilinmez ve kesrete dü meden, ondan kurtulmadan vahdete ula ılmaz.

eyh Galib, beyitte ilahi sevgili olan Tanrıya “senin beni ça ıran bir ka i aretine uyar, zehirli kılıç yarası almı gibi hemen ölüür, süreklilik, ölümsüzlük yeri olan ahirete gider, sana kavu urum” diyor (pekten 1991:60-61).

airin ünlü ‘ate ’ matlalı gazelinden aldı ımız di er beyitte de her eyin bir hayal oldu u fâni dünyada, sonsuzluk hissini ya anması ancak dünyevî ba lardan kurtulmakla olur, demek istenmi tir.

Bî-tevakkuf âzim-i **dârü’l-bekâ**-yı katlinim

Tî -ı zehr-âlûd ebrû-yı i âretdir bana (G. 2)

Me er kilik-i sebük-cevlânın olmu germ-rev Gâlib

Zemîn âte **zamân** âte bütün nak u nigâr âte (G. 139)

Tasavvufta, son makamda sonsuzluk vardır. Ehlullah demi tir ki; Kul, kendi be erî sıfatlarından yok olursa Allah’ın sıfatlarıyla bâkî olur. Cenab -ı Hakk’ın Kur’ân’ı

Kerîm'deki; Allah'ın ahlâkı ile ahlâkların, mübarek emrine uyan, onun güzel sıfatlarıyla sıfatlanmı olur. Fenâ-fi 'llâh (Allah'ın varlı ında yok olmak) a a ılık nefsin isteklerine uymamak ve yüksek ruha (Allah'a) uymaktır. Nefsinden yok olmak, Cenab -ı Hakk'la bekâ bulmaktır.

Halkın yoklu u, Hakk'ın bekasıdır. Fenâ-fi'illâh, Allah'tan ba ka her eyin fânî oldu unu bilerek, Allah'ın varlı ında yok olmaktır. Bekâbillah, Cenab-ı Hakk'la bâkî olmaktır. Yani fenâ-fi'illâh bekâbillahdır. Bâkî olmanın ilk artı, Allah'tan gayrı olan her eyden yok olmaktır. Kısaca fenâ -fi'illâha ula an, Allah'tan ba kasını bilmez ve ondan ba kasını görmez ve yalnız ona kavu ur ve onda yok olur. Böylece sonsuzlu a kavu ur.

Ben gördü üm bu dâr-ı fenânın fenâsıdır

Bâkî Hudâ rızâsı **bekâ** Hakk **bekâsıdır** (My.)

6. TAR H

Gâlib 1171'de (1757-1758) stanbul'da, Mevlevîhâne kapısı civarındaki bir evde do mu tur. Do umuna Eser-i a k ve Cezbet' Allah terkipleri tarih. dü ürülmü tür. lk terkîbin, Dilâver A azâde Vâhid (1175 H. 1758) tarafından dü ürüldü ünü Muallim Naci bildirmektedir; Galîb de bu terkîbi divânında anar; fakat kimin oldu unu açıklamaz (Gölpınarlı 1985:3).

air, yukarıda bahsetti imiz açıklama do rultusunda iirinde ebcet hesabı ile do um tarihini söylerken, alın yazısının ve kaderin de i mezli ini de vurgulamı tır.

Kim kâdir ilâc eyleme e hükm-i kaderdir

Târîhi imi Gâlib-i zârın eser-i a k (G. 167)

7. VAKT

air, *vakt* sözcü ünü kullandı ı beyitlerde genellikle muayyen ve belirli bi r zamanı kastediyor. A a ıdaki terci' -i bentte; küfrün karanlı mı aydınlatan güne ten söz edilmi . Gündüz her ey açıkça görünür bunun sebebi de aydınlıktır. Küfür ve karanlık

karma adır yani çeli kilidir. Aydınlıkta ise her ey oldu u gibi görünür. te bu aydınlanmanın gerçekle ece i, her eyin aç ı a kavu aca ı vakit; inâyet vaktidir yani iyilik ve güzellik vakti olarak görülmü tür.

Niyâm-ı bâtından Zülfikârın â ikâr eyle
 To up hûr îd-ve deycûr-ı küfri târumâr eyle
 Yine Haydarlı ın isbât edip bir kâr zâr eyle
 Bozulmu çâresiz askerlere lutfun hisâr eyle
 Bizi pür-zahm eden nefsi-i habîsi zahmdâr eyle
nâyet vaktidir bir tesliyet himmet-nisâr eyle (Tb. 3)

A a ıdaki beyitlerde ise air, sevgiliye sesleniyor ve dingin zamanlar sona erip de ortalık kar ı madan, sevgilinin zamanında gelmesini istiyor. Bu kar ı ıklık elbette a k acısı yüzünden airin gönlünde olacaktır.

Cû i -i hûn-ı safâya ermeden **vakt-i sükûn**
 Etmeden bülbüllerin feryâdını fûrkat zebûn
 Gâlibi zencîr-i mevce çekmeden cûy-ı cünûn
Vaktidir ey nev-bahâr-ı i ve bu gülzâra gel (. 4)

air, a k acısı olmazsa hayatın k ı mevsiminde gül açması kadar güzel olaca ını söylüyor. *Vakt-ı itâ*, sözüyle de k ı mevsimi yani yılın belli ayları kastedilmi tir. Sonrasındaki beyitte *vakt-i seher*, sözü ile de sabah söylenmi tir ve beytin anlamını takip etti imizde bu zaman diliminin özelli inin aydınlık oldu unu görmekteyiz.

air, *iltimâs vakti* derken kendisinin daha önceki, geçmi teki halinden ve bir zamanından bahsediyor. *Vakt-ı Sa'd-âbâd* Dîvân iirinin kalıpla tı ı bir dönemi ifa de etmektedir. air, Kâ idhâne iirlerinden sıkıldı ını söylüyor. Bizim de kabul etti imiz gibi eyh Gâlib, Dîvân iiri için yeni bir soluktur ve kendisinden öncekileri kalıpla mı bulmakta haklıdır. Son beyitte ise *siyah bahâr vakti* diyen air, tasavvufî anlamları yo unla tırmı tir. Siyah olan bir bahardan söz ediliyor, baharı siyah kılan zulmettir. Vahdetin sembolü olan mehtabın kararması bu zulmet anlamını yüklemi tir.

A k e er bâzârımı germ etmese bülbül gibi
Hüsn olur **vakt-i itâ** içre açılmı gül gibi (G. 319)

Bir u'lesi olmaz mı bu âh-ı cihân-sûzun
Ey âm-ı ziyâ-dü men **vakt-i seherin** yok mu (G. 323)

Rehîn-i acz iken endî e **vakt-i iltimâsı**mda
Serâpa iktidârım lîk yokdur mültemes i mdi (G. 326)

Usandık seyr-i Kâ ıd-hâne-i e 'ârdan Gâlib
Bahâr ermez mi âyâ **vakt-i Sa'd-âbâd** yetmez mi (G. 333)

Mehtâb-ı berk dü mese zulmet serâsına
Vakt-i siyeh-bahârda mehtâb olur ebîh (Kt. 29)

A a ıdaki beyitin I. mısra'ında, gaflet oyununun ne zaman olaca mın belli olmadığı mı bildiren vakt sözcü ü belirsiz, ne zaman ya anaca ı belli olmayan bir zamanı ifade etmi tir, II. mısradada ise 'gün gelir' anlamı vardır ve yine belirsizlik söz konusudur.

Vakt-i bâzîçe-i gaflet mi olur sandın sen
Vakt olur kim dil-i dîvâne de ey çarh utanır (G. 73)

air, a a ıdaki beyitlerde sözcü ü sözlük anlamı ile vurgulamı tır. *Vakt ola*, 'bir gün olur ki' anlamındadır.

Nâz uyhusuna kıldı yine gözleri mu'tâd
Çok eyledi bî-dâd
Sabreyle dilâ **vakt ola** lâ-büdd uyanupdur
Senden utanupdur (G. 74)

Bir vakt ola Nevres aranır böyle gazeller
Kayd et ko bulunsun bu da dîvân arasında (nâ -tamam G.)

7.1. bnü'l Vakt

İlk dönemlerden itibaren bnü'l-vakt (vaktin çocu u, vaktin u a ı) deyimini kullanan sofiller, bununla, bir vakitte yapılması en uygun olan i i gerçeğe tiren ve belli bir zamanda kendisinden isteneni yapmakla me gul olan ki iyi kastetmişlerdir. Geçmiş ve gelecek zaman dervi in umurunda de ildir. Onun önem verdi i zaman içinde bulundu u ândır. lahî irade ile yönetildi i ve her vakitte, vaktin gerektirdi i eyleri yaptı ı için ona bnü'l-vakt denilmi tir (Özköse ,2002:177).

air de yukarıda söylenenleri tekrarlamaktadır. Allah yolunda kendinden vazgeçen, bütün ba larından kurtulmayı isteyen birine cehennem azabından bahsetmek anlamsızdır; çünkü sūfinin böyle bir kaygısı yoktur. Bu yolu ne cehennem azabından korktu u için ne de cennet nimetlerine kavu mak için seçmi tir. Böyle maddî kaygıları yoktur; önemli olan ya anan ândan duyulan doyumdur. (Bu beyit Gâlib'in tahmis etti i, Hayâlî'nin bir gazelindedir. Gâlib de bu dü ünneyi benimseyip, bu beyti kendi manzumesi içerisine almı tir. *bnü'l Vakt* kavramını anlatmak amacıyla bu beyti de çalı mamıza dahil ettik.)

Harâbât ehline Dûzah azâbın anma ey zâhid

Ki bunlar **ibn-i vakt** olmu gam-ı ferdâyı bilmezler (Th. 8)

8. ASIR-ÇA

Zaman sözü; zaman, devir, asır, günümüz anlamlarındadır. air memduhu için günümüzün Îsâ'sı demi tir. Bu kaside Hoca Ne 'et için söylenmi tir, dolayısıyla ondan ve onun devrinden bahsedilmektedir.

Tefsîr edip i'câzını ke âf-ı hîred der

Gûyâ dem-i cân-bah -ı **Mesîhâ-yı zamandır** (K. 28)

Aristo görü lülerin devri, Zeliha'nın zamanı; zamanı n gerçek anlamları ile kelime manasıyla kullanımındır ve Zeliha'nın ve Aristo'nun ya a dıkları ça ı

hatırlatmaktadır. Son beyitte ise *zaman*; zaman, devir, asır anlamı ile sözlük manasında kullanılmıştır.

Birinci beyitte sevgilisine zamanın, günümüzün Züleyha'sı diyen air, zaman kelimesini yine kendi ya adını zamanı ifade eder şekilde kullanmıştır. Bu kullanımda zaman kelimesine çağ, devir, asır anlamları verilmiştir.

Zelîhâ-yı zamân ömr-i azîzim gasb edip Gâlib

Cüvanlık âleminde pîr-i Ken'ân oldu um kaldı (G. 320)

9. III. SELİM'İN DEVRİ

Gâlib, III. Selim padişah iken yaşamıştır ve ondan sürekli bir ilgi ve övgü görmüştür. III. Selim ıslahatçı bir Osmanlı padişahıdır, batılılarla ma sürecinde etkili olmuş padişahlardandır, aynı zamanda airdir de. Oldukça duygusaldır. Tanburî, neyzen, hakiki bir bestekârdır. III. Selim'in, Fransa müzik tarihinde on dördüncü Louis'nin gördüğü gibi Osmanlı müzisinde gördüğü ünlü söylemek abartı olmaz. Ney ve müzikle yakından ilgilidir. Bu yüzden eyh Gâlib'le güçlü bir bağ ve dostluk oluştuğunu söyleyebiliriz. *Sultan'ın onun iirlerini dinlerken dizine yattığı ve Gâlib'e "Pamuk eyhim" diye hitab ettiği bile söylenir* (Pekten 1991:10).

air, "Zamanlar oldu ki, hünerin de eri azaldı. Sen geldin de son derecede lütuflarla o de eri meydana çıkardın.", demektedir. Padişah III.Selim, sanata değer veren bir ahsiyet idi. Gâlib bunu söylemek istemiştir. Buradaki *zaman*, sanatın ve hünerin yeterince önemsenmediği zamanlar için kullanılmıştır; belirsiz bir tarihtir ve geçmişte kalmıştır. Çünkü artık Sultan Selim'in zamanıdır ve o zamanlar geride kalmıştır.

Zamânlar oldu ki kadr-i hüner güm olmuş idi

Gelip kemâl-i keremle sen eyledin izhâr (K. 16)

"Adalet onun zamanında alemi suya doyurdu, her yanı yeşertti, o, sanki inciler yağdıran bahar çağındaki bulut.." denilen bu beyitte bahsedilen *zaman* yine III. Selim'in

dönemidir. air padi ahın lütuflarını ya murlara benzetmi .Ya murun en çok ya dı ı zaman ise *bahar mevsimidir*.

Adâlet etdi **zamân**ında âlemi sîr-âb
Bahâr mevsimi gûyâ ki ebr-i gevher bâr (K. 16)

ehriyâr-ı zamân; zamanın âhıdır. Zaman; devir anlamında kullanılmı tır. Seçti imiz beyit, bir çe meye yazılmı tarihten alınmı tır.

Mehd-i ulyâ-yı **ehriyâr-ı zamân**
Ki odur imdi menbâ'-hasenât (Tr. 73)

Sezâdır çıkma a ayyûka dek mencûk -ı evsâfi
Selîm Hân-ı **zamân**dan mazhar oldu lutf u ikrâma (Tr. 24)

Bu beyitlerdeki *zamân*, *eyyâm* sözleri, Sultan Selim'in zamanını i aret etmektedir.

Mihr-i âlem-tâb-ı evc-i saltanat
Dâver-i **devr-i zamân** Sultân Selîm (Tr. 10)

Hazret-i Hân Selîmin **eyyâmı**
Aleme ma'delet-nisâr oldu (Tr. 17)

Eyyâmında, *zamânında*, *devrinde* sözleri; Sultan Selim'in zamanında anlamı ta ıtmaktadır ve o zamâna övgülerle ve memnuniyetle doludur.

Olur her kârı elbet vefk-ı dil-hâh üzre sûret yâb
Ki sûret buldu **eyyâmında** böyle bir güzel ma'nâ (Tr. 1)

Zamânında vücûda gelmedik bir maslahat kalmaz
Ne kâra kılrsa ra bet reh-beri tevfkidir zîrâ (Tr. 1)

Keremler kim senin **devrinde** gördü Gâlib-i nâçâr
Hüseyn-i Baykara'dan görmedi Câmî gibi yek -tâ (Tr. 1)

air, padi ahın yönetimindeki durumdan memnundur ve padi ahı devrin Hızır'ı olarak görmektedir. Özellikle Osmanlı'nın gerileme sürecinde yenilikleriyle ve yapmaya çalıştığı köklü değişikliklerle, olumsuzlukları düzeltmeye çalışan III. Selim, kötü durumu düzenlemek için birdenbire ortaya çıkan Hızır'a benzetilmiştir. Beytin diğer sözcükleriyle ilgilendirmek ve ahengi güçlendirmek amacıyla, zaman ya da devran yerine *rûzgâr* kelimesini kullanmıştır.

Nesîm-i i'tidâl-i adli **Hızır-ı rûzgâr** oldu
Riyâz-ı devlete ahkâmı feyz-i câvidân verdi (K. 17)

Bu beyitte, padi ahın adaleti, ilkbahar zamanına benzetilmiştir. Burada zaman hem mevsim hem de devir anlamındadır. “ahlık adlinin ilkbahar mevsiminde... veya aha yakı an adaletin canlandırma, diriltme, saadet devrinde....” denildiği için, burada *zamân-ı nev-bahâr* sözü asr-ı saadete tebihi de dünürebilir.

O sultân kim **zamân-ı nev-bahâr-ı** adl-i âhîde
Yine deryâya râci' bir musaffâ nehr-i cû ândır (K. 22)

Bu beyitlerde yine, Sultan Selim'in devrinden bahsedilmiştir; içinde bulunan zamandır. Herkesin hayatından memnun olduğu, huzurun ve düzenin çok olduğu bir zaman olduğu güzel günlerin ya andığı vurgulanmıştır.

Bahâr-ı saltanat baht-ı cüvân-ı dîn ü devletdir
Rasad-bînân-ı seyre muntazırdır **devr-i eyyâmı** (K. 18)

O sultân ki cism-i cihân câmidir
Zamânın zamân-ı bahârânıdır (Ms. 2)

Bu devrânda söz budur Allâh Alîm
Zemîn ü **zamân** âsumân Hân Selîm (Ms. 2)

air; Sultan Selim'in sadece ya adı ı dönemin de il, asrın âhı oldu unu söylemi tir.

Olmaktadır umûruna teshîl-i Hakk karîn
Devrân o **âh-ı asra** tevâfukdadır müdâm (Tr. 6)

10. ZAMANE- NSANLAR

İmdiki zaman anlamına gelen *zamâne* sözcü ü içinde bulunulan “ça , devir” manâsına da geldi i gibi “zamanın insanları” anlamını da ifade eder. Seçti i miz beyitte insanlar kastedilmi tir. Bu insanların özelli i de aynı zaman dilimini birlikte ya amı ve payla mı olmalarıdır.

Gerçi ihvân-ı **zamâne** pür-me akkat zann eder
Çâh-ı Ken'ân-ı selâmetdir külâh-ı Mevlevî (G. 316)

Bu beyitlerde *eyyâm ve devr* kelimeleri “zaman ve zamâne” anlamlarında kullanılmı tır; “o zamanın halkı” anlamını da verir. *Zamân* kelimesi ayrıca felek anlamını da ta imaktadır.

Elinde olmasa em îr-i gırra-i garâ
Tahakküm edemez **eyyâma** zâbitân-ı ühûr (K. 20)

O verdi revnâk-ı Cem îdi Mülk-i slâma
O kıldı **devri** tamâm-ı itâ'ata mecbûr (K. 20)

Her kâra kim ürû' eder elbet eder tamâm
Eyler **zamân** o dâver-i **devrâna** ihtirâm (Tr. 6)

11. DEVR

Devr sözcü ü, bir eyin etrafını dönme, dola ma anlamlarındadır. *Devir* sözcü ü ise dönem, zaman, talih v.b. anlamlardadır. air, bu kelimeyi zaman zaman tevriyeli

kullanımıdır. Mevlevî ayininde, dönme ritüelinin ve semâ'nın çarısı bu sözcükle sembolize edilmiştir. Öncelikle dönem ve zaman anlamına gelen beyitler incelenecektir ve ardından sözcüğün, Mevlevîlikteki yeri üzerinde durulacaktır. Çünkü sözcük Mevlevîlikte sadece bir sembol olmaktan öte zamansal çarısımlar da yapmaktadır. Örneğin; *Ân noktası hem zamanın, hem de dairenin merkezidir. Her şey o merkezde birleşir. O halde ân ve zaman bir pergelin iki bacağı gibidir. Bir ayağı merkezde, yani ânda durur, diğeryağı ise hareketlidir ve zamanı gösterir. Semâ' yapanların bir ayaklarını sabit tutup, diğerybacaklarıyla bu sabit duran ayaklarının etrafında dönmeleri ân-zaman ilişisini sembolize eder* (Filiz 2004:63).

Bu dönme esnasında kişi bütünü maddesel bağlarından kurtulur ve zamanı adeta unutur. Bu özgürlük duygusu içinde iken her şeyin kontrolü kendisindedir hattâ zamanın bile. Adeta bağları bir boyuta geçtiğini iddia ettiğimiz sâlik için zaman kavramı da yeniden yorumlanmıştır, sonsuzlaşmıştır ve görecelemiştir.

11.1. Ya anılan Zaman-Hayat

Ayrıca seçtiğimiz beyitlerde devir, ya anılan belirli bir süre aralığı ve zamansal bir dönem olarak kullanılmıştır.

Bu beyitte sair, mihr-i münevvere sesleniyor ve onun devrinde incinmediğini söylüyor. Devr tevriyelidir. Hem feleğin devri, hem de övüldüğü kişinin devri, zamanı anlamında kullanılmıştır. Felek, eskimizde dönek, çou zaman kişinin arzularının tersine hareket eden/dönen bir olumsuzluktur. Zamanın tersine ilerlemesi kiide her zaman bir hayatı kaçırma, telaş, akıp giden zamana istediği gibi müdahale edememektendir. Bu an huzursuzluk duygularını yataştır. Adeta zamana karşı yarın kiinin bunun sıkıntısını yatar ve buna *hayat gâilesi* der. Sairin bu beyitte vurgulamak istediği bahsi geçen zamanda böyle sıkıntılar yatar ve huzurlu olur. Beytin devamında tek sıkıntısının mihr-i münevverden uzak olmak olduğunu söylemiştir.

Felekden zerre mikdâr olmadım **devrinde** rencêde

Ger ey mihr-i münevver âh u zârım varsa sendendir (G. 65)

A a ıdaki beyitte devrân, zaman anlamı ile kullanılmı tır. Bahsi geçen ahın zamanı kastedilmi tir.

Der-i kasr-ı hümâyûndur yahûd bâl-i hümâdur bu
Zemîn-i bûs-ı **eh devrâna** bir dest-i du'âdır bu (B. 9)

Birinci beyitteki *devrân* ve ikinci beyitteki *devr* sözcü ü ; zaman, asır, vakit anlamlarında kullanılmı tır.

Ne sultân hâher-i sa'd-ahteri **hâkân-ı devrânın**
Sipihr-i cevde bir keffü l-hadîb-i cûd u ihsândır (K. 22)

Zulm-ı pâ-mâldır ol mertebe kim **devr**inde
Halka-i dâm eder âhûya pelengi sayyâd (Tr. 72)

Bahsedilen devir, bu dünyadaki fâni ya amdır. *Gül devri* sözünde ise bahar anlamı vardır; izâr kelimesi de bu anlamı gösteriyor. Bahar, gelip geçicili iyle bu dünyaya benzetilmi tir. Mûsikî terimleriyle tenasüp yapılmı tır.

Kemân-ı sînede gül **devri** pî -rev mi yâhûd
Bu na me yâd-ı izârınla âh u zâr mıdır (G. 76)

Devir ve ayak tevriyelidir. Hem zamanın sâkîsinin aya ı, hem de kadehi döndüren sâkî anlamında kullanılmı tır. Mecliste sâkî kadehi döndürerek gezdirir. Sâkinin devri ve sâki ile geçen zaman da istenilen, arzulanan bir zaman dilimidir. Bu beyitte de o kısa devirde ya anan sonsuzluk duygusu, insanın ba larından k urtulu unun yolu ve a kla çıkılan yolun vazgeçilmezli i anlatılmı tır.

Pehlevân-ı rûz-ı a kım gerçi kim üftâdeyim
Sâkî-i **devrin** aya ın alma a âmâdeyim
Bâdedir âb-ı hayat ölsem de bu da'vâdayım (Th. 4)

Bu beyitte de devr tevriyelidir; sâkînin bâdeyi döndürerek sunması ve içme zamanı/vakti söylenmi tir.

Ey bâde-i nâzı reng-i u'le

Devrinde nihân direng-i u'le (G. 290)

Bu beyitteki devir ise ömürdür. Ya am, hayat anlamı vurgulanmı tir. Bahsi geçen ömrün ho geçti i söylense bile ya amın herkes için bu minvalde olamayaca ı söylenmi tir, tabii zamanın akı mın da.

Devri ho geçdi ini Cem'den i itsem de hele

Bu edâ me reb-i eyyâm de ildir bilirim (G. 214)

“Devrânın mizacından bazen kan almak gerekir; böylece emirlerin maharetlileri, ya da i lerin görevlileri o an i lerinde önemsemezlik etmezler” diyen âirin bu beyitte söylemek istedi i ince nokta udur; kimi zaman akıp giden ya ama müdahale edemedi imizi sanırız, özellikle *kaderde yazılan neyse o olur*, deriz. *Allah yazdı mı bozamaz tabii ki, ama ki inin kaderini de i tirme ansı vardır. Bunu öyle örneklendirebiliriz; Bir ok, yaydan çıktuktan sonra bir daha dönüp yaya girmez, mutlaka atıldı ı istikamete do ru ilerleyecektir ama o okun hedefi vurması istenmiyorsa, hedefi biraz kenara çekmek mümkündür. O zaman, ok atıldı ı istikamette gitti i halde hedefe isabet etmemi olur ki, buna tasavvuf dilinde: “ ahadet âleminden gayb âlemine çekilme denir* (Filiz 2004:76). Beyitte de vurgulandı ı gibi kimi zaman devrâna/hayata müdahale etmek lazımdır. Bu esnada da uygun zamanda, do ru yönlendirmeler yapılmalıdır.

Kan alma lâzım olur gâhi tab' -ı **devrâna**

Tehâvün eylemez ol demde hâzikân-ı umûr (K. 20)

Hayat fânidir, gelip geçicidir, güzellikler de öyle. Her ey zaman geçtikçe de i meye mahkumdur. air, zamanın izlerinin gelecekte hatırlatıcı olaca mını söylemi tir. Her ey de i se bile geçmi teki güzellikleri anımsatacak izler mutlaka

bulunur. Zamanın gerisinde kalanların gelecek te anımsanması bir bakıma zamanın süreklili ini ve canlılı mını vurgular.

Geçmekle **devr-i hüsnü** geçilmez o ûhdan
Geçmi zamânı bir nazar-ı tâm tazeler (G. 75)

11.2. Dönem-Asır-Ça

A a ıdaki beyitte ise *devrân* sözcü ü zaman, dönem, ya am anlamında kullanılmı tır. Sevgili gittikten sonra adeta kıyametin koptu u ve zamanların karı tı ı söylenmi tir.

O bâlâ-kad aceb serv-i hırâmân oldu gitdikçe
Kıyâmet kopdu pek â **ûb-ı devrân** oldu gitdikçe (G. 294)

Bu beyitte, *öyle bir zaman gelsin ki*, anlamı vardır. air, sanatının ve de erinin yeri geldi inde anılmasını dilemi tir. Sözlerinin gizeminin çözüldü ü zaman o sözlerin kıymetinin anla ılmasını vurgulamı tır. Biz de diliyoruz ki; bu sözlerin kıymetini bir zerre anlamı olalım.

Gele **bir devr ki** bu Gâlibi yâd eyleyeler
Fursat-ı sohbeti ahbâb ganîmet bilsin (B.65)

11.3. Rûzgâr

Bu beyitlerde *rûzgâr* ömür, hayat, felek, dünya, zamane gibi anlamlarda kullanılmı tır. Genellikle dünya döndükçe yani devr ettikçe zaman akar. Aynı zamanda dönü /döneklik kaderin ve hayatın ters gitmesini vurgulamak için de kullanılır. Genellikle anstan, tâlihten yakınılır. Bu dönü ün mizaca ters olması, biraz da dünyanın fânili i ile ilgilidir. Öteki dünyaya yani sonsuzlu a kavu mak iste yen ruh, her zaman bu gelip geçici dünyadan ikayetçi olmakta karar kılacaktır. A a ıdaki “rûzgâr” redifli gazelden alınan beyitlerde *rûzgâr* sözcü ünün “yel” anlamını verecek ilgiler de kurulmu tur.

Ey pîr-i köhne rî e-i endî eden çe sûd
Ahir dîraht-ı ömrü duyurmaz mı **rûzgâr** (G. 105)

Bir kez felekde kâ ıd uçursak o mehve e
Eyâ peyâm-ı vuslatı vermez mi **rûzgâr** (G. 105)

Gâlib kalır mı ke tî-i âmâl böylece
Çarh ile bir hisâb çevirmez mi **rûzgâr** (G. 105)

Oldu hazân mâ-hasâl-ı nev-bahârımız
Pîrâne geçdi hayf bizim **rûzgâr**ımız (Tb. 13)

Arâmımız semâ' iledir **rûzgâr**da
Girdâb-ı bahr-ı a ka batan Mevlevîleriz (Th. 8)

Gâlib penâh-ı fakra gir ebdâl-me reb ol
Al kürre-nâyı destine çal **rûzgâr**a yuf (G. 160)

11.4. Dünya-Felek

Seçti imiz parçalarda, birinci devrân dünya yaratılalı beri demektir; ikinci devrân ise zaman, devirler, hayat anlamı ta ır. Hayatın ve zamanın akı nın hep aynı döngüsel çizgide devam etmekte oldu u söylenmi . Kurtulu un, özgürlü ün ve çemberin dı na çıkartacak anahtarın ki inin kendi içinde oldu u, sonsuzluk duygusunun maddî kaygılardan uzakla arak elde edilece i imâ edilmî tir.

Tedbirini terk eyle takdîr Hudâ'nındır
Sen yoksun o benlikler hep vehm ü gümânındır
Birden bire bul a kî bu tuhfe bulamındır
Devrân olalı devrân erbâb-ı safânındır (Md. 5)

eriat ehli zahitler sema'ın günah oldu unu iddia etmi ler; semâ'ı dansa benzeterek “dans etmek gûnahtır” demi lerdir. Bu beyitte semâ'ı yasaklayan vaizin “devrâna müdâra” sından bahsediliyor. Buradaki *devrân* “dünya, zaman, zamane” anlamları ifade eder.

Döndürdü felek men’-i semâ’ eyledi inden
Devrâna müdâraya kıyâm eyledi vâ’iz (G.150)

11.5. Talih-Felek

Eski iirimizde felek, talih ve kader her zaman dönektir, aldatıcıdır ve iki yüzlüdür. Gerçek anlamda maddî kaygılardan vazgeçme yolunda, cünûn halinde olanlar için de felekten ve talihten fayda yoktur; dünyanın dönü ünden de fayda yoktur ve ans tersine dönmü bir haldedir. Aldı ımız arkı kıtasında da fele in/devrin bu mîzacı üzerinden göndermeler yapılm ı tır.

Ehl-i derûna **devr-i felek**den ne fâ’ide
 Ser-ge telikte ol dahı berge te-hâldir (G. 67)

Yüksek uçup gurûr ile ol gayret-i melek
 Bir dem murâdım üstüne **devr** etmedi felek

Feryâdı perde perde çıkardım sipihre dek
 Bak âh-ı bî- ümâra yine âh âh âh (. 6)

Adaletsiz, ters giden, kahpe felek yani zaman, fâni dünya bu beyitte de vurgulanmı tır.

Nümâyân **devr-i fitne** sûy-ı hatt-ı mü g-sûdundan
 Felek bî-dâd için destûr alır çe m-i kebûdundan (G. 263)

11.6. Devr-Dönü

O sema’, o dönü a kın sembolü. Mânanın, hakîkatin ta kendisi. Zira dönen her eyin bir merkezi, tavaf etti i tek bir noktası, ba landı ı yöneldi i bir istikameti vardır. Durmayan dönü , dâima dönü . Sür’at arttıkça bu delice çılgınca görünü sa hibini yüceltir. Bütün kirlerden arıtır. Üstünde ondan olmayan bir ey duramaz. Çökmeye mahkûm desteklere ihtiyaç kalmaz.

“Havada ve sahrada bulunan zerrelere, iyice dikkat edersen hepsi bizim gibi meftûndur. ster memnûn, ister mahzûn olsun her zerre gün e in hayranıdır.”

“Ey gün, yüksel zirâ zerreler, ba sız ayaksız vecd içinde canlar raks ediyor. Onların böyle raks ederek nereye gittiklerini gel senin kula ına söyleyeyim.”

Maddelerin atomlarındaki elektronların, Güne , Ay ve yıldızların hep bir merkeze yönelmi dönü leri onların varlı mını sa layıp yükseklerde tutmuyor mu? Bir an o noktadan ayrılı , o cezbeden kaçtı onların kıyâmeti de il mi? Bekâları bu harekete, bu a ka ba lı (Çelebio lu 1998 :28).

Bu mısralarda *devr* Mevlevî semâ‘ı anlamında kullanılmı tır. Dünyada zamanın akması, hayatın devam etmesi onun kendi ekseni etrafında ve Güne in etrafında bir hattı takip ederek dönmesi ile olur. Dünyada mevcut her zerre de bu dönü ten payını alır çünkü e yanın en küçük parçası olan atom taneciklerinin yapıs ına baktı ımızda, onun da hareketsiz olmadı mını, içinde sürekli döndü ünü görüyoruz.

Felek veya dünya bu dönü ünün yanı sıra insanların arzu ve beklentilerini gerçekle tirmede i zamanlarda sözünden dönen, iki yüzlü bir karakteri n sahibi kabul edilir. Bu defa dönü ; sözünden dönü , vazgeçti anlamı iledir. Dünyanın dönmesi de gece ve gündüzün, mevsimlerin meydana gelmesi bakımından zaman ifade eder.

Mevlevî âyini olan semâ‘nın dönü hareketi ile yapı ldı mını görüyoruz. Bu hareket manevî olarak insanı yüceltti i ve adeta vecd haline ta ıdı ı gibi sembolik olarak da dünyanın dönü üne ve günlere 21 ık tutar.

Vücûd-ı mutlak üzre **devr** ederler ayn-ı vahdetde

Kamu hûr îd-ve tenhâ gezer kesretde halvetde

Medâr-ı pâ-y-ı seyri nokta-i gayb-ı hüviyetde

Visâl-i sırf bulmu lar bidâyetde nihâyetde

(Md. 4)

11.7. Semâ‘

nsan, yaratılanların en ereflisidir. Çünkü yaradılı mının do asında olan nefsinden ve maddî kaygılarından kurtulabilmek için aydınlanabilecek bir ı ı a sahiptir.

Bu ı ık da akıl, irade ve rahmete ula mak için sarf edilen çaba ve istek sayesinde olur. Mevlevîler de a kla bu ı ı ı bulmak için u ra mı lardır. Mevlevî âyinleri, sembolik olarak dünyayı, ahireti, mah er gününü, nefisten arınmayı, imanı özetleyen bir kitap gibidir.

Mevlânâ'yı kendilerine güne kabul etmi tir Mevlevîler. Mevlâna, bir peygamber de ildir ama Hz. Peygamber'in varisi oldu u içi n sesi tüm dünyada yankı bulmu , asırlar boyu geçerlili ini korumu , materyalist çözümsüzlüklerin dü ümlerini aydınlatmı ve gelecekte de aydınlatacak olan a kın bir ı ıktır. A a ıdaki beyitte *devr* sözcü ü, dönme, dönü , Mevlevîlikte dönme hareketini ifade edecek ekilde kullanılmı tır. Mevlâna'nın asırları a an etkisi söylenmi tir.

Hezâr secde avâlim semâ'ına hayrân

Ne **devr** mazharıdır vecd ü hâl-i Mevlânâ (K. 4)

Mevlevî ayininde Devr-i Veledî adında bir kısım vardır. *Devr-i Veledî'de*; “*O gün her topluluk önderleri ile ça rılır.*” (*srâ Sûresi, 71. ayet*) *ayetinin manasındaki gibi dervi ler, önlerinde önderleri ve büyük liderleri olan eyh efendileri olmak üzere yürürler. Dervi ler, tam bir iç huzuru ve teslimiyetle, korku ve ümit arasında, ayakta oldukları halde, ‘araçsız amaç mümkün olmaz’ hükmünce; me ihât makamına ve hakikat mihrâbına (Hz. Peygamber’e) ilticâ edip, eriât caddesine, hakikat kapısına dayanıp ümit ederek ve peygamberin sünnetine uyararak üç turu da tamamlayıp kendi kö elerine çekilirler ve sessizce ba larını öne e erek beklerler* (Hacı Feyzullah 2005: 24).

A a ıdaki rubaide âyin bu parçasından söz edilmi tir. Bahsi geçen âyin gelecekte, mah er gününde ya anacakların sembolik bir özetidir. Gelecek zamanla ilgili bir gönderme ve bu zamanda ya anacakların sembolize edilmesi vardır. Bu rubai evrende her eyin, göklerin, feleklerin seyyarelerin, zerrelerin dönü ünü ve Mevlevî semâ'ı ile sembolize edilini ifade eder.

Ey sâlik-i râh-ı Mevlevî etme direng
 Seyyâreler almı eline ber-bat u çeng
 Evzâ'-ı nüh âbâ-yı sipihri seyr et
Sultân Veled Devrine eyler âheng (R. 23)

Semâ' ayininin bir bölümünde, Devr-i Veledî bölümünün sonunda derviler ayakta dururlar. Mah er günü bütün ölümler dirilecek yani aya a kalkacaklardır. Aya a kalktıkları halde sessizlik ve korku içerisinde bulunmalarının nedeni ise mah er gününde kimsenin e inden, evladından, karde inden ve di er her eyden bir ümidinin olmamasıdır. Ki inin Allah'tan ba ka sı nacak ve güvenecek bir eyi yoktur. Günahları ve sevapları ile apaçık ortadadır.

Bu âyinin etkisi o kadar kuvvetli ve yüce olabilir ki; her ey O'na döner ve O'ndan gelen yine O'na gider. âir ölmeden önce ölen ve sonsuzlu a kavu an ki inin nasıl bir yücelmede olaca mı bize anlatmak istemi tir.

Bir kademde hûyu hâya hâyı hûya vasl eder
Sırr-ı devr-i çerhten elbette bâlâdır semâ' (G. 153)

Mevlânâ herkese ve her eye sevgi ile bakmı tır. *Mevlânâ Celâleddin insanı insana ayna tutmu tur. Onun baktı ı her cân bir gönül ta ır. O'nun derdi gönlü gönle eklemek ve muhabbetten Muhamme d'e (S.A.V.) vâsıl olmaktır.* (Hacı Feyzullah 2005:7). nsan, gönül aynasını temizledikçe, olgunla maya ve aydınlanmaya giden yolda bazı sırlara mahzar olur ve kalp gözü açılır. simlere ve sıfatlara vâkıf olmak, semâ' âyinine benzetilmi tir.

Ayînemiz âyîne-i pür ma'nâdır
 Tasvîr-kün-i dâ'ire-i a'lâdır
 Benzer bu semâ'a **devr-i esmâ vü sıfat**
 Mevlâ de il ise ayn-ı Mevlânâdır (R. 17)

Gezegenlerin Güne etrafında, pervanelerin de mum etrafında döndü ünü hatırlayalım. Cezbeye tutulmu olanı döndüren, ekseni etrafında çeviren elbette ki sonsuzlu a ula tıran, vazgeçilmez a ktır. Mevlevîler de bu a kla dönerler ve kendilerini

her eyden tecrit ederler. Âyine ba lamadan önce hırkalarını çıkartılar; bu dünya nimetlerinden soyunmak anlamına gelir. Mevlevîler, “ *Hakk’a firâr ediniz.*” (*Zâriyat Sûresi 50. ayet*) *emrince sa ellerini affa ve ilâhi rahmete açıp, sol elini de ba ka herkesten ümit kesti ine ve sadece Allah’tan ümitli oldu una i aret etmek üzere yukarı kaldırıp, sarho ve kendinden geçmi , ilâhi a kla mest olmu bir halde semâ’ ederler* (Hacı Feyzullah 2005:21).

Pervanenin kanada sahip olması yaradılı ndan gelen bir özelliktir. nşanın da yaradılı ndan gelen bir özelli i vardır o da içindeki a ktır. Kimi insanda çok derinde ve gizli olan bu a kı ve ı ı ı açı a çıkarmak ki inin kendi elindedir.

Bu beyitlerde *devr-i felek*, sözü ile zamanın i leyi i ve ya am anlatılmak istenmi tir. Ya am nasıl akarsa aksın insanın içindeki cevheri ortaya çıkarabilecek bir yaradılı ta oldu u vurgulanmı tır. *Vakt-i semâ’* sözü ile de âyinin yapıldı ı zaman kastedilmi tir. Sembolik anlamda da aydınlanma süreci anlatılmak istenmi tir. Mana aleminde varlı ın özüne ula an, cismi de il sadece ruhu kalan Mevlevî döner, devr eder; döndükçe de i ir, olgunla ır.

Devr-i felekden n’ola pervâneye
em’i tavâf etme e bir per gerek (Tb. 1)

Sen urıcak **vakt-i semâ’** içre çarh
em’ine pervâne olur e cihât (Tb.1)

Alem-i ma’nâda hûr îd-i cihân-ârâ gibi
Devr eder girmi semâ’a anda rûh-ı Mevlevî (Th 1)

Semâ’ esnasında ilâhi a ka ula maya çalı an Mevlevîler aynı zamanda bu âyin ile gelecekte, mah er gününde ve devamında olacaklara atıfta bulunurlar. Mah er günü o kadar kalabalık olacaktır ki, büyük insan selinde herkes birbirine karı acaktır.

Bu mısralarda, *devrân* sözcü ü tevriyelidir. Hem bu günde herkesin birbirine karı aca ı hatırlatılmı , hem de âyin boyunca ard arda yapılan dönü lerle yükselen ı k hatırlatılmı tır. Aynı zamanda kalp gözü açılan mür idin bazı gerçekleri görebilmesi ile i leyen düzenin görüldü ü gibi gitmedi i anlatılmı tır.

Gavgâ-yı vahdeti uzatan Mevlevîleriz
 Bâzâr-ı kesreti kapatan Mevlevîleriz
Devrânı birbirine katan Mevlevîleriz (Th. 7)

Mevlevîler, semâ‘ âyini ile adeta yükselirler. A kla sonsuzlu a ula ırlar, kendilerini temizleyerek bazı sırlara vâkıf olurlar. A a ıdaki beyitte *devr* sözcü ü ile hem bu âyinin özelli i olan dönü /dönme hem de asırlar sonra bile hissedilen Mevlâna zamanının etkisi vurgulanmı tır.

Devr-i Mevlânâda gayet hâlet-efzâdır semâ‘
 Afitâbın kursuna teblerze-fermâdır semâ‘ (G. 153)

A a ıdaki beyitte air, âyin esnasında dönerken maddî ve fâni olan her eyden nasıl soyutlandı mı vurgulamak istemi tir. Çünkü o aydın lanma ve vecd esnasında dünyada olup biten geçici hiçbir eyin varlı mın bir anlamı yoktur. Dünyanın dönü ü ve zamanın akı ı da dahil. Aynı zamanda air, *devr* sözcü ünü tevriyeli kullanmı tir. Mevlânâ’nın devrinde oldu unu hissetmi tir ve dünyanın dönü ü, olan bitenle ilgisizdir çünkü Mevlânâ’nın etkisi sadece ya adı ı dönemde de il çok daha sonraları da etkisini kuvvetli bir ekilde hissettirmi tir.

Devr-i Mevlânâ’dayım devr-i felekmi yâ melek
 stemem Gâlib dola sınlar bana lâzım de il (G . 193)

12. DEM

Demin kelime anlamı, zaman, ân demektir, ölçülemeyecek kadar kısa bir zaman dilimidir. Tasavvuf felsefesinde ise öz, saf, damıtılmı olan olgunlu un ve yo unlu un simgesidir. Pirin sözü, sesi veya nefesi, ho geçirilen vakit anlamlarında kullanılır. Aynı zamanda bu kısa süre, çok yo un bir farkındalı mın ya andı ı, sofnin zamanı ölçülebilirli inden uzak olarak çok derin anlamlarla algıladı ı bir kavramdır.

“Ân; ah-ı Velâyet’in: “ Ben bâ’nın altındaki noktayım” dedi i, on sekiz bin âlemi kendinde toplayan noktadır. Bu noktanın açılıp, kapanması zamanı meydana

getirir. *Ân bir noktadır. Bu nokta uzatıldı ında sonsuza ula an bir hat meydana gelir. Bu hat üzerinde bir nokta esas alınır ve o nokta merkez olmak üzere bir daire çizilecek olursa, bu dairenin çapına zaman adı verilir* (Filiz 2004:36).

Kelâm-ı samtı deryâlar gibi pür-cû söylerler
 Mahabbet râzını birbirine hâmu söylerler
Be-her-dem hû **der-dem** sırrını bî-hû söylerler
 Rumûz-ı a kı cümle bî-zebân u gû söylerler (Md. 4)

12.1. Heme-Dem

Bahar ba lı ında, bahar zamanının iyilik, güzellik, ferahlık, zenginlik, lütuf, ço alma v.b. anlamları oldu unu söylemi tik. A a ıdaki beyitte ilkbaharın bütün anları Mevlâna'nın o lu Sultân Veled ile özde le tirilmi tir. İlk baharı bütün anları ile de erlendirirsek her ânın kendine göre güzellikleri ve ho lukları vardır ve ilkbaharda do a çok hızlı bir de i im geçirir. Bu, gözle görülür bir ço alma ve yenilenmedir.

Ma'den-i lutf u kerem Hazret-i Sultân Veled
 Nev-bahâr-ı **heme-dem** Hazret-i Sultân Veled (K. 8)

12.2. Ne Dem Ki

Gül bahçesi, baharın feyziyle âd oldu u an; toprak yelin kokusunu mü k saçıcı hale getirdi i an... diyen air, *dem* sözüyle bahar mevsimini, baharın geldi i zamanı kastetmi tir.

Ne **dem ki** feyz-i bahâr ile âd ola gül en
 Ne **dem ki** hâk ede bûy-ı nesîmi mü g-nisâr (K. 16)

A a ıdaki beyitte de *dem* sözüyle hem tasavvufî anlamlar kastedilmi tir, hem de kelime gerçek anlamı ile kullanılmı tir. Gönül, duda ın içkisiyle a ız a ıza verdi i anda hava kabarcı ına kadeh dar gelmektedir. Küçücük bir hava kabarcı ına kadehin dar gelmesi, airin o an duydu u mutluluk ve co kunun yansımasıdır; bu co kunun

ya andı ı bir anlık sürenin çok kısa olmasına ra men ne kadar yo un ya and ı ı söylenmi tir.

Ne **dem ki** bâde-i la'linle dil leb-â-lebdir
Habâb ne 'e-i sahbâya teng-me rebdır (G. 88)

12.3. Her Dem-Her Nefes

Bu beyitlerde *her dem* ve *her nefes* sözleri gerçek anlamlarıyla kullanılmı tır.

Bülbül-âsâ **her dem** efgân-ı gül ü hâr eylemem
Mâcerâ-yı girye-i hicrânı tekrâr eylemem (Tc. 12)

Rûz u eb cân u dilim birbirine eyler hitâb
Her nefes olsun atâsından bu bî-kes kâm-yâb
Nakd-i ihlâs ile kılsın bendesin sâhib -nisâb (Th. 1)

Her dem olsun rûh-ı pâkine du'â-yı bî-hisâb
Evliyâdan tâ ki hâli olmaya dünyâ evi (Th. 1)

Hem-dem iken **her dem** o meh-tal'ata
Mahrem iken meclis-i ünsiyyete
Ayîne-ve imdî dü üp hayrete
Akl ile bî-gâneyim âh âh âh (. 6)

Niçün küstâh bakdın gamze-i hûn-rîz-i dildâra
Sezâdır tî -ı hecr ile gözüm kan a lasan **her dem** (G. 215)

Bülend oldukça **her dem** bâng-ı yâ Rab yâ Rab-ı u ak
Gider Ar a sadâ-yı kulkul-ı hey hey pey-ender-pey (G. 327)

Ey felek âyâ o meh-ve den ne dûr etdin beni
Hâhi -i vasl ile **her dem** bî-huzûr etdin beni (G. 332)

A a ıda mesneviden alınan beyitler seçilmi tir ve metnin tümü incelendi inde de, sözcük gerçek anlamı ile kullanılmı , zaman anlamı verilmek istenmi tir.

Vezîr-i ehl-i hâl ü bâ-habermi

Gelip pâyına **her dem** yüz sürermi (Ms. 7)

Eline sundu **ol dem** bir dilim nân

Dedi dur unda ber-âyîn-i mihmân (Ms. 10)

Dü üp ye'se **o demde** oldu sersem

Bo azdan mı geçer hîç lokma **her dem** (Ms. 10)

12.4. Her Ne Dem

A a ıdaki beyitte sözcük gerçek anlamı ile yani, “ne zaman ki” anlamı ile kullanılmı tır.

Her ne dem ol gül-beden semt-i tegâfülden geçer

Sûzen-i hâr-ı tahassür çe m-i bülbülden geçer (G. 61)

12.5. Ne Dem

A a ıdaki beyitte de sözcük gerçek anlamı ile yani “ne zaman ki” anlamı ile kullanılmı tır.

Bârân olur ehl-i nazarın hûn-ı siri ki

Berk ursa miyânında **ne dem** hançer-i elmâs (G. 129)

12.6. Ol Dem

air, Kıyamet gününü hatırlatmı , kelime gerçek anlamındadır. *Dem* sözüyle, i te o zaman, o vakitte anlamı verilmi tir.

Nefh eyleyicek sûr Sirâfil -i kıyâmet

Ol dem ne imi Hazret-i Hünkârı görürler (G. 66)

Ol dem ki velîlerle nebîler kala hayrân

Nefsî deyü deh etle kopa cümleden efgân (Md. 1)

12.7. Dü-Dem

Tasavvufî dü üncedeki bir air için vuslat, gerçe e en çok yakla tı ı ve hayatının di er anlarından çok daha anlamlı olan bir zaman dilimidir. Baharın di er mevsimlere göre en bereketli mevsim oldu u var sayılarak, bu kavu ma anı baharla ili kilendirilmi tir. Fakat bu dünyadaki bahar geçicidir ve nihayetinde kı mevsimi gelecektir. Bu kavu manın kalıcı ve anlamlı olabi lmesi için sadece ahiret mutlulu unu de il, dünyadaki mutlulu u da yakalamak gerekmektedir. Ahiret mutlulu u için dünyada kara kı a benzer günler geçirmeden ve hayattan zevk alarak olgunla ma yolunu seçmek gerekir. Örne in a a ıdaki beyitte, *subh-ı dü-dem*; iki ânın sabahı demektir. Tasavvufî anlamıyla dü ündü ümüzde Allah'a kavu ma yalnız ahirette de il bu dünyada da gerçekleşir. Vahdet dü üncesine vâsıl olabilen sâlik için bu dünyada da Allah'a kavu ma gerçekleşir.

Nev-bahâr-ı vahdete **subh-ı dü-dem**dir Mesnevî

Etdi sâdât-ı kirâm-ı gül en-i irfânı sebz (G. 108)

12.8. Bir Dem- Bir Nefes

Dem; an, saniye, en küçük zaman dilimi anlamında kullanılmı tır. air; sevgilinin hayalinden bir an bile uzak kalmanın kendisini ne kadar etkiledi ini söylemi . Bir an nefesine yenik dü me ve Hak yolundan uzakla manın kötü etkisini kastetse gerektir.

Hayâl-i yârdan dur olsa **bir dem** cânım e lenmez
Ne çâre hâtırım vîrânedir sultânım e lenmez (G. 120)

A a ıdaki beyitlerde de kelime, sözlük manasında kullanılmı , saniye ile e de er kısa zaman dilimi ifade edilmi tir.

Ah bir kez fırsat olmaz cevr-i gerdûndan bana
Bir nefes dü mez ikâyet tab‘-ı mahzûndan bana (Tc.12)

Bir dem ki tahayyürde buldum dil-i eydâyı
Olmı nazar-ı a ka mahbûb-ı dilârâyı
Tenbîh edip ol mehve der kim ko temâ âyı (Th. 3)

Ferâgat yok bana pest ü bülend-i nâleden **bir dem**
Gehî ol âh-ı âlî menkabet geh baht-ı dûnumla (G. 283)

12.9. Dem-i Serdi

air; kat‘iyyen, bir an bile olsa do slara, sevilenlere aslında yaratıcıya uzak durmanın, so uk davranmanın do ru olmadı nı söylemi ve bunun Mevlevîlerin karakteriyle örtü medi ini belirtmi tir.

Zinhâr ki yârâna gösterme **dem-i serdi**
Gâlib sana bu ma‘nî hakkâ Hû Hûdan erdi (T h. 2)

12.10. Bu Dem

Ân: Zamanın en küçük parçası. Dâimi ân, zaman üstü zaman, daha do rusu zamansızlık anlamına gelir ve üzerinden zamanın geçmedi i hakîkate ve zâta i aret eder. Belli bir makamda sûfî zamanın olmadı nı idrâk eder (Uluda 1996:47-48).

Tasavvûfî yolu benimsemi bir yolcu, vecd anında ölçülebilir bir zaman anlayı nı kaybeder. Bütün fâni kaygılardan kurtulmu oldu u bu ruhanî yükseli te zaman kavramı yerini zamansızlı a bırakmı tır. Çünkü zaman da aslında dünyada sürekli pe inden ko tu umuz, elimizden kaçırmamak için, verimlice kullanmak için çaba sarf etti imiz kıymetli bir kavramdır. Oysa ki bir eylere yeti me ve hayatı kaçırmama kaygısından kurtulabilmi ki ilerce bu kavramın de eri günlük ve fâni anlamını yitirmekte, boyut de i tir mektedir. Gelecek ve geçmi insan için umut/birikim olmaktan çıkmı sadece ya anılan ân, rafine edilmî de erli bir süreç olmu tur.

Geç kayd-ı zamânîden **bu dem**den olup dâna
 Kalsın girü bin fersâh ferdâ vü gam-ı ferdâ
 Mey-hâneler açılmı mebzûl mey ü sahbâ (Th. 3)

Geçdi gün ferdâyı ko **sâ'at bu sâ'at dem bu dem** (M. 4)

12.11. Dem-i Hü yârân

Hak â ı ı; kalp gözü açılmamı sıradan insanlara göre delidir, mecnundur. çine ate dü meyen bu hali anlayamaz. Bu ate te yananlar için den eysel/somut aklın ve mantı ın devri kapanmı tır. Bahsi geçen akıl/akıllılar devri geride kalmı tır ve içsel aydınlanmanın sezgiyle hissedilebilir anlamı geçerli olmaya ba lamı tır.

Tâ key bu gam-ı hicrân endi e-i bî-pâyân
 Olmak geceler nâlân gündüzler edi p efgân
 Geçdi **dem-i hü yârân** cem' oldu kadehkârân (Th. 3)

12.12. Dem-i Sâlif

A a ıdaki beyitlerde geçmi zaman vurgusu, *dem-i sâlif* sözüyle yapılmı tır. air, geçmi te kendi aydınlanmasının, ke fetme duygusunun nasıl uyandı ndan söz ediyor.

Acebdir sırr-ı ülfet gâhîce mek ûf olur kâ if
 Beyân olmu du Gâlib gerçi bunlar hep **dem-i sâlif**
 Murâd oldur ki dil-hûn olsun a‘dâlar olup vâkıf (Th. 14)

12.13. Dem-i Vasl

Burada sözcük, sevgiliye kavu ma anını ifade edecek bir terkipl e verilmi tir. Özlenen, beklenen ve kavu ulmak istenen bir zaman diliminden bahsedilmi tir.

Dilber gam-ı a kını diler dil **dem-i vaslı**
 Hey bu ne âceb bende ki sultâna muhâlif (G. 162)

12.14. Dem-i Fûrkat

Mevlevî ayininde, *gül-bâng* hep bir a ızdan yüksek sesle okunan ilâhi veya duadır. air a a ıdaki beyitte Elest yeminini hatırlatmak istemi tir. Bu ahenkli dua, ruhların hep bir a ızdan etti i *kal‘u belâ* sözünü hatırlatmaktadır. Bu yeminin edildi i zaman ayrılık zamanı, diyâr-ı gurbete dü me zamanıdır.

Nevâ-yı âh besdir hâtıra âheng gelmezse
Dem-i fûrkatdeki Yâ Hû yeter gül-bâng gelmezse (G. 301)

12.15. Dem-i Nevrûz

Nevrûz, baharın ba langıcısıdır ve iyi, güzel, ho ve istenen bir zamandır. air, bu zamanın nefesi ba lanmı , susmu ve solu u kesilmi bir halde kaldı ını ve bu yüzden gülmedi ini söylüyor. Dem-beste sözünde sözcük nefes anlamında; dem-i Nevrûz sözünde ise zaman anlamında kullanılmı tir.

Kaldı **dem-beste dem-i Nevrûz**umuz
 Rûz-ı hicrân oldu gûyâ gülmedim (G. 227)

12.16. Dem-i ret-Dem-i em îr

Dem-i i ret’ teki dem arabı, *dem-i em ir’*deki dem kanı dü ündürmektedir.

Bir iki harfe bakar birbirine tahvîle

Dem-i i ret dem-i em îr nefesden nefese (G. 277)

12.17. An Be An

Dem-â-dem: gün be gün, an be an, her an, her vakit, durmadan, her zaman, sık sık anlamı ile kullanılmı tır.

Olmazdı âb- ârı **dem-â-dem** gıdâ-yı rûh

Âb-ı hayâtın olmasa gark-âbı selsebîl (K. 21)

“Onun kusursuzlu onun güzelli i nin her an farkındayken vefasının az oldu unu söyleme; zaten yoktur” diyen air sözü her an, dakikadan dakikaya, gittikçe, sürekli, kesintisiz anlamlarında kullanılmı tır.

Bilirken **ân-be-ân** hüsn-i bî-kusûrun anun

Vefâsı az deme insaf olunsa var mıdır (G. 76)

air, a a ıdaki beyitte dem-â-dem sözünü günden güne, an be an, her an anlamlarında; müseddeste de her an gelen, pey der pey anlamlarında kullanılmı tır.

Dem-â-dem gözlerimden la’l-i yâkût eylerim peydâ

Cevâhir-pâresiz tıfl-ı dil-i giryânım e lenmez (G. 120)

Seyr eyle dergehindeki gavgâ-yı âlemi

Yâd etdirir figân ile rûz-ı Muharremi

Her sâ’at öldürür beni ol çe m-i mâtemi

Kim etdi ehl-i a ka bu cevri-i **dem-â-demi** (Md. 6)

air, feryadların vakit vakit, muttasıl, daima gö e çıkmasını söylüyor. A a ıdaki gazelde ise her vakit, sık sık anlamı vurgulanılmı tır.

Katl-i âma mâ’il olsun gamze-i cellâdlar

Dem-be-dem eflâke çıksın âh ile feryâdlar
 Tâkatın tâk eylesin â ıkların bî-dâdlar
 Hep girü kalsın bütün Mecn ûnlar Ferhâdlar (Md. 7)

Gerçi hâkiz rûzgâr-ı gamda âte -me rebiz
 Feyz-bah -ı ba -ı dil e k-i **dem-â-dem**dir bize (G. 279)

13. ZAMAN FADE EDEN D ER KEL MELER

Dilbilgisinde tek ba ına kelime anlamı ile zaman ifade etmekten çok içinde bulundu u metin içerisindeki görevlerine göre zaman bildiren sözcükler vardır.

13.1. Gâh

A a ıda seçmi oldu umuz beyitlerin tamamında, *gâh/geh* sözcü ü gerçek anlamında kullanılmı tır; kimi zaman, bazen, bazı zamanlar. Bu kullanımın ortak özelli i belirsiz ve göreceli olarak rastgele olu udur. air, sözcü ü hep aynı yazılı la kullanmamı tır.

13.2. Gâh,Gâhî

Ben o Kays-ı serserî seyrim ki **gâh**
 Ba ım üzre â iyân eyler semâ' (G. 154)

Lüknet görünür olunca **gâhî**
 Harf-i lebi müdgam-ı tebessüm (G. 205)

13.3. Geh...Geh, Geh Gâh

Bu kullanımda an-be-an ve zaman zaman de i en durumun ifadesi vardır.

Geh âb u **geh** erer çıkarır seng-i hâreden
Mahkûm-ı Kirdgâr sefid ü siyâh u sürh (G. 34)

Niçe kızsın yüzümüz arz-ı merâm eyleme e
O gül-i bâ -ı hayâ **geh** açılır **geh** kapanır (G. 73)

Gehî handan olup **geh** pîçtâbı pî -i â ıkda
O verd-i bâ -ı hüsnün cünbü -i ra'nâlarındandır (G. 83)

Geh hizmet-i em'ine çü pervâne itâbân
Geh gül en-i nâr-ı gamına mürğ-i kebâbız (G. 128)

Olmumum hâyran-ı evzâ'ı nigâh-ı lutfunun
Geh bana **geh** gamze-i ma rûra eyler i'tirâz (G. 145)

Hemî e tâ kim ola bu cihân-ı köhne-esâs
Gehî biraz vakit âsûde vü **gehî** pür- ûr (K. 20)

Ferâgat yok bana pest ü bülend-i nâleden bir dem
Gehî ol âh-ı âlî menkabet **geh** baht-ı dînumla (G. 283)

Geh hayâl-i nergis-i bîmârı **geh** baht-ı siyâh
Her zamân bir gûne sevdâ derdnâk eyler beni (G. 329)

Gâh ol gerdene **geh** zülf-i semen-sâsına bak
Mazhar-ı tûl-ı hayât ol kad-ı bâlâsına bak (G. 164)

Eyler envâ' -ı müzâhirde bürûz
Gâh mihr ü meh olur **geh** eb ü rûz (L. 2)

u beyitte, Ay'ın sürekli aynı ekilde kalamayacağı bazen hilal, bazen dolunay ekline girdiğini söylüyor. Bu da takvim çarışımı yapmaktadır.

Gehî hilâl ü **gehî** bedr olup huzûrunda
Terâne-sencî-i kânûn çeng eder mehtâb (K. 11)

Ayrıca seçmiş olduğu umuz beyitlerin tümünde de zaman ifadesi taşıyan kelimeler gerçek anlamında kullanılmıştır. Fakat bu sözcükler; imdiki zaman, gelecek zaman veya geçmiş zaman kavramları kadar kesin değil, belirsizdir.

13.4. Hemi e-Daima

Bu kelimelerin kullanıldığı ifadelerde bir süreklilik ve pepepe gelişimi anlamı vardır. Bu sürekliliğin geçmişte mi, gelecekte mi, her zaman mı yoksa şimdi mi olduğunu ise fiil çekimlerine bakarak anlıyoruz.

Gıdâ-yı rûhu ver kim reh-ber-i mi'râc-ı ulvîdir
Hemî e fikr-i ta'mîr-i beden pâ-der-gil olmaktır (G. 91)

Dâ'im ikest-i î e-i nâmûsdur i im
Ger ol günâha tevbe dedimse hatâsı var (G. 95)

Ehl-i cünûna köhne abâ-yı hired hatâ
Uryân gezer **hemî e** bizim pâdi ahımız (G. 115)

Her zamân bir meh-i nev hatt ile ah am eyler
Hâsılı Gâlib-i dîvâneye her gün bayram (G. 218)

Açılsın bâb-ı devlet gül en olsun
Hemî e hâtır-ı vâlâ en olsun
Fürû -ı lâlezâr-ı âsumân-ve
Çerâ ân-ı inâyet rû en olsun (Kt. 15)

Alem dedi in senin ne ma'nâ bilsem
 Bitmez mi tükenmez mi bu gavgâ bilsem
 Bir âm u seherdir ki mükerrer **dâ'im**
 Olduk ne için mahv-ı temâ â bilsem (R.44)

13.5. Nâ-gâh

Ansızın meydana gelen bir durumda belirsizlikten çok beklenmezlik vardır. Süreklili i olan bir durumun, beklenmedik bir ekilde de i mesi ve ba kala ması imâ ediliyor.

Mahzûn idi bir gün dil mey-hâne-i ma'nâda
 nkâra dö enmi dim efkâr dü üp yâda
 Bir pir gelip **nâ-gâh** pend etdi ale'l-âde
 Al destine bir bâde derd ü gamı ver bâda (Md. 5)

Bir gûne abes dâ'iyeye dü dü ki **nâ-gâh**
 E 'ârını tertîb ede yârân arasında (G. 335)

13.6. imdi

imdi, sözü belirsizlikten ziyade hali hazırda ya anılan zamanı ifade etmektedir. air, an be an ya adı ı zamanı vurgulamak için bu sözcü ü kullanmı tır.

Felekden ahz-ı sâra mâyedâr-ı fırsatım **imdi**
 afak-nû -ı sabâhu'l-hayr-ı âm-ı fûrkatım **imdi**
 Sebû-yı mâh u câm-ı mihreden bî-minnetim **imdi** (Th. 14)

Bu günlerde n'ola ahbâba ünân eylese Arif
 Gele geç turfe-fermâ-yı rûsûm-ı nahvetim **imdi** (Th. 14)
 Biri birine girip oldu perî ân ehbâs
imdi behrem-zen-i fikr-i u'arâdır perçem (G. 220)

O rütbe nâz-perverd-i vatanken **imdi** firûze
Beyâbân merg-i istihkârdır çe m-i kebûdundan (G. 262)

Hep geldi çıkdı söyledi im **imdi** zâhire
Seyr et ne ho netîce-i râhat-fezâ verir (K. 26)

13.7. Yine

Yine, sözcü ü daha önceden ya anmı bir durumun tekrar ya anması durumunda kullanılmı tır. Hem süreklilik hem de tekrar anlamı vardır.

Bülbül erip bahâra **yine** âh âh âh
Ba ladı âh u zâra **yine** âh âh âh
Hat geldi rûy-ı yâra yine âh âh âh
Anber döküldü nâra **yine** âh âh âh (. 6)

Ol mâh-pâre tutdu sitem ü resm râhını
Geh zâhir etdi gâh nihân etdi mâhını
Seyr eyle halka halka o zülf-i siyâhını
Kasd etdi târumâra **yine** âh âh âh (. 6)

Yine bir dâma dü ürdü beni a k
Mürg-i rûha bu kafes besdir bes (G. 132)

Eri ip bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül
Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâra dü dü (G. 311)

Al geymi **yine** ol nahl-ı revân n'olsun bu
Almı etrâfımı gülbâng-ke ân n'olsun bu (G. 269)

13.8. Evvel- Sonra

Seçti imiz beyitlerde önceden olan durumun imdiki zamanla, sonrası ile kıyaslanması söz konusudur. Bu da bir öncelik ve sonralık anlamıyla zaman bildirmektedir.

Yuyup gözde **evvel** ayâ ın nigâh
Olur **sonra** seyrâna destûr-hâh (Ms. 2)

Evvel ikâyet eyler idik rûz-ı rûzededen
Bulmaz sabahı **imdi** eb-i târımız bizim (G. 219)

Kazâdan dem ururdu gamzesi Gâlib bize **evvel**
O dahı bu humârı ne 'e-i takdîrden bilsin (G. 253)

13.9. Hemân

Örneklerdeki *hemân* sözleri ancak, sadece, yalnız, behe-mahâl, yeter ki gibi anlamlar da taşır. Hemen; derhal, imdi anlamları varsa zaman ifade eder. Bizim seçti imiz beyitlerde zaman ifadesinin tespitini yaparken iirin bütününden yola çıktık.

Nevâ-yı nây-ı i ret nâle-i me'yûsdan kalmaz
Hemân âmed- üd-i devlet kef-i efsûsdan kalmaz (G. 125)

Hemân ta'bîri pîç ü tâbdır Gâlib dil-i zâra
Tırâ edip hat-ı rûyun hayâl-i hâb göstermi (G. 138)

Hemân ey sâkî bir sâgar tutu dur dest-i dildâra
Gazabla bezme geldi em' -i meclis-ve yanar âte (G. 139)

Sen **hemân** Gâlib hamû ol da'vî-i i'câzdan
Bu gazel çok â'ir-i me hûra eyler i'tirâz (G. 145)

Gû -ı felekde na melerin sûznâk olur
Gâlib mahabbet âte ine yan **hemân** amân (G. 266)

13.10. Dek

Bu sözcük daha çok noktasal bir zamanı, yani kesin çizgiyle bir anın öncesini ve sonrasını belirliyor.

Basılma ne 'eye tâ mest-i hâb oluncaya **dek**
Yapılma kaydına dü me harâb oluncaya **dek** (G. 173)

A a ıda örnek olarak aldığımız beyitlerde de *iken*, *bî-tevakkuf* ve *henûz* sözcükleri gerçek anlamları ile kullanılıyor.

13.11. ken

Alem tutu du sûz-ı dilimden erâr **iken**
Bahr oldu hûn-ı çe m-i terim cûybâr **iken** (G. 247)

Sırr-ı acîb bülbül eder yine nâleyi
Çe m-i nihâl-i nev-res-i gül u'le-bâr **iken** (G. 247)

13.12. Henûz

Ehl-i dîl kalmı dı vîrân-ı sitem amma **henûz**
Rûzgâr ol vaz'-ı nâ-sâza pe îmândır bize (G. 300)

13.13. Durmaksızın

Bî-tevakkuf âzim-i dârü'l-bekâ-yı katlinim
Tî -ı zehr-âlûd ebrû-yı i âretdir bana (G. 2)

K NC BÖLÜM

GÜN VE GÜNÜN BÖLÜMLER

Zamanı dü ündü ümüzde en çok adlandırdı ımız ve tasnif etti imiz zaman dilimlerinden biri gündür. Yirmi dört saatlik bu zaman aralı nı Güne 'in do u u ve batı na göre adlandırır, sıraya koyarız.

1. ZAMAN D L M OLARAK GÜN

“Nice günler Allah’ın nimetlerinin gözle görünmeyen hazinesine hasrettim. Bana keremler kılmakla beraber, kerametten de i aret verdi” diyen air bu kasideyi Padi ah III. Selim’in kendisine cevri hattıyla bir Mesnevi -i erif teberrük etmesi üzerine yazmı tır. Mesnevi’yi okudukça gizli hazineyi anlamaya ba lamı tır. *Niçe eyyâm*, sözüyle çok zamandır, ne zamandır anlamı verilmi tır. Buradaki *eyyam* bu sırlara vakıf olmadı ı zamanlar, günler manasındadır.

Niçe **eyyâm** idi hasrettim ol gencîne-i gayba

Keremler kıldı el-hak hem kerâmetden ni an verdi (K. 17)

A a ıdaki örneklerin tümünde zaman bildiren sözcükler gerçek anlamlarıyla kullanılmı tır. Zaman aralı ı belirsizdir, kesin ve ölçülebilir dilimlere ayrılmamı tır.

1.1. Belirsiz Günler

Gün içinde veya geçmi te ya adı ımız günleri anarken o günün tam tarihinden çok o günün bizde buraktı ı izleri anımsarız.

1.1.1. Bir gün

Bir gün olursan iki gözüm sen de a ka yâr

Bu mâcerâyı ben o zaman söylerim sana (G. 11)

Ref’ eyleyip nikâb-ı ruhun âhid-i ümîd

Bir gün o gonca açılır ey dil bana sana (G. 13)

Bir gün o kâfir ehl-i dile terk-i kîn eder
Hatt-ı siyâhı gamzeye telkîn-i dîn eder (G. 62)

1.1.2. Bir gün olur ki

Bir gün olur ki mest gözün hû yâr olur
Gâlib de bu humârı savar ne ‘edâr olur (Sn. 8)

Ey gonca iftihârı ko hüsn-i edayla
Bir gün olur çemende kalırsın asâyıla
Cûbâr-ı lutfu sanma mukâbil sabâyıla (Th. 16)

1.1.3. Her gün

Görür **her gün** ki bir pîr-i ho -endâm
Gelir süpründülükde eyler ârâm (Ms. 5)

1.1.4. Bir gün ki

Me er **bir gün ki** âte -pâre-i Necd
erer pervânesi Mecnûn-ı pür-derd (Ms. 6)

1.1.5. Bir iki gün

Bir iki gün geçip Al-i Karaman
Olup âsi tutu mu nâr-ı tu yân (Ms. 7)

1.1.6. O günlerde

Geçmi te olan bir durumu bildiren bu söz gerçek anlamında kullanılmı tır.

O günlerde edip Vesvâs i vâ
Tola mı gönlüne bu ham ma ‘nâ (Ms.8)

1.1.7. Gün-be-gün

Günler hayatımızın basamaklarıdır ve her yeni gün ayları, aylar yılları, yıllar ise bizim ömrümüzü oluşturur. Zamanın sürekliliği bu döngüsel yapıyla anlaşılır. ‘air’, ‘gün-be-gün’ ve ‘günden güne’ sözleriyle bir süreklilikle birlikte, hareketin ve olgunun artışı, ilerleyişini, yükselişini de ifade eder.

Tî dan geçdi bütün fitne-i hatt-ı dildâr

Öyle mahv olmadadır **gün-be-gün** erbâb-ı fesâd (Tr. 72)

Günden güne büleld ederiz medd-i âhı biz

Çekdikçe nâza serv-i kıyâmet-hırâmımız (G. 110)

Hamdüli'llah kılma m dergâhına sıdkım bütün

Her ne derse münkir-i nâ-pâk-i dîn varsın desin

Himmeti müzdâd ola hakkımda yâ-Râb **gün-be-gün** (Th. 1)

1.2. Özel Günler

Bazı günlere özel adlar verilmiştir.

1.2.1. Nevrûz

Nevrûz hakkında söylenecek çok şey vardır ama biz burada sadece zamanla ilgili boyutundan bahsedeceğiz. Gece ve gündüzün eşitlendiği 21 Mart günüdür; bu gün baharın başlangıcıdır. Bahar, her yönüyle yenilik, tazelik anlamlarını taşır. ‘air’, seçtiğimiz beyitlerde de baharla ilgili özellikleri vurgulamıştır.

‘air’, sevinç, coşku ve mutluluk getirici bir zaman olan Nevrûzu, kendine eşiyiletili kilendirmiştir. Ayrılık acısı ile bu günde bile gülmediğini söylemiştir.

Kaldı dem-beste **dem-i Nevrûzumuz**

Rûz-ı hicrân oldu gûyâ gülmedim (G. 227)

airin, “Bu hal, bu ne e Bijen’in a kı gibi aleme yayıldı. Nevru z ne esiyle kapı duvar ye erdi.”, dedi i bu beyitte adı geçen Bijen, ranlı mitoloji kahramanıdır. Bir kuyuda yedi sene kalmı ve dayısı Rüstem tarafından bir ip sarkıtılarak kuyudan çıkarılmı tır. Nevruz (yeni gün) bahar mevsiminin ba langıcısıdır. Tabiatın ye ermesi bahar mevsimiyle ba lar. Bu yenilenmenin ne esi Bijen’in ne esiyle ilgilendirilmı tır.

Cihânı tutdu bu keyfiyyet a k-ı Bîcân-ve
Ye erdi ne ve-i **Nevrûz** ile der ü dîvâr (K. 16)

1.2.2. Bayram

d-i fitr, Ramazan Bayramı’dır. air bahardaki ne ‘eyi, bayrama benzetmi tır. Bahar zorlu kı günlerinin ardından gelir; Ra mazan Bayramı da sabırla yapılan oruç ibadetinin ardından kutlanır. Oruç ibadetinde yokluk ve sıkıntı vardır, bir yönü ile kı günlerine benzer.

Te rif-i hayr-ı **id-ı fitr** oldu bahâr ile behem
Gülzâra verdi bûy-ı itr ârâyi -i ebr-i kerem (K. 19)

Bu beyitte yine ilkbahar ile bayram zamanı ili kilendirilmı ve kelimeler gerçek anlamlarında kullanılmı tır.

Tavr-ı acebde **rûzgâr-îd** oldu fasl-ı nevbahar
Nergisde âsâr-ı humâr ammâ kadeh destinde hem (K. 19)

Bu beyitte id, Ramazan Bayramı’dır. *Firâk* oruca, *visal* ise bayrama benzetilmı tır. Sabır sonunda insan dileklerine kavu ur.

Savm-ı firâkın **îd-i visâli** yakındır
Bir gün olur du’âlarımız müstecâb olur (K. 25)

slamiyet’ten önce, ticaretin aksaksız ve korkusuzca yapılabilmesi amacıyla Muharrem ayında sava yapma, kan dökme yasaklanmı tır. Bütün Arap kabileleri de bu

yasa a uymu lardır. Kerbela olayı bu ayda oldu u için daha kötü kar ılanmı tır. Muharrem'in ilk on günü iiler için yas günleridir.

Kurban kelimesi kurban ve yakla ma anlamlarında tevriyeli kullanılmı . Galib, “Muharrem ayında sevgiliye kavu tum, bu benim için bayramdır. Kendimi sevgili için kurban ettim. Muharrem ayındaki bu kurban bayramı bana çok garip geldi.”, diyor. Kurban bayramı Zilhicce ayının 10. günüdür. Muharrem ayında kurban olmaz. Ayrıca Muharrem ayında kan akıtılmaz, yani kurban kesilmez. Bu bakımdan da *bü'l-aceb* oldu, denmi . Aynı zamanda matem-bayram tezadı Ayrıca firkat (ayrılık), kurban (yakla ma) tezadı vardır.

Mâtem-i firkat-i dildârda oldum kurban
Bü'l-aceb geldi Muharremde bu **bayram** bana (G. 4)

air, a a ıdaki beyitte sevgiliden bir yakınlık görece ini umarak önce sevindi ini yani bayram etti ini ama sevgilinin yüzünü göremedi i için tekrar sabırla beklemeye koyuldu unu söylemi tir. Bayram, bu sözlerde de sevincin ve mutlulu un sembolüdür. Daha sonraki beyitte de yeni yılın ge lmesinden duyulan sevince istina den bayramın bu anlamı vurgulanmı tır. Üçüncü beyitte de sevgilinin acımasızlı mın oldu u yerde bayram olmadı ı söylenmi tir. Â ıklar, sevgiliye kurban oldu u halde bir türlü kavu ma gerçeikle ip bayram ya anmamaktadır. Sevgili Ay'a benzetilmi tir. Ay görülünce Ramazan ba lamı veya oruç bitmi olur. Sevgilinin en azından bayramda insafılı olması gerekti i ve görünmesinin istendi i ise seçti imiz rubâide söylenmi tir.

Du'âm oldur günü ma ribde to sun çarh-ı fettânın
Ki u âka yüzün göstermedi ol mihr-i rah ânın
Erip **bayrama** Gâlib sonra tutdum savm-ı hicrânın (Th. 17)

eb-i kadre i itdik geldi in Nevrûz-ı Sultânî
O eb hem **îd** olup hem ekkeristân oldu un tuyduk (G. 170)

Tî -ı cellâd-ı felek ol mehe taklîd olmaz
Günde bin â ıkı kurbân gider **îd** olmaz (G. 123)

Bu **îd**dir ey mâh gel ihsân eyle
 Erbâb-ı niyâzı nâza âyân eyle
 âyed ki bu takrîb-i lebin bûs ederiz
 Yak bu ci erimi âte e biryân eyle (R. 59)

Halk içinde söylene gelmi *deliye her gün bayram*, sözü gerçekleri görmezden gelebilenlerin veya olumsuzlukları hazmederek kabullenebilenlerin günlerini bayramdan farksız geçirmeyece ini hatırlatmak için söylenmiştir. air de kendi kalenderli inden do an huzurunu bize yansıtıyor. Burada airin vuslat ne esinden bahsetti i ve *bayram*'a vuslat anlamı verdi i görülmektedir.

Her zamân bir meh-i nev-hatt ile ah am eyler
 Hâsılı Gâlib-i dîvâneye her gün **bayram** (G. 218)

Ramazan günlerini sabır ve yokluk olarak dü ünürken, soñilerin ya am ekilleri ile ilgi kurabiliriz. air, bu yokluk ve nefsi terbiye ile geçen günleri safa ve huzur dolu günler olarak algılamı tır ve bu günlere özlem doludur.

d etdi çarh-ı hasret ile terk edip bizi
 Hâtırda mı geçen **Ramazân**ın safâları (Kt. 22)

Müeyesser olmadı takbîli dest ü pây-ı cânânın
 Bu yıl imsâk-i mâh-ı rûze Pertev **ide** gelmi dir (Th. 17)

1.2.3. Hayber günü

Hayber muharebesi Hz. Ali'nin ve Düldülün büyük yararlıklar ve yi itlikler gösterdi i efsanele mi hikayeler halinde anlatılır. air, yi itli in ve mertli in soydan gelmedi ini, insanın kendi yaratılı nda olabilece ini bu misalle anlattı ı görüyor.

Merdânelik asâleti meydânda bellidir
Hayber günü babasını kim sordu Düldülün (G. 180)

1.2.4. Bedir günü

Bedir Sava 1, Medine'ye göç eden Müslümanlar ile Mekkeli mü rikler arasında yapılan ilk büyük sava olup Müslümanların galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Mekke ve Medine arasındaki Bedir Kasabası civarında 13 Mart 624 tarihinde yapılmı olan bu çarpı mada, üç yüz ki ilik Müslüman ordusundan on dört ki i ölmü , mü riklerden ise yetmi ki i civarında ölen olmu tur. İlk Müslüman ordunun, sl am'ın yayılmasını sa layan bir zaferi olmasından dolayı önemlidir.

Yevm-i Bedr aldı âri üzre Cenâb-ı Ahmed

Re k-i ems ü kamer ü Ar u Semâdır Sıddîk (K. 2)

1.2.5. Hesap günü

Dünya gelip geçici bir yerdir ve asıl hayat bu dünyadan ayrıldı ımızda ba layacaktır fakat ahiretteki ya antımız bu dünyadaki ya antımızın meyvesi olacaktır. Bu dünyada ettiklerimizi öbür dünyada biçece imiz için bu dünyada yapt ımız her eyin bir anlamı vardır.

Onların i lemi oldukları her ey kitaplarda (yazılı)dır. Küçük, büyük her ey satır satır (yazılı)dır. (Kamer Suresi, 52-53) ayetinde de söylenenler böyledir. air, “Orucun yakıcılı ı ile aevlenen yüzün, a k zulmüne u ramı lara hesap gününde ba ı lanma müjdesi olur.” , demi ve bu dünyanın geçicili ini, öbür dünyanın kalıcılı ını vurgulamı tır. Ayrıca hiçbir iyilik veya hiçbir kötülük kar ılıksız kalmayacaktır. Bu dünyadaki zaman mefhumu ölçülebilirlik açısından sınırlandırılabilir ama öbür dünyadaki zaman mefhumu sonsuzluktur.

Rûyun ki tâb-ı rûze ile u'le tâb olur

Mazlûm-ı a ka müjde-i **rûz-ı hisâb** olur (K. 25)

Hutben okunur minber-i iklîm-i bekâda

Hükümün tutulur mahkeme-i **rûz-ı cezâda** (Md. 1)

Kaldı da'vâmız **kıyâmet rûzunun** ah amına
Sûre-i emsi bugün zulmetle tefsîr etdi hat (G. 148)

Zencîri olur **rûz-ı cezâ** mevce-i âte
Dil beste-i öhretse e er a k ile Mecnûn (G. 267)

srafil, dört büyük melekten biridir. Adem Peygamber 'e ilk secde eden melek de srafil'dir. Kıyamete kadar levh-i mahfuz'a (Allah'ın kudreti ile olacakların üzerine yazıldı ı levha) bakacak ve di er üç mele e ne yapacaklarını bildirecektir. Kıyamet günü sûruna üç defa üfleyecektir. İlk üfleyi inde çıkardı ı deh etli sestten, dünyadaki bütün insanlar ölecek, ikincisinde hesap vermek için dirilecek, üçüncüsünde ise mah er meydanında toplanacaklardır. A a ıdaki bey itte kıyamet günü ile ilgili bu hatırlatmada bulunulmu tur.

Nefh eyleyicek sûr Sirâfil-i **kıyâmet**
Ol dem ne imi Hazret-i Hünkârı görürler (G. 66)

1.2.6. Mah er günü

slam inancına göre mah er; kıyamet koştuktan sonra tüm insanların dirilip/aya a kalkıp toplanaca ı yerdir. Mah er günü veya Kıyamet günü; günahlar ve sevapların hesabı yapılacaktır. Bu gün çok kalabalık olacaktır ve herkes kendi derdine dü ecektir. Sevapları daha fazla olanlar Sırat köprüsünden rahatça geçecek ve Cennet 'e kavu acaklardır. skandinav mitolojisinde 'ragnarok', hristiyanlıkta ise 'judge ment day' olarak geçer. "Her do an bir gün ölür ama ölenlerden ancak hak edenler tekrar do ar .", diye bir skandinav atasözü bile vardır. Mah kelimesinin anlamı "iyilik", er kelimesinin anlamı ise "kötülüktür"...bir çok yoruma göre mah er hesap günü olmasına ra men, toplamında sahip oldu u iki farklı kelimenin anlamları itibariyle iyilik ve kötülü ün mücadelesi olarak da yorumlanabilir.

Rûz-ı ha r olup yarın geldikde bu hâl üzere ben
Gâh güle gâh a laya bî-ihiyâr elbet gören
Dil pe imân ü zebân nâlân ü sîne pür -mihen
Bir nige hle ol zamân âd eyle bu nâçârı sen (Md. 2)

Mah er günü, Güne yakla ır ya da Dünya Güne 'e yakla ır veya da Dünya ba ka büyük bir güne e yakla ır. Kıyamet alametlerinden biri ise; kıyamette Güne 'in üç gün do maması sonra da batıdan do up gö ün ortasında Ay ile birle erek tekrar batıdan batmasıdır. air, sevgilinin yakıcılı ından ve meydana çıkı ından bahsetmi tir onu güne e benzetmi tir.

Çıkmı yine meydâna o hûr îd-i cihân-sûz
Bâlâ-yı belâ-hîzin idip **Mah er-i elmâs** (G. 129)

Kâmeti fikriyle ber-pâyım **kıyâmet** kopsa ger
Hâk olursam dâmen-i dildârdan kılmam ferâ (G. 159)

air, sevgilinin kavu ma sözlerine aldanmı olana, Kıyamet gününün yarımına bakmasını ö ütlüyor çünkü bu günde bütün sevaplar ve günahlar ort aya dökülecektir. Dolayısıyla sevgili için çekilen bütün cefâlar da kar ılı ını bulacaktır.

Ey firîbende olan va'd-i visâl-i yâra
Rûz-ı ha rin bile bu va'dede ferdâsına bak (G. 164)

Kıyamet günü çok kalabalık ve kar ık bir gün olacaktır. *Fitne* sözüyle anlam ilgisi kurulmu tur. Sevgilinin güzelli i ile unutulmu olan her ey ve çekilen acıların mükafatı beklenmektedir; tıpkı bu dünyadaki amellerimizin hiçbirinin unutulmadan Kıyamet gününde kar ımıza çıkması gibi.

Devr-i zülfünde ferâmû olunan fitneleri
ntizâr-ı dem-i Mah erde kodu cilve-i a k (G. 165)

2. SABAH

Sabah günün ba langıcıdır ve air bu zaman dilimine yo un anlamlar yüklemi tir.

2.1. Aydınlık

Sabahı ak amdan ve geceden farklı kılan en belirgin özellik aydınlık olmasıdır. Aydınlik aynı zamanda güneş, ışık ve beyazla ilişkilendirilmelidir. Çünkü bu aydınlık aynı zamanda doğrunun, iyinin ve güzelin açığa çıkmasına yardımcı olacaktır. Aydınliğin tersi karanlıktır ve karanlıkta karmaşa vardır; çünkü hiçbir şey açıkça görülemez, örtülüdür.

Bu beyitte, doğrucu tanık, sabah ışığına benzetilmiştir. Bu sarayda sultanın anlayışlı, idrakli bir yaratılışa sahip olduğunu sabah ışığı gibi bir tanıttır. Burada *subh* aydınlık, meydana, apaçık, açıklayan, her şeyi olduğu gibi gösteren anlamlarını taşır.

Öyle sultân kim safâ-yı tab'-ı pür-idrâkine
Nûr-ı **subh**-âsâ güvâh-ı sıdk-perverdir bu kâh (K. 23)

Tasavvufta gül, vahdettir. Karanlık olan yani kesrette kalan geceyi kesretten kurtarıp aydınlatmak için kandil gereklidir ve aşağıdaki beyitte bu kandiller, güllerdir. Fakat *subha de in* ifadesinden anlıyoruz ki; sabah olduğu zaman kandile gerek kalmayacaktır.

Hezâr **subha** de in gülsitânda kandîller
Bu âb u tâbla san gül sirâc-ı âte ü âb (G. 17)

Aşağıdaki beyitler de, aynı anlam üzerine kurulmuştur. Sabah kesretten ve karanlıktan kurtuluşu sembolize etmiştir. Son beyitte ise sabaha yani aydınlanmaya ve olgunlaşmaya giden yolun sabırdan geçtiğini hatırlatılmıştır. Diğer, son beyitte sevgilinin yüzünün tüylerle kaplanmasını, sabahın kararmasına, geceye dönmesine benzetmiştir. Tasavvufta sevgilinin yüzü vahdet, tüyler ise kesrettir. Geceye benzeyip karararak sabah için üzülmetedir Gâlib.

Gelmeyince hat mükâfât-ı sitem emr-i muhâl
Ah ile ruhsâre-i **subhu siyâh etmek** de güç (G. 30)

Beyâz-ı subha döndü am-ı deycûr

Safâdan oldu kûh-ı seng-i kâfur (Ms. 11)

Evvel ikâyet eyler idik rûz -ı rûzeden

Bulmaz **sabahı imdi eb-i târ**ımız bizim (G. 219)

Ruhsâr-ı yârı gör hat-ı pür- ûr kaplamı

Hayf ol **sabâha** kim eb-i deycûr kaplamı (G. 133)

Beklenen aydınlanma gerçekleşle mi , sabah vakti sevgili ansızın gelmi tir. Bu mısralarda, sofnin aniden uyanı , farkına varı ve aydınlanma ya adı ı vecd anı anlatılmak isteniyor.

Bir **ebângeh** ki dil olmu du humâr ile ikest

u'le-i cânı zalâm-ı gam edip tîre vü mest

Geldi çün **subh-ı safâ** nâgeh o zâlim ser-mest (Th. 6)

air, aydınlanma yolunun sabır, emek ve hüner istedi ini bilmektedir. nşanın nefisini yok etmesi, için için yanarak olgunlaşması gerekir ki aydınlanma gerçekleşle sin.

Gâlib giceler em' -ve ifnâ-yı vücûd et

Tâ kendüyü îsâl-i safâ-yı **seher** eyle (G. 299)

2.2. Bahar Sabahı

Bahar sabahı; canlandırıcı, ferahlatıcı, lütufkâr, huzur verici anlamlarını çağırır. Bahsi geçen dönemin özellikleri de böyledir.

Hidiv-i kâr-fermâ Hân Selîm-i dâd-güster kim

Dem-i **subh-ı bahârân**dır dem-i cân-bah -ı eyyâma (Tr. 24)

2.3. Mutlu Bir Günün Ba langıcı

“Yeni ikbal sabahının do u u böyle olmalıdır; eski bahar takvimine bu saray tahrik ve te vik edicidir yahut istihza ve alay ile gülmektedir.”, demektedir air. *Tulû’-ı subh-ı ikbâl-i cedîd*; yani yeni ikbal sabahının do u u; kutlu ve mutlu bir günün geli i; kötülüklerin gidip yerine iyiliklerin geldi i zamandır. Cedîd ve köhne kelimelerinde de zaman anlamı vardır. Birisi imdiyi ve gelece i di eri ise geçmi i ifade eder.

Böyle lâzımdır **tulû’-ı subh-ı ikbâl-i cedîd**

Köhne takvîm-i bahâra hande-âverdir bu kâh (K. 23)

Vefa nurlarının do du u yer; ba langıç, sabah manasına gelebilir ; çünkü sabah ba langıç demektir. air, bu dünyada Cem meclisinin mumu gibi yanmasının kaçınılmaz oldu unu, do du u sabahın özelli ine ba lıyor. Sabah sözleri kutlu ve mutlu bir günü i aret etmektedir. Son beyitte ise arzulanan bir sabahtan, bir ba langıçtan bahsedilmektedir.

Zevk-ı irfânı kıldı Resûlu tasdîk

übhesiz **matla’-ı envâr-ı vefâdır** Sıddîk (K. 2)

Yanmak em-ve oldu bize lutf-ı bezm-i Cem

Mûy- sefîd-i mihr ile to duk çü **subh-dem** (Tc. 13)

Dile âyâ ki o hûr îd-i kerem to maz mı

Subh-ı matlab dahı ferdâ-yı kıyâmet de ile (G. 298)

2.4. Bayram Sabahı

air; övdü ü ki iyi, Ne ‘et efendiyi Ramazan bayramının gecesinin sabahının güne ine benzetmi tir. *Sabah*; karanlıktan sonraki aydınlık; Ramazanın sıkıntısından sonra gelen huzur anlamındadır. Bayram sabahı sevinç ve ne e getiren bir sabahtır.

Di er beyitte de bayram sabahı gerçek anlamında kullanılmı tır. Bayramda herkes dı görünümüne ve kıyafetine özen gösterir. Burada da gül rengi bir bayramlıktan söz edilmi tir. air, son iir parçasında ise sevgiliyi gördü ü bir bayram sabahını anlatıyor.

Gör rû enî-i tab'ı sevâd-ı sühanında
Hûr îd-i **sabâh-ı eb-i îd-i Ramazândır** (K. 28)

Sabâhu'l-îd gördüm âh-ı hûr îd-i gül endâmı
Geyinmi dü una bir câme-i gülgûn-ı bayrâmî (K. 18)

Sabâh-ı îd gördüm âfitâbı hâline yandım
O ûhun âte -i ruhsârımı fikr eyleyip andım
Bilirken za 'fina bâ 'is nedendir ben de aldandım (Th. 17)

2.5. Feyiz-Bereket

Sabah; ba langıç, yani bir günün do u u ve aydınlanmadır; feyiz, bereket ve bolluk demektir. Canlılar Güne olmadan ya ayamazlar ve sabah da Güne in do masıyla ba lar, tabiat uyanır. Aynı zamanda gecenin a artılması da tasavvufta kesretten arınma demektir dolayısıyla sabah vaktinde feyiz ve bolluk vardır. İlk beyitteki *ems* kelimesi hem Güne hem de Mevlânâ'nın mahlası ya da Tebrizli *ems* olarak dü ünülebilir.

Subh-ı enfâs-ı füyûz-ı ems olup âyînedâr
Kalmamı dır çarh ile Gâlib gubâr-ı kînemiz (G. 111)

Bir germ nigâh etmedi ol mihr-i cihân-tâb
Sa'y ile dil-i sâfımı **feyz-i seher** etdim (G. 212)

air, sevgilinin açtı ı yaralardan çok derin bir zevk duymaktadır ve nurlarla dolu bir sabahı bile istememektedir.

Eyler kü âde kâkum içinde o sîneyi
Rûz-ı safâda **subh-ı pür-envârı** n'eyleyim (G. 224)

Bu tarih beytinde, Valide Sultan'ın yaptırdığı çeşme bahsedilmiştir. Çeşme, hayrın nurlarının birleştiği yer ve sabahın esrarlarına benzetilmiştir; ister bu Kevser suyunu iç, istersen yüzü denilmiştir. Sabah vakti doğanın uyanığı daha belirgin fark edilir ve Güneşin doğunu izleyen kişiye etkiler. Kişi bu görüntüden etkilenirken dikkat etmediği birçok şeyin farkına varmaktadır.

Esrâr-ı subhun mazhârı envâ'-ı hayrın masdarı

Seyret bu âb-ı Kevseri nûr içre istersen inâh (Tr. 71)

2.6. Ferahlık

Sabah oldu unda gün balar ve bu balangıçta ferahlık ve tazelik vardır. *ahir*, *subh-dem*, sözüyle ferahlık ve belirginlik, bilinirlik anlamı vermiştir. Sabah nefesi tazeliği çağırır tırmıştır. İkinci beyitte ise *subh-dem ki*; sözüyle öyle bir ferahlatıcı anki anlamı verilerek o an tarif edilmiştir.

Her demde sıdkı der-pey-i va'd eyler âleme

Mânend-i **subh-dem** nefes-i â inâ verir (K. 26)

Bir **subh-dem ki** deste alıp câm-ı la'lfâm

Sürdüm sevâd-ı marık u maribde hükm-i tam (Tr. 6)

Burada Esrar Dede'nin vasıfları ve kalbi saf ve temiz bir sabah vakti ile kıyaslanmıştır yani sabah her yönden temizliğin ve doğuluğun temsilcisi olarak gösterilmiştir. Diğer beyitte ise *subh-ı safâ* sözüyle sabahın ferahlığı ve safası anlamı yinelenmiştir. Gece ve gündüzün ardarda geldiği söyleniyor çünkü gece bitmeden sabah olmaz.

Kılsalar âyîne-i evsâf-ı sıdk u safvetin

Bir nefes îfâ-yı takrîr edemez **subh-ı safâ** (Tr. 69)

Mihr-i felekdir selef-i mâhtâb

Subh-ı safâdır halef-i mâhtâb (G. 14)

ebistan; gece ibadetine mahsus oda, anlamına da gelir. n sanın gece boyu ibadet etti ini dü ünürsek o gecenin sabahı da oldukça huzur verici ve ferahlatıcı olacaktır. Geceyi kesret, sabahı ise vahdet olarak dü ündü ümüzde de geceyi aydınlatmanın, sabaha varmanın yani kesretten kurtulmanın yolunun a k oldu unu söyleyebiliriz. Bu sabahı dönü türen, de i tiren a ktır.

Hatın **bahâr**-ı gül-i bûse eyleyen â ık
Safâ-yı **subh**-ı ebîstanı bûy-ı sünbül eder (G. 102)

2.7. Zaman Dilimi Olarak Sabah

A a ıda seçti imiz metinlerin tümünde *sabah* sözcü ü gerçek anlamında, sözlük manası ile kullanılmı tır. Sabah vakti oldu u söylenmi tir.

Ale's-sabâh ki sultân-ı hâver etdi zuhûr
Elinde tâ -i cihân-tâbı dehre salmada nûr (K. 20)

Her **subh** gelip Gâlib deryûze eder hûr îd
Teh cür'a-i Monlâ kim peymânede kalmı dır (G. 59)

Sabâhu'l-hayr devlet bu der-i vâlâ-yı ismetdir (Kt. 13)

2.8. Sabaha Dek

air, sabah olana kadar demektedir ve bir zaman dilimini sınırlandırmaktadır.

Mest ola ser-be-bâli -i hâb ol semen-izâr
Ben **tâ-seher** bu tâli'-i bîdân n'eyleyim (G. 224)

em-i ruhuna yandı ım ey mâh yeter
Ah eyledim tâ-be-sehergâh yeter
Oldumsa sanem-perest-i a kın tevbe
Ey tfl-ı cefâ-pî e bir Allah yeter (R. 56)

2.9. İki Gecenin Sabahı

“Güne , seher ça ında ele kadeh alıp sabah arabıyla ve kızıl afak rengiyle ak amdan kalan sarho lu unu gidermi .”, diyen air bir afak tasviri yapıyor. İki gecenin sonraki sabah meydana gelen b a rısı *humar*’dır. Buradaki zaman anlamının sabah vakti oldu unu *afak* kelimesi desteklemektedir.

Seherde sâgar alıp deste eylemi hûr îd

Sabûh-ı **subh** ile reng-i afakla def’-i humâr (K. 16)

air; “Ben kanlı gözya ı arabından kendinden geçmi sarho um. A armu gözüme bak, bana içki gecesinin sabahıdır.”, demi tir. Kanlı gözya ı dökmekten göz a armu , hastalanıp kör olmu tur. Bu ilahî a kın gözya ıdır. Kan maddedir. Madde gözden bo alıp bitince mana kalır. Bu yüzden Galip maddeden kurtulma sevincinden kendimden geçtim, demi . arap da kanlı gözya ı da kırmızıdır. Gözya ı araba benzetildi i için sarho olup kendimden geçtim denilmi . Gözya ı - arap te bihi yapılmı . A armu göz ve sabah beyazdır. A armu göz, sabaha te bih edilmi .

ret, hem içki içme hem de ya ama anlamındadır. Sabah olunca içki gecesi bitecek ve hayat sabahı, yani dünya ili kileri ba layacaktır. Gâlib beyitte maddeden kurtularak ilahî a kla kendinden geçmi , vahdete yakla mı ken göz buna engel oluyor demi . Göz kesrettir. Görmeyen göz, gaflet içindeki, gerçe i görmeyen ve kesrete dü üren gözdür.

Subh-ı i ret b a rısı verir. Vahdete kavu amayan salık de acı çeker ve sıkıntı içinde kalır, yani b a ır.

A armu göz, kör oldu undan görmez ama a armu gözü b a kaları görür. Bu nedenle beyitte ‘gör kim’ denmi (pekten 1991:64-65).

Men ki ser-mestim arâb-ı girye-i hûnînden

Dîde-i esfîdi gör kim **subh-ı i** retidir bana (G. 2)

2.10. Kavuma- Vuslat

Sabah, karanlıktan yani kesretten kurtulu demektir. Gece karanlıktır ve bu yüzden hiçbir şey görünmez. Sabahın gelmesi ile Güne doğar, karanlık sona erer ama sabahın gelmesi için gecenin sona ermesini beklemek ve sabahtan ayrı düşmeye katlanmak gerekir.

Seçtiğimiz beyitte, ayrılık gecesinden sonra görülen yüzün sabahı kavuma sabahıdır. Bahsedilen gece ahirdir yani sonuncudur; artık ayrılık ve karanlık bitmiştir.

eb-i hecr âhir oldu gün yüzün gördük bi-hamdi'llâh

Sabah-ı vuslatın oldu nümâyân ne r-i envârı (K. 15)

Gecenin karanlılığı istenen bir durumdur, sabaha kavuma mak arzulanır. Geceyi aydınlatmak için mum yakılır ve sabah olunca mum söndürülür, söndürülmezse de mumun ışığı zaten artık görünmez. Parlayıp geçmek, bir anlık vuslat hissini çağırır tırmaktadır.

Çe sûd **em'-i seher** gibi parladı geçdi

erâr-ı ne 'e-i pâ-der-rikâb-ı âlem-i âb (G. 16)

Gece karanlılığı ile fânî dünya ise sabah da aydınlığı ile öbür dünyadır. Günün birinde bu dünyadaki hayatımız sona erecek ve sonsuzluğa giden kavuma gerçeklecektir. Bu kavuma öncesinde sabırla doğru yolda ilerlemek gereklidir. Bu yol biraz meakkatlidir ama günün birinde bitecektir. Gözyaşının affının kavuma sabahını günün birinde bulacağını söylenmiştir çünkü sabırla bu kavuma manın gerçekleceğine inanılıyor. Diğer bir sonraki beyitte de kavuma sabahına erdiğini yani sabrının meyvelerini topladığını ifade ediyor.

afak-ı e k bulur **subh- visâli** bir gün

Ser-i kûyunda felek her gece bin kan olarak (G. 171)

Mahv-ı nûr-ı ems olup erdim **sabâh-ı vuslata**
 Aferîn ey kevkeb-i talî' be-kâm etdin beni (G. 308)

2.11. Ümit

Gam-ı dû îne; kavu amama, kesrette kalma ümitsizli i; tuhfe -i subh-ı ümmîd ise vuslat ümididir. Gece ümitsizli i, subh ümidi ifade ediyor.

Gam-ı **dû îne** ise tuhfe-i **subh-ı** ümmîd
 Bâde-i köhne vü yârân-ı safâ geldi bana (G. 9)

2.12. Mevlâna

ems, Güne e; Mevlâna ise parlayan sabaha benzetilmi . ems gerçe i n nuru, Mevlana ise erkân-ı tarikattır. Ayrıca gayb aleminin (gözle görünmeyen manevi alem) Güne 'i ve Ay'ıdır. ems, aynı zamanda güne demektir. Seçti imiz bölümün tamamında bir dönü ve devir ifadesi vardır. Burada Gâlib'in gün ve zaman kavramını manevi bir boyutta algıladı mı görüyoruz ve genellikle Mevlevî toplulu u için söylenmi tir. Aynı zamanda ems ve Mevlâna birbiriyle ili kili verilmi . Örne in ems Güne ise Mevlâna da O'nunla aydınlanan sabahtır. ems Güne iken Mevlâna Ay'dır. Ay, ı ı mı güne ten alır. Birbirini tamamlayan unsurlarla verilmi tir.

Gürûh-ı evliyânın ekme lidir ems ü Mevlâna
Misâl-i mihr ü subh-ı müncelîdir ems ü Mevlâna
 eh-i a kın iki kudret elidir ems ü Mevlâna
 Sıfât-ı zâta bürhân-ı celîdir ems ü Mevlâna

Hemân ayn-ı Muhammed'le Alf'dir ems ü Mevlâna

Rûh- a ka iki mihrâb-ı ebrû-yı ibâdetdir
 Görünmü birbirinden rû-be-rû mir'ât-ı hayret dir
 Biri nûr-ı hakîkat biri erkân-ı tarîkatdır
 Cihân-ı gayba mihr ü mâh-ı gerdûn-ı celâletdir (Tm. 2)

2.13. Miraç Gecesinin Sabahı

A a ıdaki beyitte geçen sabahla Miraç gecesinin sabahı kastedilmi tir. Bu sabahta Hz. Muhammed Miraç gecesi ya adıklarını anlatmı ; O'na kimse inanmamı tır. Hz.Ebubekir ise bu olayı do rulamı tır.

Sıdk ile mâ-sadak-ı **subh**-ı safâdır Sıddîk

Sîne-i sâf ile sadru'l-hulefâdır Sıddîk (K. 2)

2.14. Ni abur Sabahı

Ni abur; Nih-i apur, apur'un ehri. Horasan'da Erde ir'in o lu I. apur'un kurdu u büyük ehir. Özellikle Samaniler devrinde en yüksek derecesine eri mi tir. Tarih boyunca birçok kez depremlerle sarsılan Ni abur'da en büyük depremler 540(1145), 605(1205), 679(1280) yıllarında olmu ve ehir ba tan ba a yıkılıp yerle bir olmu tur. Ni abur depremleri yanında firûze madenleriyle de tanınmı bir ehirdir.

Sadef; çinde inci olu an, kabuklu deniz hayvanı; kabuklu deniz hayvanlarının içini kaplayan parlak madde. Sadef-dûz, sadef-i ate in, güne anlamınadır.

Mutasavvıflara göre Tanrı'nın kainatı yaratması bir sıra içinde olmu tur: Tanrı önce bir cevher yaratmı ve ona sevgiyle bakmı tır. Bu bakı tan titreyerek kainat meydana gelmi , en son Tanrı kendini görmek ve bilinmek istemesinden dünya, insan ve öteki yaratıklar ortaya çıkmı tır. Beyitte sıtma titremesi ve gevherle bu inanı a telmih yapılmı tır.

Sadeften ayrılan inci gurbete dü mü tür. nci yuvarlaktır ve yuvarlanır. Ni abur ehri birçok kez yıkılmı ve yerle bir olmu tur. Beyitte Ni abur sabahı, deprem sabahı yani kıyamet sabahı anlamında söylenmi tir. Böylece teb -lerze, sabah-ı Ni abur ve mihr kelimeleriyle bir kıyamet mazmunu verilmi tir.

Kıyametle güne in ili kisi açıktır. Kıyamette güne üç gün do mayacak, sonra da batıdan do up gö ün ortasında ayla birle ecek ve yine batıdan batacaktır. Bu, kıyametin büyük alametidir. Güne e, sadef-dûz, sadef-i ate in denir. Güne bakılınca titrek görünür.

Tasavvufî anlamıyla güne , sade fe benzetilmi . Galib, sadeften ayrılmı inciyim derken, vahdetten ayrılıp dünyaya geldim ve gurbete dü mü oldum diyor. Gurbette

oradan oraya yuvarlanıp gidi , kıyamet sabahına kadar sürecek, kıyamette yeniden kavu ma olacaktır. Galib titreyen güne i görünce kıyamet güne ini ve kıyamette Tanrı'ya kavu aca ımı dü ünüyorum, demi (pekten 1991:44-45).

Teb-lerze-zâd gevher-i galtân-ı gurbetim
Mîhr-i sadef **sabah-ı Ni âburdur** bana (G. 1)

Sabah kelimesine vuslat anlamı verilmi tir .

Sevâd-ı âm gibi re'y-i rû eniyle anun
Olur zamîme-i mülkü **sabâh-ı Nî âbûr** (K. 20)

Saç beyazlarken titrer. Ni abur depremi de yeryüzünü titretmi tir. II. mısradaki ise her eyin bir zamanı var, denmi tir.

Mûy-ı sefîd **subh-ı Ni âbur-ı ra'** edir
Cû -ı arâb-ı la'l-i siri kinde ça ı var (G. 60)

3. GÜNDÜZ VE GECE

Ayetlerden yola çıkarak gündüz ve gecenin aslında birbiri ile zıd de il aksine birbirini tamamlayan iki unsur oldu unu söylemeliyiz. Zaman bir bütündür ve zam anı gece ve gündüz olarak ayırmak da aslında tamamen bizden kaynaklanmaktadır. Gündüz kapımızın önünden geçen bir araba sesi çok dikkat edilecek bir unsur de ildir ama gece bu durum farklı olabilir. Gün, bütün bir zaman dilimi olsa da gecenin ve gündüzün kendine özgü özellikleri vardır. A a ıdaki örneklere baktı ımızda, gece ve gündüzün birer zaman dilimi olmanın dı ında ba ka kavramları da sembolize etti ini görüyoruz.

air, uykusuz gecelerin ve siyah sabahlarının oldu unu söylemi . Zaten gece sürekli sevgiliyi dü ündü ünden uyumamaktadır ve geceler siyahtır. Gündüz aydınlık oldu u halde air için siyahtır. Geceyi gündüzden farklı kılan uyku air için yoktur ve gece ile gündüzün birbirinden farkı da yoktur. Gündüz de gaflet uykusunda oldu u söylenebilir. Bu yüzden gece ve gündüzü aynı görmektedir.

Gam-ı hatınlâ **siyeh-rûz** u **zindedâr-ı ebim**
 Sen artık eyledi im âh u zârı benden sor (G. 82)

Gece, karanlı ın yani küfrün sembolüdür. Çünkü karanlıkta karma a ve belirsizlik vardır. Do ru ve yanlı ın birbirinden ayırt edilemedi i ikili durumlar yani kesret her zaman aydınlı ın ve huzurun tam tersidir. A a ıdaki beyitlerde karma anın ve kesretin sembolü karanlık olan gece; do runun ve huzurun sembolü ise aydınlık olan gündüz ile verilmi tir. kinci örnekte ise gecenin yerini gündüze bıraktı ı yani sabah oldu u söylenmi ; gecenin siyah, sabahın ise beyaz rengi vurgulanmı tır.

Senden ey ûh ben ümmîd-i visâl eylemedim
 Tab'ıma had e verip fikr-i muhâl eylemedim
 Rûz-ı a kî **eb-i târîk-i hayâl** eylemedim
 Zülf-i kâfir gibi inkâr-ı cemâl eylemedim (Sn. 11)

Beyâz-ı subha döndü **am-ı deycûr**
 Safâdan oldu kûh-ı seng-i kâfur (Ms. 11)

3.1. Allah'ın Varlı ının Delili

Galib'in *rûz u eb* redifli kasidesi, nesibi tevhit olan bir na'ttır. Yani bu kasidenin nesib kısmındaki gündüz ve gece (*rûz u eb*) kelimeleri tevhit dü üncesiyle ilgili bir durumu; na't kısmındakiler ise Hz. Peygamber'in vasıflarıyla ilgili halleri ifade edecek anlamlara katılmı lardır.

Gece, gündüz, ay, güne ı ık, su.. Bütün bunlar Allah'ın kudreti, ve insanlara rahmetidir. Ay su ta ıyan sakaya, güne ı ık pınarına benzetilmi ; dünya gül enini bu ı ık suyu ile sulamaktalar.

Mâh sakkâ-yı safâdır çe me-i mihre varıp
Gül- en-i dehri eder irvâ-yı Kevser **rûz u eb** (K. 1)

“Güne ve Ay, bazen kaybolma bazen da batma ile geçip gidiyorlar; ancak dâima, gece gündüz, nnî’nin delilini aydınlatıp kuvvetlendiriyorlar.” (En’am 6/75 -79) denilen bu beyitte Gâlib, Güne in ve Ayın hareketleriyle gün düz ve gecenin birbirini takip ederek olu masının Allah’ın varlığına delil olduğunu, ilgili ayetlere telmihle ifade etmiştir.

Gördü ü bir rüya nedeniyle yeni doğan çocukları öldürten Nemrud’dan saklamak için annesi, brahim’i bir ma arada doğurmuş ; büyüdüncüye kadar saklamış . O büyüdüncüye ma aradan çıkmak istemi , annesi güne battıktan sonra onu bulup arı çıkarmış . Allâh O’na, üphe etmeksizin, kesin bilgiye sahip olması için göklerdeki ve yerdeki hükümlerini, kudretini, azametini, tedbir ve tasarrufunu göstermiştir. brahim, gökte parlak bir yıldız görünce “benim rabbim bu” demiş . Sonra ayı, daha sonra da güneşi gördüğünde “rabbim bu” diye düşünmüştü . Ama hepsinin de bir müddet görüldükten sonra batıp, kaybolduğunu görünce de “kaybolup giden bu eyler benim rabbim olamaz. Bunları da beni doğuran, bunlara benzemeyen, bir bakıma yüce yaratıcı var; benim Rabbim işte O’dur” (En’am 6/75 -79) diye düşünüp akıl yürüterek, yaratılmış olanların delaletiyle yaratana bulmuştur. Eserden müessire (o eseri yapana), sanattan sanatkâra, yaratılıştan yaratana, sonuçtan sebebe götüren delille, “burhan-ı innî” (elbette delil) denilir. Galib bu beytinde bu olaya işaret etmektedir (Güler 2006:52).

Mihr ü meh gâhî ufûl ü geh gurûb ile geçip
Da’ima bürhân-innîye verir fer **rûz u eb** (K. 1)

3.2. Tüm Zaman-Sonsuzluk-Süreklilik

Bu beyitte, “Senin fikrinin güneşi ilk aklın ayına feyiz vermeseydi, gündüz gece, a kınlık baygınlık dairesinde ıksız, güçsüz kalırdı.”, diyen air, yine her eyin yaratıcıdan kaynaklı olduğunu söylemek istemiştir. Gündüz ve gece, Güne ve Ayın birliği ve gücünü, ilk yaratılan olan akıldan yani Hz. Peygamber’den, ya da insandan

almaktadır. E er insan yeryüzünde olmasaydı gecenin ve gündüzün bir anlamının olmayacağı, ıksız kalacağı söylenmiştir. Zamanın, hayatın, Güne ve Ay'ın, tüm evrenin yaratılma sebebinin Hz. Peygamber olduğunu ifade etmiştir.

Mihr-i re'yin mâh-ı akl-ı evvele vermezse feyz
Gird-i hayrette kalır bî-nûr u bî-fer **rûz u eb** (K. 1)

“Güne ve Ay bu feleğin gözünün nurudur amma, ne bunların ne de gündüz ve gecenin övme sebebi (seni övmek için vasıta) olamayacağına vallahı bilirim.”, diyen şair, bu beyitte Peygamberin “mefhar-i kâinât” olduğunu ifade etmiştir. Bu beyitte de *rûz u eb* tüm zamana işaret etmektedir.

Mihr ü mehdîr bu sipihrin nûr-ı aynı n'eyleyim
Bilirim va'llâh olmaz sana mefhar **rûz u eb** (K. 1)

Güne, Peygamber'e aşıktır, ve bu aşkla Ay'ın sinesi yarılmıştır. “Güne senin aşkla âvâre olur, Ay'ın da gösü yarılmıştır; insan ve âlem, baştan başta, gündüz gece senin çağrılmamış misafirindir.” *Rûz u eb* sözü tüm zamanı ifade ediyor. Süreklilik anlamı vardır.

Mihr olur aşkla ser-gerdân mehdîr sîne-çâk
Adem u âlem tufeylindir ser-â-ser **rûz u eb** (K. 1)

“Gündüz ve gece, Allâh'ın kudretini özet halde anlatan, gösteren, bildiren hoş bir defterdir. O'na hamd etme kitabının cildinin emsali ise Güne ve Ay'dır”. Gündüz ve gece; Allâh'ın kudretini özet halde anlatan, gösteren, bildiren hoş bir defter anlamındadır. Bu anlamda da süreklilik ve bütün zamanı kapsama vardır.

Mihr ü mehdîr emse-i cildi kitâb-ı hamdînin
Kudretinden muhtasar bir hoş çağr defter **rûz u eb** (K. 1)

“Gündüz ve gece Cebrâil'in kanadını kuytu yas tıkk edinen Hazret-i Sultan'ın (Peygamber'in) Güne ve Ay kölesi, arada döneridir.” *Rûz u eb* sözüyle bütün zaman

kapsanmı tır aynı zamanda gündüzler ve geceler boyunca devam eden bir durumun süreklili i vurgulanmı tır.

Hazret-i sultân mihr ü meh gulâm u ar fer
Kim per-i Cibrîli eyler bâli -i per **rûz u eb** (K. 1)

“Güne ve Ay, evrenin mübarek elemanları olarak yaratan Kudret elinin, Peygamberi güne in sıca ından sürekli korumak için, O’nun ba ının üzerinde beraber gezen bir bulut görevlendirmi olması ne kadar hayret verici bir durumdur .”, denilen bu beyitte, *rûz u eb* sözüyle, bu durumun gece-gündüz sürekli olarak devam etti i söylenmek istenmi ve bu durumun sadece geçmi zamanda de il, sonsuzlukta oldu u vurgulanmı tır.

Hey ne hayret-bah mihr ü meh mübârek unsuru
Kıldı ebri dest-i kudret sâye-perver **rûz u eb** (K. 1)

“Gök; Allâh’ın kereminin denizi, bu denizde Allâh’ın nimetlerini gündüz gece, bir ba tan bir ba a ta ıyan Güne gemi, Ay da sandal dır.” *Rûz u eb* günlerce, devamlı olarak, gece-gündüz anlamındadır. Güne ve Ay vasıtasıyla, Allah’ın rahmetinin, kereminin, nimetinin insanlara ta ındı ı zamanlar ifadesiyle aynı zamanda sürekli ta ındı ı da ifade ederek sonsuzluk anlamı verilmi tir.

Mihr ke tî mâh sandal âsumân bahr -ı kerem
Nakl ederler ni’met-i Yezdâni yek-ser **rûz u eb** (K. 1)

“Belki de felek pîri (felek denilen pîr) Güne ’i zeban, Ay’ı dehan etmi tir de; gündüz gece Allâh’ın lütuflarının ayetlerin i ezberlemektedir.” *Rûz u eb* sözüyle de süreklilik arz eden bir zaman dilimi kastedilmi tir. Aynı zamanda bu iki zaman kavramı ki ile tirilerek ayetleri adeta ezberledikleri söylenmi tir.

Belki mihr ü mâhı etmi dir zebân ile dehân
Pir-i çarh âyât-ı lutfun eyler ezber **rûz u eb** (K. 1)

3.3. Daima

Aslında gece ve gündüz birbirini tamamlayan iki zaman unsurudur ve bir bütündür. Arka arkaya gelirler ama hangisinin önce hangisinin sonra geldi ini sorguladı ımızda bu süreklili i fark ederiz.

“Her gündüz ve her gece âlemi aydınlatan Güne ve Ay; Her gündüz ve her gece, yıldızlarla ve ebnele ho tesbih eder, Allâh’ı zikrederler .”, denildi i bu beyitte, I. mısrada *rûz u eb* gece ve gündüz manasında; II.mısrada ise sürekli, daima, arka arkaya manasında kullanılmı tır.

Mihr ü meh kim âlemi pür-nûr eder her **rûz u eb**
Encüm ü ebnele ho tesbîh ederler **rûz u eb** (K. 1)

“Güne ve Ay daima birbirlerinin hilafına dola ırlarken, Peygamberin adaletinin memleketinde beraber, bir uyum içinde seyredeler .”, *Rûz u eb* sözüyle devamlılık arz eden bir durumdan bahsedilirken aynı zamanda birbirine zıt ama birbirini bütünleyen bu iki zaman kavramının ard arda geldi i söylenmi tir.

Mihr ü meh dâ'im tehâlûf üzre eylerken güzer
Hıtta-ı adlinde seyr eyler berâber **rûz u eb** (K. 1)

“Güne ve Ay’ı felekde bo gezenin bo kalfası sanma, onlar gündüz ve gece hizmete hazır ve evlerine ba lı iki çocuktur .”, anlamında söylenmi olan bu beyitte de *rûz u eb* sözünde de her zaman, daima anlamı vardır.

Mihr ü meh sanma felekde kûçe-gerd-i herze-tâz
Hidmet üzre iki tıfl-ı hâne-perver **rûz u eb** (K. 1)

Bu beyitte air, “Felek dolabına Ay su olu u, Güne de kova olmu , gündüz gece ufukları nur ile doldururlar .”, diyerek *rûz u eb* sözünü her zaman, daima anlamını vermi tir.

Mâh mîzâb oldu dolâb-ı sipihre mihr delv
Nûr ifâza eyler âfâka ser-â-ser **rûz u eb** (K. 1)

“Âsîlere, günahkârlara ba ı layıcılı ımın ula aca ı sabit iken, benim,gündüz gece duaya açtı ım elim lütuf ve ihsanının nuru na güne ve ay gibi gark olsa olmaz mı?” diyen air, gece-gündüz sürekli dua etti ini vurgulamı tır.

Mihr ü meh-ve gark-ı nûr olsa n’ola dest-i du’âm
Çün usâta lutf u ihsânın mukarrer **rûz u eb** (K. 1)

3.4. Gerçek Anlam

air, Mevlevî ayinindeki *dönü* ritüelini, dünyanın dönmesine benzetmi tir. Dünya da gece-gündüz dönmektedir ve döndü ü için gece ve gündüz olu maktadır. Bu iç içe geçmi bir sistemdir, sebep-sonuç ili kisi vardır. Dönmedeki dönü üm ve gerçeklik hayatın devamı ve süreklili inin kaynaklarını sorgulamaktadır. Burada *leyl ü nehar* süreklilik belirtmekle beraber “geceleri ve gündüzleri” anlamını da ifade eder.

Gerdi deyiz felek gibi **leyl ü nehâr**da
Bir u’le gösterir bu hayâl fenârda
Geh pî -i yârda döneriz gâhi dârda (Th.. 8)

Bu beyitte air, gündüzünün ve gecesinin aynı renkte, aydınlık olmasını istiyor. Rûz u eb gerçek anlamıyla kullanılmı tır.

Ne var **rûz u eb**im yek reng olursa berk-ı âhımdan
Fürü undan güne bir zerre olmaz mâh var dilde (G. 293)

3.5. Karanlık ve Aydınlık

Cemâl; güzellik. Lutfedici büyüklük.(tas.) â ıkın ısrarlı ra beti ve talebi üzerine mâ ukun kemâlleri ızhar etmesi. Allâh’ın lütuf ve rahmet sebebi olan vasıfları. Cemâlî

tecelli. Rızaya, lutfu, ihsana, kereme, rahmete ve berekete vesile olan ilâhi tecelliler, ilâhi inayet, Tanrının her şeyi kollaması, koruması ve kayırması.

Celâl; ululuk, büyüklük. Kahredici büyüklük (tas.) ma ukun a ı a asla muhtaç olmadı mı göstermesi için ululu unu ızhar etmesi, a ı in guru runu kırarak kendisi kar ısında ne kadar çaresiz oldu unu ona ispatlaması. Hakk'ın gözden ve gönüllerden uzak olması. Zat ve ehadiyyet mertebesi. Calâlî tecelli.ilâhi darbe; kahır, cebir, intikam, azap, ve gazaba vesile olan ilâhi tecelliler; afet ve felâk et getiren ilâhi irade. Bu tecelli halkın Hakk kar ısında e ilmesini, bencillikten ve benlik davasından vazgeçmesini sa lar, bir terbiye vasıtasıdır. (Uluda 1996:68)

airin “Güne ve Ay, yıldızlar ve tüm evren, O’nun (Peygamberin) himmetinin fele inin Güne ’i; gündüz ve gece de ba tan ba a, O’nun nûrunun siyahı ve beyazı olarak var oldular.”, dedi i bu beyitte rûz beyazı, eb siyahı kar ılar. Siyah ve beyaz ise Celâl ve Cemâl ifade eder.

Mihr ü meh encüm felek hur îd-i çarh-ı himmeti

Oldu esfîd ü siyâh-ı nûru yek-ser **rûz u eb** (K. 1)

“Küfür ve iman da (ikisi birlikte) Allâh’ın cemâli ile celâlinin (emrinde olan) köleleri; Güne ve Ay, gündüz gece (biri gündüz biri gece, daima O’nun emrine hazır) kula ı küpeli iki kölesi” anlamında olan bu beyitte, *rûz u eb* sürekli, daima anlamında kullanılmı tur. Ayrıca *rûz u eb* ile küfr ve îmân, celâl ile cemâl arasında da ilgi kurulmu tur. Celâl, Allah’ın gazab yönü; Cemâl ise lütûf yönüdür. Kainatta her şey Allah’ın tecellisidir. Her şey zıddıyla bilinir.

Küfr ü îmân hem Celâl ile Cemâlin bendesi

Mihr ü meh mengû -ı gû î çâker **rûz u eb** (K. 1)

Gece ve gündüz birbirini bütünlemesine ra men onların birbirinin tam tersi olan özellikleri vardır; bu zıtlık daha çok gündüzün aydınlık, gecenin karanlık olmasındandır. Ama bu zıtlıkta da bir uyum vardır. “Güne ve Ay daima birbirlerinin hilafına dola ırlarken, Peygamberin adlinin memleketinde, biri gece, di eri gündüz, ama

beraber, bir uyum içinde seyredeler.”, denilen bu beyitte *rûz u eb* “aydınlık ve karanlık anlamlarını da çağırır.

Mihr ü meh dâ'im tehâlûf üzre eylerken güzer
Hittâ-ı adlinde seyr eyler berâber **rûz u eb** (K. 1)

3.6. Sabah-Ak am

âm u seher (ak am-sabah) sözünde de *rûz u eb* gibi “sürekli,devamlı, her ak am ve her sabah, ak amları ve sabahları” anlamları vardır.

Gülsitân-ı âlemi ta'tîr için **âm u seher**
Hâk-i dergâhından isti mâm lutf eyler sabâ (Tr. 69)

Olalı nûr-ı Hudâ em' bu bezm içre ana
Veririm **âm u seher** u 'le-i âhımla ziyâ
Eyleyip nârını nûr âte ini âb u havâ
Bulurum gül en-i sûzi de aceb ne v ü nemâ (Th.. 5)

Her subh u âm mihr ü meh-âsâ eder zuhûr
Hân-ı keremde her ne ise kısmetin senin (G. 188)

Bu beyitteki *subh u mesa* (sabah ak am) sözünde de bir süreklilik ifadesi var ise de, “sabah ve ak am namazlarında” anlamını düşünmek de mümkündür.

Subh u mesâda imdi budur vird-i eyh u âbb
Biz kâm-yab-ı lutfunuz ol sen de kâm-yab (Tc.7)

4. GECE VE AK AM

Bu iki benzer kavramı *gündüzün* tersi olarak düşünürsek günün yirmi dört saatinin *gündüz* olmayan parçası diyebiliriz. Bu zaman kavramlarını ve dilimlerini saatle ilgili net bir çizgi ile ayırmayıp, 1 ik ve Güne 'e bağlı bir ayrıma gideriz. Çünkü

gecenin ve ak amın do asında 'ı ıksızlık/karanlık' vardır. Gece ve ı ık kayna ı güne genellikle farklı karelerde yer alıyor. 'I ık' bir imge olarak her zaman olumludur ve hayatsaldır, en çok da aydınlatıcıdır. Güne batmaya ba ladı ında ak am ba lar ve airin hem gerçek anlamda, hem de mecaz anlamda karanlı a do ru gidi i tanımlayan ak am sözcü ünü kullanırken yansıtmak istedi i anlamlar da bahsetti imiz çerçevededir. Ak am gam, keder, karanlık v.b.'dir. Fakat tasavvufî bir yakla ım vardır ki; o da geceyi kopkoyu bir karanlık olmaktan çıkarıp onu aydınlatmak gerekti idir. Aslında bu süre dinlenme, uyuma vaktidir ama bunun aksini yapmak da vardır. Bu da tasavvufî yakla ımlarla açıklanacaktır.

4.1. Ak am

Gece ve sabah arasında de erlendirece imiz bu kavram air için geçi dönemini ifade eden ruh hallerini de kar ılamı tır.

4.1.1. Gam

Gündüz ve ı ık, karanlı a göre daha olumlu dü üncelerle anılır. Seçti imiz beyitlerde ak amın hüznünlü bir zaman dilimi olarak anılmasının altında, airin içinde bulundu u acının gün bitti inde de sürmesi vardır. Aslında gün içinde uyaranlar çok daha fazladır; insan acıları ile tamamen yapayalnız de ildir; dikkatini da ıtacak uyaranlarla veya sıkıntısının dı ında hayatın normal akı ının içinde devam eden süreç ile, sorumlulukları ile hatta gündelik i lerle gündüz iç içe olu u çok daha fazladır. Oysa gün içinde ya anan üzüntünün gün bitti inde yani ak am oldu unda bitmi olması arzu edilmektedir. Fakat aslında bir bakıma sıkıntı ile yüzle me zamanıdır. Çünkü insan kendisi ile daha çok ba ba adır. Gün bitti i halde, olumsuzlu un devam etmesi ak amı da gamlı kılmı tır.

Ya anılan zaman diliminin güne battıktan sonraki zaman olmasının yanında ya anılan üzüntünün günü karartması, gündüzün ı ı ının bu durumdan kaynaklı olarak fark edilmemesi de vardır. Ak am kelimesi bu durumu ifade edecek ekilde de kullanılmı tır.

eyh Gâlib, iirlerinde ı ık sembolünü kullanırken zaman zaman ate ve ısıyı ça rı tıran sembollerden de faydalanmaktadır. Örne in a a ıdaki beyitte air, yukarıda bahsetti imiz gibi gece kavramı ile gam kavramını özde le tirmi tir. Aslında buradaki gece kavramı da soyut olarak de erlendirilebilir; yani günün belli saatleri de il de günün/ya amın karanlık (kederli) bölümleridir. airin sembollerinde ı ık/aydınlık ise, ısıнын/ate in en rafine halidir çünkü gam ve keder içerisinde acıyla geçirilmi bir gecenin sonunda elde bu kederin verdi i acı ile olgunla ma sürecinin bitiminde ula ılan bir aydınlanma vardır. Bu aydınlık öyle üst düzeydedir ki mah er güne i bile bu aydınlıktan faydalanacaktır. air, “Sevgilinin yüzüne hasretli imden gam ak amında ölürsem, yarın mah er güne i benim mezarımın mumundan ı ık alır.”, diyerek; gamı ak ama, karanlı a, geceye benzetmi , yarın sözüyle de öbür dünyayı kastetmi tir.

Ölürsem **âm-ı gam**da rûy-ı yâra intizârımdan

Yarın hûr îd-i Mah er nûr alır em’ -i mezârımdan (Kt. 20)

Günlerin ak ama benzemesi, zamanın e itlenmesi ve göreceli hale gelmesi demektir. Yani günlerin gece olması, airin içinde bulundu u ruh hali nedeni ile gece ve gündüzü aynı görmesinden kaynaklanmaktadır. Yine bu örnekte dinlenme ve uyuma vakti olan gece, airin uykusuz oldu unu dile getirdi ini göz önünde bulundurursak gündüzden farksızdır. Ayrılık acısı ile günler kararmı ak am olmu tur. am; gam ve keder ile e de erdir.

Uyhuyu dîde-i u âka haram eyleyeli

Günlerin vâdî-i hicrânda **âm** eyleyeli

Tâ bu sevdâya dü üp kasdı tamâm eyleyeli (Th. 9)

Zamanı kendi iç dünyasının aynı olarak görmek, yine zamanı sadece kendine göre, göreceli olarak de erlendirmek demektir. air, a a ıdaki beyitte gözlerine içindeki acının rengini sürerek, dı arıda gördüklerini de tıpkı içindekiler gibi görmek istiyor. çindeki kederi bütün geceye hakim kılıyor. Burada da air; “Göz ya ımı afak renkli kan edip, bu gece ben de, sevda ile yaralanmı göze sürdüm ve onu gam ak amının rengine boyadım.”, diyerek gam ak amı ifadesini vurgulamı tır.

Çe m-i sevdâ-zedeye e kim edip hûn-ı afak
Rengine **âm-ı gamın** ben de boyandım bu gece (G. 284)

am, kederi; subh da rahatı kar ılar. Hayatta karanlıklar kadar aydınlıklar da vardır. Bazı zamanlar bir karanlık, ba ka bir aydınlı ın sebebi veya sonucu olabilir tıpkı günlerin geceleri takip etmesi, gecelerin de günleri takip etmesi gibi.

Zevki kederde mihneti râhatda görmü üz
Ayînedir birbirine subh u **âmımız** (G. 110)

4.1.2. Zulmet, karanlık, siyahlık

Gece, renginden dolayı siyahtır yani karanlıktır. Siyah, ı ı ı yansıtmayan bir renktir ve görmek istediklerimizi bize göstermez. Bunun yanı sıra k aranlıkta her ey belirsiz ve örtülüdür. Karanlıkta görünmeyen her ey gizli kalır ve bize gerçek yüzünü göstermez. Belirsizli in sona erebilmesi, karanlı ın aydınlanması ile olur. Gerçek anlamı ile karanlık, bir ey göremedi imiz belirsiz bir durumdur.

Tasavvufî anlamda siyah renk küfür, zulmet, kesret ve nefis gibi kavramların sembolüdür. kinci beyitte bu örnekle kar ıla maktayız. Vahdet ve kesret anlamları sembolize edilmi tir. air, güzellik ülkesinde kar ıla ılan siyah noktadan, olumsuzluktan söz ederken yine ak amı i aret etmi tir. lk beyitte ise yeni do mu ay ile ak ama varmanın nasıl bir delilik oldu u söylenerek aydınlık -karanlık zıtlı ı vurgulanmı tir. Burada kesin çizgilerle ayrılan veya ölçülebilen zaman kavramlarından çok, zaman adlarının sembolik karakterleri ile anlam yo unla tırılmı tir.

Her zamân bir meh-i nev-hatt ile **ah am** eyler
Hâsılı Gâlib-i dîvâneye her gün bayram (G. 218)

Mülk-i hüsnünde süveydâmız **sevâd-ı âmdir**
Ya'nî ol meh her gece hatırda mihmândır biz e (G. 300)

4.1.3. Yenilenme, yeni bir güne hazırlanma, dünyaya b a lanma

Öbür dünyanın varlığına ve bâkîliğine rağmen, bu fânî dünyada da hayat devam etmektedir; ne de olsa insanın bu dünyada yapacak işleri vardır. Burada zaman kavramı yine soyuttur ve görecelidir. Ya amin döngüsellik ve de ikenlikli zaman anlamı ile iç içedir. Bu de ikenlik mi zaman kavramını oluşturuyor yoksa ikenlikli varsayılan bu göreceli zaman kavramı mı de ikenlikli, duran olmayan hareketleri doğuruyor? Bunu kavramaya çalışmak zaman felsefesini karımıza çıkarmaktadır. A a ıdaki beyitte de dünya ikerinin sona ermediğini ve hayatın fani kaygılarla devam ettiğini söylemiştir.

Geçmez hevâ-yı zîbden asla bu çarh-ı pîr
Destârını nizâmî her **ah am** tazeler (G. 75)

4.1.4. afak

Bu beyitlerde afak kelimesi kızılık, ateş, yakıcılık, ak ve ayrılığın yakıcılığı anlamlarını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. afakta hem akam hem de sabah anlamı vardır. Buna bağlı olarak afak vakti uyanma ile uyanıklık ve karma anın bitmek üzere veya balamak üzere olduğu dönemi yansıtır. afak vakti Güneğin yani aydınlığın ya bitmek üzere ya da balamak üzere olduğu belirsiz bir zaman aralığıdır. Akam yine kederlidir.

Ey nev-bahâr-ı hüsnü **afak-tâb-ı gül-arak**
Hatt-ı lebi hayâl-i eker-hâb-ı gül-arak (G. 166)

afak-ve her ki da -i âte in-i a kını açmaz
Gül-i maksûdu bi'llâhi açılmaz yâ Resûle'llâh (G. 273)

Çem-i sevdâ-zedeye e kim edip **hûn-ı afak**
Rengine **âm-ı gamın** ben de boyandım bu gece (G. 284)

4.2. Gece

Günün sonu olan gece, de erlendirmelerin bazen de hazırlıkların yapıldı ı bir zaman dilimidir.

4.2.1. Ahiret

Gece, bütün günün de erlendirmesini yaparız ve gün içinde yaptı ımız u ra lar gece sona erer. Bu yönüyle gece vakti, ahirete benzer. Çünkü insanlar da ahirette bu dünyada ya adıkları iyi i ler ve kötü i lerin de erlendirmesini yapacaklardır. Çekilmi olan sıkıntılar olgunla ma yolunda atılmı olan adımlardır. Sıkıntı ve zorluklar kar ısında sabırlı olmak insana zaman zaman acı verir. Bu acılar yakıcılıkları ile ate e benzetilir ama her ne kadar ate yakıcı da olsa pi meye ve olgunla maya giden yolun gere idir. Ate in en rafine hali ık yani aydınlanmadır.

“Sevgilinin yüzündeki kara renkli tüyler âhım ın dumanı gibidir. Gündüzümü karartırsa, gecemi aydınlatır.”, diyor air bu beyitte .

Kara tüyler, kırmızı ve parlak yanak üzerindedir. Böylece kara ve kırmızı renkle parlaklık bir arada bulunur. A ıkların âhı da kara ve kıvılcımlıdır, ah göklere kadar yükselir. Âhın dumanı gündüz her yeri karartır. Gece karanlı ını ise kıvılcımları aydınlatır.

A ık, sevgilisinin yüz güzelli ine a ık olmu tur. Gecesi gündüzü kararır, ıstırap çeker. Sevgilinin yüzü kara tüylerle kaplanınca güzelli i ve parlaklı ı kaybolur . A ık böylece gece sabaha kadar acı çekmekten kurtulur yani gecesi aydınlanmı olur. Beyitteki a k mecazi a ktır. Bu a ktan kurtulunca ilahi ve gerçek a ka kavuacaktır. Çünkü dünya ile ili kisini kesmi olacaktır. Gecenin aydınlanması, aydınlı a kavu mak , hidayete gerçe e eri mek yani ilahi a kın götürdü ü vahdete ermektir.

Beyitte eb-rûz, tîre-rû en tezatları, eb-dûd-âh-hat-siyah kelimeleriyle karanlıkla ilgili tenasüp yapılmı tır (pekten 1991:81).

Rûz, dünya hayatı; eb, ahiret hayatı olarak dü ünülebilir. Yani bu dünyada sevgili u runa çekilen sıkıntı ve elemeler ahiret hayatını aydınlatacaktır.

Rûzumu tîre ederse ebimi rû en eder

Dûd-ı âhım gibidir hatt-ı siyehfâm bana (G. 4)

4.2.2. Ayrılık

Fâni dünya gelip geçici ve aldatıcı bir yerdir . Bu yüzden de karanlık ve belirsizdir. Aslında ruhlar âleminden ayrılınarak bu dünyaya gelinmiştir. İnsan bu dünyadaki misafirliğini tamamladıktan sonra ayrılmak zorunda kalır ve yere geri dönecektir. Karanlık yani bu gelip geçici dünyayı ne kadar aydınlatabilirse, o ölçüde ahiretteki mutluluğu elde edebilecektir insan. Aşağıdaki ilk beyitte ayrılık gecesinden sonra görülen yüzün sabahı kavu ma sabahıdır. Bahsedilen gece ahirdir yani sonuncudur; ikinci beyitte, *eb-i firâk*; Bezm-i Elest anlamında kullanılmıştır. Üçüncü beyitte ise; ayrılık gecesi, bu dünyadaki yolculuğumuz ve çekilen sıkıntıları sembolize etmektedir. Kavu ma günü ise bu dünyadan ayrılıp gidilmek istenen yerin ifadesidir. Dördüncü beyitte geçen *eb-i hayret*, bu dünya yani fâni dünyadır ve bu dünyadaki yaşam bir gün bitecek ve vuslat gerçekleşecektir. *eb-i gam* ve *eb-i fûrkat* ; tasavvufî anlamda dert içinde geçirilen zamandır. *eb-i hicrân* ; sözüyle de genel anlamda dert ve acı ile geçirilen bir zaman anlatılmak istenirken örten bir karanlık anlamı vurgulanmıştır.

eb-i hecr âhir oldu gün yüzün gördük bi -hamdi'llâh
Sabah-ı vuslatın oldu nümâyân ne r-i envârı (K. 15)

eb-i firâkda toldu cihâna zulmet-i gam
Ne burcdan to ar âyâ ki âfitâb-ı ferâh (G. 32)

Fûrkat ebidir ol ki dükenmez dükenmedi
Rûz-ı visâli dü gibice bir hayâldır (G. 67)

Gün olur ey meh-i nâzım bu sabâhat da geçer
Bizi hicrânda koyan bu **eb-i hayret** de geçer (G. 106)

Kaplamı zülfü husûf ârız olup ârızını
Kimdir âyâ bu **eb-i gam**da perî ân uyumaz (G.116)

Hayâl-i hasret-i hâlinle âh etdikçe u âkın
eb-i fûrkatda her dem ahterân eyler nisâr âte (G.139)

eb-i hicrân ne belâ kevkebim eyler pinhân
 Dîde-i bahtı remed-dîde eder pîrehenim (G. 217)

4.2.3. Dün

Bezm-i Elest'te insanın alın yazısı yazılıdır. İnsanın alın yazısı nasıl olursa olsun her zaman ruhlar aleminden ayrı olmanın burukluğunu arar. Burada alınyazısının çok önceden (dünden) belli olduğunu söylenmiştir.

“Mutsuz Galib, dün derdini bana anlattı: Biçarenin yakınması kara bahtından imi .” Her insan bahtından yakınıdır. Bana gelen her olumsuz derdi, belayı bahtından bilir. Bu yüzden baht, kara, ters, uykuda ve alçak olarak nitelendirilir. Ayrıların bahttan yakınmaları ise hep sevgiliden yüz görmemeleri ve ona kavu amamaları nedeniyledir. Galib'in yakınması da sevgiliden de il, kara bahtından imi . Kara bahtın acımasızlığı nedeniyledir de nâçâr ve nâ-kâm kelimesi kullanılmıştır .

Baht, kader Bezm-i Elestte kararlıdır ve de ilmez. İnsan bahtına ve kaderine hakim olamaz. (Pekten 1991:81-82).

ekvesi baht-ı siyehten imi ol nâçârın
 Söyledi derdini **dün** Gâlib-i nâ-kâm bana (G. 14)

4.2.4. Karanlık

Fâni dünya gelip geçicidir fakat bir anlamda da sınıyıcıdır. Bu dünyanın gelip geçiciliğini unutan, heves ve arzularının peşinde savrulabilir. Bilincini kaybederse farkında olmadan kendini karanlıkta sürükler. Çine düğü karanlık ki iyi daha fazla çıkmaza sokar ve kendisini mutsuzluğun içinde bulur. Oysaki insanın varlığını anlamlı kılan bu karanlık ve çıkmazı ne ölçüde aydınlatılabildiğidir. Bunu da ancak aklını ve iradesini kullanarak yapar. Karanlık ve belirsizlik karma demektir ve insan karma anının içinde yoluna devam edemez bu karanlıkla mücadele etmesi gereklidir.

Yolunu görebilmesi için aydınlık ve ışık ihtiyacı vardır. Bu ışık ve aydınlık da kendi içinde gizlidir ve insanın en kutsal varoluşsal amacı bu ışığı ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

O **eb** ki le ker-i zulmetle ceng eder mehtâb
Zemîn-i gül eni nak -ı peleng eder mehtâb (K.11)

Sipâh-ı encümü cem' eyleyip **ebî-hûna**
Geceyle gâret-i iklîm-i zeng eder mehtâb (K.11)

Karanlıkta ihtiyaç duyduğumuz ışık yine kendi içimizdedir. İlimizi aydınlatarak bu ışığı görebileceğimiz gibi bize yardımcı olan bir dış etken de olabilir. Örneğin air a adaki beyitte bu karma anın içinde ne yapacağımızı bilmezken Hızır'ın yardımına koşturduğumu söylemiştir.

eb-i târîk-i gamda vâdî-i hayretde kalmı ken
Nigâhı Hızr eri di Gâlib-i bî-sabr u sâmâna (Tr. 34)

air, a adaki beyitte içsel aydınlanmaya gönderme yapmıştır. “*Canımın cevheri, beni sevgiliyi görme toplantısına götüren yol ta ıdır. Işığın ebçera ı toplantının mumunu sabahtan uzak tutar.*”

Efsaneye göre ebçera , deniz öküzünün otlamak için denizden çıkarken a zında getirdiği, parıldayan bir ta ıdır. Hayvan onu yere bırakır ve ışığında otlarını . Öküzü ürkütüp kaçırmak için ta ı alırlarını .

Bir başka söylentiye göre de Arabın biri kendini öldürmek için yılan dolu bir ma araya girer. Orada büyüğü bir yılan görür. Yılanın gözleri parıl parıl yanan ebçera dır. skender ab-ı hayatı aramak için zulemat alemine girerken de elinde iki ebçera vardı. Bunlardan birini Hızır ve İlyas' a vermiş tir. Cevher -i can hem Galib'in canının cevheri hem de mumun canının cevheri yani fitilidir. Mum, ışığın insana benzetilir. Mum kısmı insanın bedeni, alevi yüzü, dumanı saçları, canı da mumun fitilidir. Mum fitili kıvrımlıdır. Yanarken hem ışık verir, hem de kıvrımları açılır. Kıvrınma ıstırapı anlatır. İstırap insanı olgunlaştırır. Yani ıstırap, saliki kavuma toplantısına götürür.

Mum gece toplantıyı aydınlatır. Mumun ömrü bir geceliktir. Yanması sürdükçe gece de sürer; yani sabahtan uzaktır. Mumun canı olan fitili yandıkça onu sönmeye kadar uzak tutar. Sabah olunca mum söndürülür. Gece sürdükçe sabahın olması ve tek gerçek olan vahdet güne inin do ması gecikir.

Cevher-i can, airin canının cevheri olarak alındı ında can maddedir. Maddenin ulesi karanlı ı sürdürüyor. Aynı zamanda madde olan can, kavu ma toplantısına götüren yolun i aret ta ıdır. Yani can bir bakıma ta gibi de ersizdir ama vahdete ula tırıyor. Çünkü vahdete ula mak için kesret ve kesreti yenmek gereklidir. Mum bir gecelik kısa ömrünü bitirince gerçe in güne i do ac aktır. Bu da vuslat, fenafillahtır (pekten 1991: 62-63).

Dûr eder em'i seherden **eb-çerâ** -ı u'lesi
Cevher-i cân seng-i râh-ı bezm-i rü'yetdir bana (G. 2)

Karanlık yani gece, kesretin sembolüdür. Saç eski iirimizde siyahtır ve genellikle geceye karanlık ilgisi vurgulanarak benzetilmiştir. Karanlıkla örtülü gece her zaman belirsiz ve sıkıntılıdır.

Pervîn-i **eb**-i zülfün olan ahter-i elmâs
Eyler ufuk-ı ârızımı hâver-i elmâs (G. 129)

Gördüm o mâhı ferve-i semmûr ile **bu eb**
Kim gerden-i sefidi siyeh nûr kaplamı (G. 133)

Gerd-i melâl Gâlib alıp tab' -ı rû enim
Hayf ol sabâha kim **eb-i deycûr** kaplamı (G. 133)

Geceyi aydınlatma sembolik olarak, aslında hayatı aydınlatma yani kesretten kurtularak iç dünyayı aydınlatma ile olur. Kalpteki karanlı ın ve kötülü ün yok olması için heveslerden ve dünyasal kaygılardan kurtulmak gerekir. Bu da genellikle sabır ve irade ile olur. Örne in oruç ibadeti de bu yöntemlerden biridir. air, a a ıda bu ibadetle arzuları ile mücadele etmesinden yakınırken imdi daha da zor bir mücadele içinde

oldu unu vurgulamak istemi tir. Karanlık ve karma ık geceden kastetti i ya amındaki düzensizlik ve karma anın mücadelesi olabilece i gibi kesrette kalma kastedilmi tir.

Evvel ikâyet eyler idik rûz -1 rûzeden
Bulmaz sabahı imdi **eb-i târ**ımız bizim (G. 219)

nsanın aradı ı ı ık içinde gizlidir. nsan akıl, mantık ve duyguyu kullanarak bu aydınlanmayı gerçekte tirebilir. Kendi gönlün ü yoluna ı ık yapabilir. air, a a ıdaki örnekte bu ı ı n kendi içinde gizli oldu unu söylemi tir.

Tîre-rûzum egerçi men Gâlib
Gam de il kim çerâ dır gönlüm (G. 231)

Mecnûn, bu aydınlanma yolunda ilerleyen yolcudur. Mutlaka b u iç aydınlanmayı gerçekte tirmek hiç de kolay olmayacaktır. Karma anın içinde do ruyu bulabilmek sabır ve özen ister. air de seçti imiz örnekte bu zor yolun yolcusu ile kendini özde le tirmi tir. Mecnûn'un günü siyahtır yani geceden farksızdır.

eb-i târ u ser-i zülf ü gam-ı sevdâ Gâlib
Hâl-ı Mecnûn-ı siyeh-rûzu çok andım **bu gece** (G. 284)

Bahsetti imiz iç aydınlanmanın gerçekte mesi insanın içindeki olumsuzluklardan ve çeli kilerden kurtulması ile mümkündür. Gecenin zulmetinden kastedilen, toza bulanmı lıktır. Bahsedilen toz kalpteki masiva ve kalbin üzerini örten, kapatan örtüdür ve nefistir. Kalbi hırslardan, kaygılardan ve bu nefisten temizleyerek tasavvuf yoluna girilebilir. A a ıdaki beyitte de, gece karanlı ının tozlandırđı ı felek aynasını mehtap parlatıyor. Gece karanlı ı; toz, pas, dünya kayıtları, nefis v.b. anlamlar ifade eder.

Sipihri **zulmet-i eb** eylese gubâr-âlûd
Silip o âyîneyi ref' -i zeng eder mehtâb (K. 11)

Eski iirimizde saç, kesrettir. Kesret belirsizliktir ve aydınlanmaya giden yolun önündeki engeldir. air, a a ıda aydınlanma yolunda engel olan kesretin sembolü olan sevgilinin saçını dü ündü ü müddetçe gecesinin hep karanlık olaca ının farkında oldu unu söylemi .

Beni ol mâh giriftâr bilipdir bilirem
Fikr-i zülf ile **ebim** târ bilipdir bilirem
Niçedir hâtır-ı bîmâr bilipdir bilirem (Th. 9)

A a ıda air sevgilisine intizâr etmektedir. Onun yüzünden dü tü ü karanlı ı anlaması için benzer duruma dü mesini istemektedir.

Demem ol ûh-ı cefâ-pî e bana yâr olsun
Mîhr iken zîver-i âgû -ı **eb-i târ** olsun
Bed-du‘âm öyleki mâha giriftâr olsun (Th. 15)

4.2.5. Yalnızlık

Gece vakti gündüze göre insan daha yalnızdır ve kendisiyle ba ba a kalmı tır. Dü ünceleriyle kendi iç sesini da ha iyi fark edebilir.

eb-i tenhâda perî-zâd-ı hayâl olmaz dûr
Bakma ey meh yalnız âyîne-i hâba sakın (G. 234)

4.2.6. Uykusuzluk-Uyanıklık

Karma a ve düzen, belirsizlik ile kesinlik durumlarından birinin daha fazla içinde yer almak ki inin yaptıklarının tutarlılı ma ve do rulu una ba lıdır. air, uykusuz gecelerin ve siyah sabahlarının oldu unu söylemi . Zaten gece uyumamaktadır. Geceleri siyahtır. Gündüz aydınlık oldu u halde air için siyahtır. Geceyi gündüzden farklı kılan uyku air için yoktur ve gece ile gündüzün birbirinden farkı yoktur. Gündüz de gaflet uykusunda oldu u söylenebilir. Bu yüzden gece ve gündüzü aynı görmektedir.

Gam-ı hatınla **siyeh-rûz** u **zindedâr-ı ebim**

Sen artık eyledi im âh u zârı benden sor (G. 82)

4.2.7. Tasavvûfî anlamda gece

Tasavvuf yolunda ilerleyen bir yolcunun bu yolculuktaki amacı olgunlaşma ve aydınlanmaya ulaşmaktır. Seçtiğimiz beyitlerde gece kavramı, bu zorlu yolu ve yolculuğu temsil ettiği gibi yoldaki engelleri ve sıkıntıları da temsil eder. Genellikle aydınlanmanın gerçekleşmesi ile birlikte gece; gece olmaktan çıkar çünkü geceyi yapan karanlık/zulmet ortadan kalkar. İlk bakışta görülen durumun arka planının görülmeye başlaması ile birlikte anlamlar gün yüzüne çıkar ve karanlıktaki belirsizlik ortadan kalkar. Bu fark edilme ve aydınlanma aniden gerçekleşir ve gerçekleşmesi ile birlikte görüş açısı değişir. Yani, seçtiğimiz beyitlerde gece kavramı ile örtülü ve gizli kalmış gerçekleri sembolize etmektedir.

İnsanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye layık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. İddetli azaptan dolayı vay kâfirlerin haline. (brahim 14, 1-2)

Yahut karanın ve denizin karanlıklarında size yolunuzu gösteren ve rahmetinin önünden rüzgarları bir müjdecî olarak gönderen mi? Allah ile birlikte başka bir ilah mı var!? Allah onların ortak kurtlarından yücedir. (Neml, 63)

Ayetlerden yola çıkarak bunu söyleyebiliriz ki; karanlıktan kurtulmanın yolu gerçekten ve doğrudan ayrılmamakla olur. İnsan bu aydınlanmayı gerçekleştiren kendi aklı ve ruhunu kullanır. Aklın ve ruhun rehberi de tasavvuf yolundaki sistematik ve düzenli yolun amalarıdır.

Bu beyitte, “arap meclisi, sakiyle nura boğuldu u gece güneşin kadehi güzelliğinin deniz köpüğü idi.”, denmektedir. Tasavvufî terimler vardır. *eb*, sözcüğü de tasavvufî anlamdadır; *idi* sözcüğüyle geçmiş zaman anlamı verilmiştir. Bu beyitte *eb* ile “Bezm-i Elest” ifade edilmiştir.

Bezm-i mey sâkî ile garkâ-i nûr oldu u **eb**

Kef-i deryâ-yı sabahât idi câm-ı hûr îd (G. 41)

Bu yolculukta do ruluktan ayrılmamak için özenli bir çaba, gerçek bir mücadele ve sabır gereklidir. Bütün benli i ile kendisini bu yolun yolcusu olarak hiss eden air her türlü dünyevî kaygılarıNdan uzaktır. Bütünüyle kendisini bu yola feda etmi tir. Geceyi aydınlatmak nasıl ki kendi benli inden kurtulmak ile mümkünse bunun yolu da kendi benli ini yakmak/yok etmekle mümkündür.

Bu eb hûnî nigâhın mest tutdum sahn-ı sînemde
Gürîzân olmamı ol kâtil-i çâlâki kan tutmu (G. 136)

Bu eb em'-i ruhun arz eyleyip pervâne-i câna
Hased ol jâleye hûr îdden girdâb göstermi (G. 138)

Aydınlanmayı gerçekle tirebilen sâlikin gözünde her ey de i ir ve her eyi ba ka bir gözle görmeye ba lar. Kalp gözü açılır demek yeri nde olur. Her eyin arka perdesini görmek aire huzur ve güç vermeye ba lamı tır. Bir ba ka yönden dü ünürsek dünyevî kaygılardan ve insanı aslında esir eden bu ba lardan kurtulmak her yönüyle insanı rahatlatacaktır.

Gâlibâ Rûmda **bir gece** eri mi Gâlib
Gönderir gâh Buhârâya gehî Amule karz (G. 144)

Mir'ât-ı jâle çe me-i hûr îd olup **bu eb**
Aks etdi câm-ı lâleye mehtâb-ı gül-arak (G. 166)

Ufuk-ı evc-i sa'âdetde mi oldun tâli'
Hele bilmem **bu eb** ey mâh bana ho geldin (G. 189)

Çe mesâr etdi perîlerle çü minâ -yı arak
O mehin **bu gece** âyîneye dü dü nazarı (G. 310)

Eylesem **her eb** tahayyül nûkhet-i gîsûsunu
Feyz alır bûy-ı dimâ ımdan sabâ kâkûl gibi (G. 319)
Her eb misâl-i em' benimle yanar idi (My.)

4.2.8. Gerçek anlamda gece

Yukarıda bahsetti imiz soyut ve tasavvufî anlamların dı nda gece sözcü ünün daha çok sözcük anlamı ile kullanıldı ı örnekler de vardır. Tabii ki sadece sözcük anlamı ile sınırlı kalmı bir söyleyi yoktur çünkü iirdeki hiçbir sözcü ün yalnız kelime anlamı ile kullanıldı ını söylemek do ru olmaz. Genellikle gecenin gündüzden ayrılan ve gündüzü takip eden anlamı vurgulanm ı tır.

Bahsi geçen sâhilserâ, Çıra an Sarayı'dır. I ıkları yıldızlara benzetilmi ve her gece gerçek anlamında kullanılmı tır.

Birbirine göz kırpıp eyler i âret **her gece**

Görmemi dir çe m-i ahter böyle bir sâhilserâ (Tr. 69)

air, Hazret-i Monlâyı mehtaba benzetmi ve Mevlânâ'ya yakın olabilmeyi ba arabildikten sonra, gecenin, karanlı mın ve zulmetin sıkıntı vermeyece ini söylemi tir.

Hazret-i Monlâya tevellâdayız

Bizlere **her eb** eref-i mâhtâb (G. 14)

A a ıdaki beyitlerde seçilen sözcükler, gerçek anlamlarındadır. Bütün beyitlerde *bahsi geçen gece* anlamı vardır.

Bu gece na me-ve etdikde seyr-i rühânî

Pul-ı rebâbdan oldu zehâb-ı âlem-i âb (G. 16)

Sâgar habâb-ı mevce-i mehtâbdır **bu eb**

Fânûs bahr-ı nûrda girdâbdır **bu eb** (G. 18)

Rindân yâd-ı çe m-i siyeh-mest-i yâr ile

Peygûle-gîr-i kû e-i mihrâbdır **bu eb** (G. 18)

Cem'e varmı dı yolu tefrika -i fûrkatdan
Zülf-i Leylâ deyü her gece perî ân idi Kays (G. 131)

Mâhtâb eyledim âyîne-i baht-ı siyehı
Tî -i habîde-i gamzen-ve uyandım **bu gece** (G. 284)

Bâmgâh-ı fele e çıkdı sitûn-ı âhım
Hasm-ı çarhın di ine hayli dayandım **bu gece** (G. 284)

Gâlib **giceler** em'-ve ifnâ-yı vücûd et
Tâ kendüyü îsâl-i safâ-yı seher eyle (G. 299)

4.2.9. Özel geceler

Bazı geceler dinî, kültürel v.b. yönlerden özel anlamlar ta ır.

4.2.9.1. Berat Gecesi

Berat Gecesi, aban ayının on dördünü on be ine ba layan gecedir. Bu gecenin bir özelli i de ki inin gölgesinin ay ı ı nda yere dü memesidir çünkü ay, dolunay eklindedir.Cenâb-i Hakk buyuruyor: Apaçık kitaba yemin olsun ki biz Kur'ân'ı mübârek bir gecede indirdik. Biz gerçekten uyarıcıyız o mübârek gecede her hikmetli i katımızdan bir emirle ayırd edilir...(Duhân, 44/1-4) Ayette gecen "mübârek gece"den kasıt Berat Gecesidir. Kur'ân bu gecede yedinci semâdan dünya semâsına indirildi; Kadir Gecesinde ise ilk kez Peygamber efendimize indirilmeye ba landı. Bu gecenin dört adı vardır: "mübârek gece", "berat gecesi", "sakk gecesi", "rahmet gecesi" ve denildi ki, bununla Kadir Gecesi arasında kırk gün vardır. Berat ve sakk gecesi denilmesi hakkında da denilmistir ki haraç tamamen alındı ı zaman berâetlerini (temize çıkmalarını) dile getiren bir sakk (bir sened) yazıldı ı gibi Allah da bu gece mü'min kullarına berâet yazar ve denilmi tir ki bu gecede be ozellik vardır:

-Bu gecede önemli i lerin seçimi ve ayrımı yapılır.

-Bu geceyi ibadetle geçirenlere yardımcı olması amacıyla Allah tarafından meleklerle gönderilir.

-Bu gece ba ı lanma ve af gecesidir.

-Bu gecede yapılan ibadetlerin fazileti çok büyüktür.

-Bu gecede Peygamberimize efaat yetkisinin tamamı verilmi tir. Bu yetkinin üçte biri aban'ın on üçüncü günü, üçte biri aban'ın on dördüncü günü, geri kalan üçte biri de aban'ın on be inci günü verilmi tir. Bu gecede edilen duâların kabul oldu u dü ünülür. air seçti imiz örnekte memdûhuna duâ ediyor.

Tevfike re'yi râst gele geldi i gibi

Dâ'im **eb-i Berât**-ı perendû a mehtâb (K. 12)

4.2.9.2. Cuma-Bayram gecesi

Cuma gecesi, eski takvimde Per embe günü ak am ezanının okunması ile ba layan ve Cuma sabahına kadar süren zaman dilimidir ve slami inanı a göre di er günlere nisbetle daha mübarek bir gece olarak kabul edilir. air, böyle kutsal bir geceyi ; "Kadehin mehtabının parlaklı ı ile ikiyüzlülü ün karanlı ı Cuma gecesinden uzak olaydı.", diyerek, kesretten ve karanlıktan uzak görmek istedi ini söylemi .

Ey kâ olaydı pertev-i mehtâb-ı câm ile

Târîki-i riyâ **eb-i âzî**meden cüdâ (G. 8)

4.2.9.3. Kadir Gecesi

Kadir Gecesi, kimi slam âlimlerine göre Ramazan ayının son on günü içinde bir gecedir. Kutsal sayılmasının nedeni Kur'ân'ı Kerîm'in Hz. Muhammed'e ilk kez indi i gece olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk, bu mübarek gecenin kıymet ve faziletini öyle beyan buyurmaktadır: "Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne oldu unu sen bilir misin? Kadir Gecesi, bin aydan hayırlıdır.. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve ruh (Cebrâil), h er i için iner dururlar. O gece, esenlik doludur, tâ fecrin do u una kadar." (Kadir Sûresi)

Resul-i Ekrem (S.A.V.)efendimiz buyuruyor; "Kim Kadir Gecesinde inanarak, ihlâs ile o geceyi ibadetle geçirirse, geçmi günahları ba ı lanır." ve "Kadir Gecesi yatsı namazında cemaatte hazır bulunan, ondan nasibini almı tır."

Aslında Hz. Muhammed “Bu geceyi mutlaka arayıp bulun.”, diyerek kesin bir tarihin söz konusu olmadığını da belirtmiştir. Ki onun kendi Kadir Gecesi bulmasını istemiştir. Kadir Gecesi, bütün bu manevî anlamlarından başka sözcük anlamına bakarsak da çok kıymetli bir gecedir. Air de seçtiğimiz beyitlerde takvimsel zamanı vurgulamaktan çok gecenin bu kıymetli ve kutsal yönü üzerinde durmuştur.

afakdan germsûd-ı al kaplanmı ser-â-ser hem
Siyeh semmûr edip reng-i **eb-i Kadr-i** siyehfâmı (K. 18)

Tutdu Gâlib katı çok rûze-i derd ü elemin
Kalmadı tâb u tüvân çekmeye cevr ü sitemin
Yeter ey eh yeter a yâr-ı denî sürdürü demin
Görelim biz de meh-i lutf ile mihr-i keremin
Gecemiz Kadr-i mübârek günümüz îd olsun (Mh. 2)

eb-i kadre i itdik geldi in Nevrûz-ı Sultânî
O eb hem îd olup hem ekkeristân oldu un tuyduk (G. 170)

Örneğin a a idaki beyitte de aslında Kadir Gecesi'nin Ramazan ayının herhangi bir günü olarak kabul edilmesinden ziyade ki onun bu gecenin anlamına varabilmesi için takvimdeki herhangi bir günü de Kadir Gecesi kıymetinde ya ayabileceği söylenmiştir.

Kâmilan feyz-i riyâzetle ereler **Kadre**
Ramazan ayına fikr ile nedendir ikrâm (G. 218)

4.2.9.4. Miraç Gecesi

Miraç Gecesi, slamî kaynaklara göre, Hz. Muhammed'in Tanrı katına yükseltilerek, bazı ilahî özelliklerle karılaştırılması, kameri takvim aylarından Recep ayının 27. gecesine verilen isimdir. Tarih boyu bu kutsal olayı n, her yıl dönümünde kandiller yakılarak kutlanmasından dolayı "Mirac Kandili" olarak da anılır. Kutsal ve sembolik olarak mumların yakılmasıyla aydınlatıcılığı kabul edilen bir gecedir. Air de bu aydınlatıcılığı vurgulamıştır.

Makarr-ı matla'ından gün gibi âfâka fer versin

eb-i Mi'râc u Kadr u d ü Nevrûz ola hengâmı (K. 18)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAKVİM ZAMANI BİLDİREN SÖZCÜKLER

Dünyanın kendi etrafında bir kez dönmesi ile yıl diye adlandırdığımız zaman dilimi tamamlanır. Yıl boyu Güneş'in hareketlerine göre mevsimler ve aylar adlandırılır ve takvimler düzenlenir.

1. YIL

Hayatımızın muhasebesini yaparken ya da bizim yılları basamak olarak görürüz. Her senemizin, her yılımızın değerlendirilmesini yaparız. Ömrümüzdeki her yıl, bizim için bütün hayatımızın parçalarıdır ve hayatımızla ilgili değerlendirmeler yaparken geçmişimiz ile bu günümüzü kıyaslarız. Aşağıdaki beyitte vurgulanan bu iş muhasebesidir.

Tâ hisâb-ı mâh u sâl-i âlemi tahkîk için

Bedr ede mihr-i cihân-tâb-ı felek mâh-ı nevi (Th. 1)

Aynı zamanda yılın dört mevsimi olduğunu da hatırlatan bu beyitte ise bahar, baharı, yani arzu edilen güzel zamanları görmediğini söylüyor.

Ana oldu me'mûr-ı nakî u nigâr

Bu yıl görmedik i te biz nev-bahâr (Ms. 2)

1.1. Yeni Yıl

Ömrümüzü değerlendirirken ya da amacımız gerçekleşmesi gereken bir merdiven olarak hayal edersek, yılları, yani yılımızı basamaklar olarak kabul ederiz. Her yeni yıldan ümidimiz vardır ve her yeni yılda hayatla ilgili planlarımız vardır. Yeni yıl, tarihî olarak yeni bir yılın başlamasıyla anlam kazanabileceği gibi, o yıl içinde yaşanan önemli bir gün ile de bağlantılı olabilir. Aşağıdaki seçtiğimiz beyitlerde yeni bir başlangıç olarak herkes için aynı

olan yılba mı yani belirli bir tarihi de il de önemli ve hayırlı olayl arı yeni bir yılın ba langıcı saymı tır.

Mübârek-bâd **nev-sâl-i** ferah-bah -ı hümâyun kim
Eri di âleme hem-çün nesîm-i nâdi-i nusret (Tr. 21)

Su'âl etdikde Gâlib mısra'ı târîhin ol mehden
Dedi **sâl-i nevi** Sultân Selîme bâdî-i nusret (Tr. 21)

Ez-cümle **sâl-i nev** ki sa'âdetle geldi bak
Târîhidir nizâm-ı kavânin lafzı tam (Tr. 6)

Nevrûz-ı Sultânî deyimi Sultan Celâleddin Melik âh tarafından hazırlatılan takvimin yılba ı gününe verilen addır (Pala 1989:219).

eb-i kadre i itdik geldi in **Nevrûz-ı Sultânî**
O eb hem îd olup hem ekkeristân oldu un tuyduk (G.170)

2. MEVS MLER

Bir yılın içinde dört mevsim ya anır ve her mevsimin kendine göre özellikleri vardır.

2.1. Bahar

air, di er mevsim erden ziyade bahar mevsimini sıklıkla anlatmı tır.

2.1.1. Ya mur

Bahar mevsimi, tabiatın uyanması ve yeniden do ması demektir. Tabiatın canlanmasında, mevsimsel dönü ümlerden biri olan ya murun payı çok fazladır.

air, gözya ı ile ya mur arasında, çemen (bahçe, ye illik, tazelik) ile sevgilinin yüzü arasında benzerlik ilgisi kurmu tur. *Ebr-i bahâr*, mürsel mecaz ile ya mur yerine

kullanılmı tır. Ya mur ise gözya ına benzer. Gözya ı dökmenin sebebi ise genellikle üzüntüdür. Aldı ımız beyitte air, döktü ü gözya ları nı sevgilinin yüzünün gülmesinin nedeni olarak söylemi . Aslında sevgilinin çekilen üzüntü kar ısında mutluluk duyması normal bir durum de ildir fakat bu durumu tasavvufi olarak de erlendirdi i mizde, airin üzüntü içinde olması onun olgunla maya giden yold a çekti i sıkıntılarla ilgilidir ki; bu da sevgiliyi memnun etmektedir. Ya mur ya dıkça tabiat uyanır, gözya ı dökmek ise olgunla maya yani mutlulu a giden yolun ba langıcısıdır. Di er beyitte de, *ebr-i bahâr*; ihsan, lütûf, kerem, rahmet anlamları ta ır.

Bahar mevsimi yılın belli bir zamansal bölümüdür. air, bu zamanı bize bahar mevsimini hatırlatan kelimeler kullanarak söylüyor.

Ebr-i bahârdır çemenin güldüren yüzün
Giryânlı ım de il mi senin güldüren yüzün (G. 255)

Rü'yâda görmez idi bu feyz-i kü âyi i
Ebr-i bahârın olsa eker-hâbı selsebîl (K. 21)

air, çok gözya ı döktü ünü söylemi . Baharda çok ya mur ya ar. Yana ın üzerinden akan gözya larını sele benzetmi . Bahar, onun içinde bulundu u dönemini anlatmak için kullanılmı tır. Bu beyitte *hat bahar* ifadesi sevgilinin yüzünde beliren, siyah ya da koyu ye il olarak dü ünülen tüylerin çıkma a ba ladı ı zamanı ifade eder. Bu durum zaman olarak, “olgunlu un ba langıcı” fikrini de uyandırır.

Hurû an oldu Gâlib çe m-i terden
Bahâr-ı hatda bu seyl-âb-ı Ke mîr (G. 48)

“Gâlib, sade, basit, renksiz, süssüz sözlerden ve gül mazmunlardan kâ ıt beyaz, siyah ve kırmızı renklerle siyah bahar (oldu) .”, anlamında söylenen bu beyitte de *siyah-bahar* ibaresi de bir olgunlu a, bir güzelli e, bir bütünlü e ula ma ifade ediyor gibidir. *Siyâh-bahâr da, siyâh-nûr da bir güzelin yüz güzelli ini anlatıyor görünmenin ötesinde, tasavvufî seyr u sülukta Mutlak'a ula ma ve O'nda kendi varlı ını yok etme dü üncesini ifadede kullanılan simgesel anlatımlardan olmu tur* (Yıldırım 2007:150).

Gâlib mazâmin-i gül ü elfâz-ı sâdeden
Kâ id siyeh-bahâr sefîd ü siyâh u sürh (G.35)

2.1.2. Ne ‘e ilkbaharı

Bahar mevsiminde doğa çok zengindir. Bu uyanı , insanı fizyolojik ve psikolojik yönden genellikle olumlu etkiler. İnsan keyiflenir ve mutlu olur. Bahar, ne ‘eyi beraberinde getirir; vuslat ve a k mevsimidir. Dudak ve gonca tasavvufî olarak vahdetin sembolüdürler. Neyin üflenen uç kısmı goncaya benzetilmi . *Neyin ahının kokusu* ifadesi hem ney-insan tebihini gösterir, hem de bir sırlar manzumesine iaret eder. *Ne ‘e ilkbaharı* de Cemâl-i lâhî’ye yakla manın mutlulu unu dü ündürebilir.

La’lin olunca gonca-i taraf-ı külâh-ı ney
Bir **nev-bahâr-ı ne ‘e** verir bûy-ı âh-ı ney (G. 303)

2.1.3. Bahar sabahı

Bahar sabahı, kış mevsiminin ölgün günlerinden sonra gelmi tir. Çok daha iç açıcıdır, parlaktır ve temizdir. Karanlıklar ve belirsizlikler aydınlanmı tir.

air, bu temizli i ve parlaklı ı bahar sabahına yakı tırmı tir. Bahar sabahı sözüyle gönül temizli ini kastetmi tir. “Gönlünü bahar sabahının aynası gibi tertemiz et ki, o yeni taze hatların meydana geldi i durumda, senin söyledi in, ahının jengârından doğ an muciz iirler sümbül kokusu gibi olsun.”, denilmi bu beyitte ve yine koku sözü var. Kokunun ilham, vahiy, sırlara vakıf olma gibi bir anlam ifade etti i söylenebilir.

Dili âyîne-i **subh-ı bahâr** et kim o nev-hatta
emîm-i sümbül olsun mûcizin jengâr-ı âhından (G. 237)

“*Dilberin yüzünün bahar sabahı*” sözü yine bir aydınlık, temizlik , hoşluk ifade ediyor olmalıdır.

Bu i’r-i sâf-rengîn tarhına Gâlib sezâ el-hak
Desen her heftidir **subh-ı bahâr-ı rûy-ı dilberden** (G. 258)

2.1.4. İkbahar, Bahar vakti

Seçti imiz beyitlerde, bahar vaktinin özelli i olan ne ‘e ve bereket söz konusudur. Bahar zamanı, bereketten do an bir sevinç vardır. Tarih kıt‘asından alınan bu beyitlerde kasr tasviri yapılmaktadır. Birinci beyitte *nev-bahar* güzellik, süslülük, bezenmi lik ifade eder. kinci beyitte ise armut a acı ki ile tirildi i için, bahar da ki ile tirilmi , bahar çocukları denilmi tir. *Etfâl-ı bahâr* sözü burada mutlulu u, ne eyi ifade etmektedir. “Nev-bahârın sırtına altından palto lazımsa, altın i lemeciler bu kasrın kubbesinden örnek alsınlar.”, diyor air. *Nev-bahâr*, bir ki i gibi dü ünülmü . Süslü, mutlu, ne eli ve etrafa ne e saçan bir ki i; sevgili gibi.

Kubbesinden örnek alsınlar bu kasrın zer-ke ân
Lâzım olsa **nev-bahârın** dû una zerrîn kabâ (Tr. 69)

Nahl-ı emrûd ki destîleri almı eline
Etme e kasd eder **etfâl-ı bahârı** dil- âd (Tr. 72)

Yine kasrın bahçesi anlatılmı . Bahar gerçek anlamıyla kullanılmı . Bahardaki bereket ve renk vurgulanarak bahçenin daha güzel oldu u söylenmi .

Zîb-i divâr ola eftâlû vü sib-i gülnâr
Görmemi öyle **bahâr** olalı âlemde kü âd (Tr. 72)

Sarayın görkemi, bahar mevsimindeki canlanmaya benzetilmi . Bahar mevsimi gerçek anlamında kullanılmı ve bereketli, hareketli yönleri vurgulanmı tır.

Mevsîm-i evvel bahârın vakt-ı cû -â-cû una
Etseler te bîh o sâhil-hâneyi el-hak sezâ (Tr. 69)

2.1.5. Feyiz, Bereket

Bolluk ve bereket ile ba layan yeniden uyanı bahar mevsiminin özelli idir. Do anın dönü ümü, renklenmesi, uyanması canlılar için olumludur. Bir zenginlik ve

ço alma anlamına gelir. Bu verimlilik, olgunla tırcı ve ço altıcı de i im do anın lütfudur.

air, “Adalet onun zamanında alemleri suya do yurdu, her yanı ye ertti, o, sanki inciler ya dıran bahar ça ındaki buluttur.”, demi tir. Burada bahsedilen *zaman* III.Selim’in dönemidir. air, padi ahın lütuflarını ya murlara benzetmi ; ya murun en çok ya dı ı zaman ise *bahar mevsimidir*. Padi ahın zamanını bahara, feyiz bereket, rahmet mevsimine benzetmi .

Adâlet etdi **zamân**ında âlemi sîr-âb

Bahâr mevsimi gûyâ ki ebr-i gevher bâr (K. 16)

A a ıdaki beyitlerde *bahâr* ve *nev-bahâr* sözüyle ili kilendirilen durum; olgunla ma, a kın kuvvetini, feyzini, co kusunu ya ama yönleriyle ilgilidir. Baharın do urganlı ı ve bereketi sâlikin yürüdü ü yolda buldu u hazine olan ke ndi iç zenginli ine benzetilmi tir.

Feyz-i nazardan olmu idi rûyu **nev-bahâr**

Ol bâ a âb u reng veren e k-i hûn imi (G. 134)

Etdi ham meyve-i âmâl-i nihâl-i kadim

Nev-bahâr-ı hünerin bâr-ı gamın çok çekdim (G. 223)

Cû -ı tûfan-ı bahârânı edip fevc-â-fevc

Mevc-i bahr-ı çemeni eyledi bir ke f sünbül (G. 196)

2.1.6. Canlılık, Tazelik

Baharın gelmesi ile birlikte do a uyanır, her ey hızlı bir ekilde de i meye ve canlanmaya ba lar. Bahar olumlu de i imlerin müjdecisidir ve gelmesiyle birlikte de i im ba lar. air, bahar mevsiminin bu dönü türücülü ünü daha çok vurgulamı tır adeta mutlulukların, güzelliklerin ve olumlu de i imlerin eli olarak görmü tür baharı. Karanlıklar aydınlanmı ve yeniden dirili b a lamı tır. Getirdi i müjdelere, beklenen zamandır ve bu zamanın gelmesi ile birlikte canlanma ba lar.

A a ıdaki beyitte *bahâr*; canlanma, dirilme, mutluluk ifade etmektedir.

emîm-i gül getirir bâ a kârbân-ı **bahâr**
Sadâ-yı ra'dı derâ-yı pe eng eder mehtâb (K. 11)

air, a a ıdaki beyitte, memduhun u urunu ve göreve geli ini yahut bir yere geli ini bahar mevsimine benzetiyor. Baharın tabiata canlılık ve parlaklık vermesi, nar çiçe ini çera gibi aydınlatıcı ve aydınlık kılması gib i padi ahın da tazelik ve ho luk getirdi i söylenmi tir.

Makdemin verdi bu gülzâra o denlü revnâk
Nev-bahâr etdi san ü kûfe-i rümmânı çera (K. 14)

Rûzgâr-ı bahâr; bahar rüzgarı anlamındadır; havayı, ortamı ve hali de i tiren bir esintidir. Tevriyelidir bahar zamanı anlamı de vardır.

Esirdi cû -ı mahabbetle ehl-i sevdâ hep
Dimâ a bûy-ı cünûn verdi **rûzgâr-ı bahâr** (G. 104)

Bu beyitte, *nev-bahâr*, tazelik, canlılık anlamındadır, ayrıca boyu bahar aracılı ıyla a aca benzetmi tir. *Sebz* kelimesi de tazelik ifadesi ta ır.

Tuhm-ı zümrüdden yeti mi **nev-bahâr-ı** kâmeti
Kim eder te rîfi ol servin riyâz-ı cânı sebz (G. 108)

Hat seyidin al yana mı nev-bahâr etmi tir. Hat ye il çimene benzetilmi ; nev - bahâr sözüyle tazelik ifadesi dü ünülebilir çünkü yeni çıkan tüyler taze ve ye ildir.

Nev-bahâr etdi hat ol seyidin âl-ı ruhunu
Oldu dîdâr-ı erîf ile mü erref sünbül (G. 196)

2.1.7. Cennet

Cennet, insanların çoğunun zihninde de anın renkli ve ye il oldu u bir yerdir. Seçti imiz beyitte cennete bahar mevsim i yakı tırılmı tır, haliyle bahar mevsiminde etraf ye il ve rengârenktir.

Müzerke târ-ı mihri eyleyip bâfide üstâdan
 Zümürürd safha üzre eylemi ler nak -ı câvidân
 Behi tin **nev-bahâr**ın eylemi ler câ-be-câ rîzân
 Kamer hal-gerdesinden bir su çekmi ler ki cân hayrân (Tc. 3)

2.1.8. Hatıra

Geçmi te kalan güzel günler anlamına da gelebilen bahar mevsimi kimi zaman geçicili inden dolayı *yalancı bahar*dır. Aslında güzel olanın bitmesinin istenmemesidir gerçek olan, güzel zamanlar insana her zaman kısa gelir ve bitmemesi istenir. *Bergüzâr-ı bahâr*; sözü baharın yapımı , ortaya getirmi oldu u durum kastedilmi tir; bu söz bir bahar hatırasını, geçmi günlerden kalan hatırayı dü ündü rür.

Geçer bu devr-i gül ü mül hemân güler yüzdür
 Çemende meclis-i i retde **bergüzâr-ı bahâr** (G. 104)

2.1.9. Huzur-Bast

Divan edebiyatında en çok üzerinde durulan mevsim bahardır. Bu mevsimde her ey taptazedir. Çünkü hayat ve tabiat bir dirili içindedir. Geçip gidici oldu u için kıymetinin bilinmesi gerekir. (Pala 1999:56). Bu geçicilik vuslatın kısa olu uyla ili kilendirilip genellikle kısa vuslatlarından önce dile getirilmi tir. Vuslat, sâlikin ferahlı a erdi i ve her eyi ba ka gözle gördü ü zamanı ifade eder; bu dönem, huzur vericidir ve bahar zamanıyla ili kilendirilmi tir. Bu beyitte *nev bahâr* sözüyle söylenmek istenen de bahar mevsimi de il, sâlikin ferahlı a erdi i ve her eyi ba ka gözle gördü ü zamandır.

ksîr-i a k-ı subh-ı safâ **nev bahâr-ı bast**

Her nutku kim eder nazar-ı ems-i dîn eder (G. 62)

2.1.10. Renk

Bahar mevsimine, tabiatın gözle görülebilecek kadar hızlı uyanı ı, bitkilerin büyümesi ve do adaki de i iklimlerin tümü renkli bir görüntü serg iler. Bu renklilik tavus ku unun kanatlarında da vardır.

“Mana dervi leri olan a ık bülbülüz, bizim düzenimiz ilk bahara ait tavus düzeni de idir.”, diyen air, *tâvûs-ı nev-bahârî*; sözü ile gençlik arzu ve heveslerini ifade etse gerektir. Bu hevesler de geçici ve hercaidir. Tavus ku u renkli ve güzeldir ama bülbül gerçekten a ıktır. air de kendisini gerçek bir â ık olarak görüyor.

ûrîde bülbülüz ki nemed-pû -ı mâ'nîyiz

Tâvûs-ı nev-bahârî de ildir nizâmımız (G. 110)

A a ıdaki sözlerde geçen *siyeh-bahâr* sözü ile zulmet, karanlık ile ilgili tasavvufî anlamlar kastedilmi tir. Vahdet içinde kesret ça rı ımı yapmaktadır.

Mehtâb-ı berk dü mese zulmet serâsına

Vakt-ı siyeh-bahârda mehtâb olur ebîh (Kt. 29)

2.1.11. Sultan- Mür it

Mevsimlerin en güzeli, olumlu ba langıçların mevsimi ilk bahar, yeniliklerin öncüsü Sultan Selim'le ili kilendirilmi . Ayrıca padi ahın devrindeki rahat ve huzur da en güzel mevsim olan bahardaki günlere benzetilmi .

Gars-ı yemîn-i Hazret-i Sultân Selîmdir

Ol **nev-bahâr**a böyle gerek gülbün-i vefâ (Tr. 7)

Mür it ve eyh Sultân Veled de ilk bahara benzetilmi . O, lütuf ve kerem madenidir; bütün zamanların ilk baharıdır.

Ma'den-i lutf u kerem Hazret-i Sultân Veled

Nev-bahâr-ı heme-dem Hazret-i Sultân Veled (K. 8)

2.1.12. Vuslat

Tasavvufî dü üncedeki bir air için vuslat, gerçe e en çok yakla tı ı ve hayatının di er anlarından çok daha anlamlı olan bir zaman dilimidir. Baharın di er mevsimlere göre en bereketli mevsim oldu u var sayılarak, bu kavu ma anı baharla ili kilendirilmi tir. Fakat bu dünyadaki bahar geçicidir ve nihayetinde kı mevsimi gelecektir. Bu kavu manın kalıcı ve anlamlı olabilmesi için sadece ahiret mutlulu unu de il, dünyadaki mutlulu u da yakalamak gerekmektedir. Ahiret mutlulu u için dünyada kara kı a benzer günler geçirmeden ve hayattan zevk alarak olgunla ma yolunu seçmek gerekir. Örne in a a ıdaki beyitte, *subh-ı dü-dem*; iki ânın sabahı demektir. Tasavvufî anlamıyla dü ündü ümüzde Allah'a kavu ma yalnız ahirette de il bu dünyada da gerçekleşir. Vahdet dü üncesine vâsıl olabilen sâlik için bu dünyada Allah'a kavu ma gerçekleşir.

Nev-bahâr-ı vahdete subh-ı dü-demdir Mesnevî

Etdi sâdât-ı kirâm gül en-i irfânı sebz (G. 108)

Dûzah-ı hicrânda seyr etmek **bahâr-ı vuslatı**

Hîç ba'îd olmaz efendim tab' -ı dûr-endî den (G. 265)

2.2. Hazân

Sonbahar, eski iirimizde genellikle hayatın sonlarını ifade eden bir zaman dilimidir. Asıl meyveler sonbaharda topla nır ve hayatın bütününün de erlendirilmesi o dönemde yapılır. Zaman içinde hayatımızda zorunluluk ve ayrıntı olan her ey geçerlili ini yitirir ve geriye sadece gerçekler kalır.

Seçti imiz beyitte; “ sti nanın so ukluk ve sıcaklı ı her ne kadar a ıkları pi irirse de, sevgilinin güzellik ba ını hazân sünbülistanına çevirir.” , diyen air, *güzellik ba ının hazân sünbülistanına dönmesi* benzetmesi ile, dilberin de güzelli ini kaybetti ini belirtiyor. *Hazân*; solgunluk, ya lılık, unutulmu luk anlamlarına geliyor.

O ûhun ba -ı hüsnün sünbülîstân-ı **hazân** eyler
Eder u akı puhte gerçi germ ü serd-i isti nâ (G. 10)

air, üzülererek bizim ilkbaharımızın mahsulü sonbahar oldu demektedir. Ya lanmaktan üzüntü duyuyor; ya lılık dönemine geçti ini söylüyor. Son iki beyitte de sonbahar sözcü ü *ya lılık* anlamında kullanılmı tır.

Oldu **hazân** mâ-hasâl-ı nev-bahârımız
Pîrâne geçdi hayf bizim rûzgârımız (Tr. 13)

Çün serv-i çîde dâmeni olsam bu gül enin
Dest-i hazân kû e-i dâmânım almadan (G. 256)

Yanarak âh ederek **köhne bahâr-ı hüsne**
Bir gazel söyledi kandîl müreddef sünbül (G. 196)

2.3. Yaz

Yaz mevsiminin özelli i sıcak olmasıdır. Bu mevsimin yakıcılı ı Cehennem ate i ile özde le tirilmi tir. Yaz mevsimine denk gelen Ramazan ayı zorlu ve me akkatli bir ibadeti gerektirse de Cehennem ate inin azabının yanında oldukça hafif kalır. air burada Ramazan ayını ki ile tirerek yaz mevsimine denk gelmesinin Cehennem yakıcılı nı hatırlatmak ve ö retmek için oldu unu söylemi .

Mülhidlere ö retmek için nâr-ı cahîmi
Mâh-ı Ramazân **sayfe** gelip bir haber etdi (G. 322)

2.4. Kı

air , **vakt-ı itâ** sözüyle kı mevsiminden bahsediyor. Kı mevsiminde güllerin açması nasıl beklenmedik bir durum ise, airin a k ate i ile yanmaması da tıpkı öyledir.

A k e er bâzârımı germ etmese bülbül gibi
Hüsn olur **vakt-ı itâ** içre açılmı gül gibi (G. 319)

3. AYLAR

Galib en çok Ramazan ayından söz etmi tir.

3.1. Temmuz Ayı

air, çekilen acıları ‘ate ’ sembolü ile i lemektedir. Ayrılmı yakıcılı mı, ate e benzetmi tir. Bu benzetmeyi de Temmuz ayını seçerek yapmı tır çünkü Temmuz ayı senenin en sıcak zaman dilimidir.

Tâb-ı **te(m)muz-ı** hecrin ile yandım a ladım
Sahbâ-yı hûna te ne idim kandım a ladım
Bu mâcerâyı ben tükenir sandım a ladım (Mh. 1)

3.2. Ramazan

Oruç gününden önceden ikâyet ederdik ama artık gecemiz sabah olmuyor, diyen air, oruç ibadetinin zamansal olarak Güne in batması ve do ması arasında geçen gündüz sürecinde yapıldı mı i aret etmi tir. Sabahın ba laması ile oruç ibadeti de ba lar.

Evvel ikâyet eyler idik **rûz-ı rûzed**en
Bulmaz sabahı imdi eb-i târımız bizim (G. 219)

Ramazan ayı, yoklukla varlı mın kıyaslandı ı bir aydır. nsanı nefsinin terbiye ye götüren bir ibadet olan oruç bu ayda tutulur. Ramazan ayında oruç tutarken yokluk kar ısındaki direncimizi görürüz; bu dünyanın geçicili ini anlamaya çalı ırız. A a ıdaki beyitte sabredildi inde istenilen sonuca ula ı laca ı vurgulanmı tır. kinci beyitte ise, Ramazanda yapılan nefis terbiyesi vurgulanmı tır. Son beyitte de Ramazan ayındaki yoklu un iyi ve ruha faydalı bir durum oldu u anlatılmı tır.

Kâmilten feyz-i riyâzetle ereler Kadre
Ramazân ayına fikr ile nedendir ikrâm (G. 218)

Mülhidlere ö retmek için nâr-ı cahîmi
Mâh-ı Ramazân sayfe gelip bir haber etdi (G. 322)

d etdi çarh-ı hasret ile terk edip bizi
Hâtırda mı geçen **Ramazân**ın safâları (Kt. 22)

3.3. Muharrem

Muharrem ayı, Hz. Muhammed'in torunu, dördüncü halife Hz. Ali'nin o lu Hz. Hüseyin'in, o dönemde ya anan siyasi çatı malar sonucunda 10 Muharrem H. 61'de Kerbela'da öldürülmesi olayının ya anması nedeni ile slam tarihinde önemli bir yere sahiptir. A a ıdaki müseddeste de bu kederli gün hatırlatılmı tır. air, içinde bulundu u karı ıklı ı ve derin üzüntüy ü o günle ili kilendirmi tir.

Seyr eyle dergehindeki gavgâ-yı âlemi
Yâd etdirir figân ile **rûz-ı Muharremi**
Her sâ'at öldürür beni ol çe m-i mâtemi
Kim etdi ehl-i a ka bu cevri-i dem-â-demi (Md. 6)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜN-BUGÜN-YARIN

“ lerlemeci zaman” anlayı ı ve onun yarattı ı tarih, zamanı üç boyutlu tasarlar: Geçmi , imdi ve gelecek. Bu bölümleme, zamanın sürekli bir “akı ” olmasının kırılıp “sürekli” bir kavrayı ın ortaya çıkmasına neden olur.

Bugün, gelecek olarak tasarladı ımız zaman o an geldi inde bugün olacaktır. Zaman sürekli bir de i im halindedir ve herkes için yarın günün birinde bugün olacak ve arkasından da dün olacaktır. Zamanın ne kadar soyut bir kavram oldu u ve algılanamazlı ı yine kar ımıza çıkıyor. air bu beyitlerde bu durumu ifade etmi gibidir.

Gelip buldukda **ferdâ** anı ol pîr

Olur bu vâkı‘a hakk üzre ta‘bîr

(Ms. 5)

Bakarlar **rûz-ı ferdâ** gelmi ol pîr

Yine ol hâki eyler vaz‘-ı galbîr

(Ms. 5)

air, a a ıdaki beyitte, “Sevgilinin yüzüne hasretli imden gam ak amında ölürsem, yarın mah er güne i benim mezarımın mumundan ı ık alır .”, derken, gamı ak ama, karanlı a, geceye benzemi ; yarın sözüyle de öbür dünyayı kastetmi tir ve bir kıyaslama yoluna girerek bugün olanlardan gelece in tahminini yapmı tır.

1. GEÇM ZAMAN

air, geçmi te ya anan zamanın imdiki zamandan ba ımsız olmayaca ını söylemi . Çünkü geçmi zamanın insanın zihninde *imdi* hatırlanıyor olması bile geçmi in tamamen bugünden ve ya gelecekte kopuk olmadı ını gösterir. air , geçmi ve gelecek arasında hatırlama yoluyla bir süreklilik köprüsü kurmu tur. Böylece geçmi i unutulmu /ölmü bir zaman parçası olarak görmekten uzakla mı tır. Aynı zamanda geçmi i hatırlatan ya antıların ben zerlerinin tekrar ya anması da geçmi ve imdi ayırımı belirsizle tirir. air, zamanın getirdiklerinin zaman geçti inde

unutulmayacağı nı, geçmiş zamanda ya ananların bir bakış la yani i aretle hatırlanacağı nı söylemi .

Geçmekle devr-i hüsnü geçilmez o ühdan
Geçmi zamânı bir nazar-ı tâm tazeler (G. 75)

air, yukarıdaki beyitteki anlamı tekrarlamı . Tarihte ya ananların tekrar etti ini söylemi .

Ferhâd ü Kays kıssası tekrâr olur müdâm
 Efsâne-i kühenleri eyyâm tâzeler (G. 75)

2. MD K ZAMAN-BUGÜN

air, imdiki zaman anlamını vurgularken imdiki zaman kipini kullanmaktan ziyade bunu imdiki zaman ifade eden sözcüklerle vermeyi tercih etmiştir. Örneğin a a ıdaki beyitte ya anmakta olan bir ânın ifadesi *bugün* sözcü ü ile kar ılanmıştır.

Hazret-i ârih Rusûhinin **bugün**
 Dersine âkird-i mülhemdir gönül (G. 200)

2.1. Siyah gün (Üzüntü-Keder-Ayrılık)

air, derin üzüntü duydu u bir durumda gününün kararlı nı söylemiştir. Bu karanlıkta kalı , airin hayatın güzel yönlerini o an için görmesini engellemiştir.

Siyah gün; airin sevgilisi tarafından kahr ve celâle maruz kaldı ı gündür ve bu gün üzüntülüdür. *Mecnûnun ruh halini anlaması, mehtaplı gecede bile karanlıklar içinde çaresiz kalması, airin psikolojik durumuna göre güne baktı nı gösteriyor. Kasvetli bir günde bahtını da kara görmü tür. Genellikle sevgiliden gördü ü olumsuz ve üzüntü verici yakla ım, yahut sevgiliye yakla amama hali airin gününü karatmıştır.*

Hey **siyeh gün** kim bana kâhr u celâl eylerdi yâr
 Çe m-i mestin zehr-nû -i infi'âl eylerdi yâr (G. 83)

Tîre-rûz-ı tecellî-i ye'sim
 Berk u mehtâb n'idi in bilmem (G. 225)

eb-i târ u ser-i zülf ü gam-ı sevdâ Gâlib
 Hâl-ı Mecnûn-ı **siyeh-rûzu** çok andım bu gece (G. 284)

Hûr îd-ruhân eyledi akl u dili ya ma
 Ey baht-ı siyeh **rûz-ı kasâvet** sana kaldı (G. 335)

2.2. Hicran Günü

Kimi zaman günün bir bölümünde veya bir anında ya adı ımız bir duygu, durum veya olay bütün günü o anın niteli ine ba lı olarak algılamamızı ve de erlendirmemizi sa lar. air, ne 'e ve co kunluk dolu bir an geçirmeyi dilerken, sessizlik ve acı dolu bir gün ile kar ıla mı ve bu yüzden gülmemi tir. Sevinçle dolu bir anın ya anmaması airin bütün gününü acı bir gün olarak adlandırmasına neden olmu .

Kaldı dem-beste dem-i Nevrûzumuz
Rûz-ı hicrân oldu gûyâ gülmedim (G. 227)

2.3. Safa Günü

Bizi derinden etkileyen bir durum, olay veya duygu, gün içinde ya anan di er durum, olay veya duygulara göre bizi daha çok etkisi altına alabiliyorsa bütün günümüzü ona göre yorumlarız. Örne in, büyük bir mutlulukla kar ıla tı ımız bir günde can sıkıcı ufak tefek geli meler, bizi di er günlerimiz kadar etkilemez ya d a tam tersi olabilir. air, zaten keyifli ve berrak bir gün geçirmektedir. Nurlarla dolu bir sabahı dilemez belki de böyle bir sabaha ihtiyaç duymaz.

Eyler kü âde kâkum içinde o sîneyi
Rûz-ı safâda subh-ı pür-envârı n'eyleyim (G. 224)

3. GELECEK ZAMAN-YARIN-FERDÂ

Olanaklı görünen ba ka bir ça / düzen varolabilece i için *imdi* kötüdür. Zaman *ilerlemekte* ve olumsuz içeri i ortadan kaldıracak bir *gelecek* gelmektedir. Bu durum genellikle içinde bulunulan zamandan duyulan ho nutsuzluk ve e ksiklikten kaynaklanabilece i gibi, gelece e yönelik umutlardan da kaynaklanabilir. Örne in a a ıdaki beyitte air toplumsal ve idarî düzenin daha güzel yarınlara kavu masından umutludur. Bu ifadeyi geni zaman kipiyle verirken, durumun sürekli olmasını istedi ini yansıtır.

Açılsın bâb-ı devlet ho gelip fâl

Kü âd olsun hemî e **rûz-ı ikbâl** (B. 6)

air, a a ıda seçti imiz beyitte de yarına dair umutlar içerisinde. Bugün ya adı ı ho nutsuzlu u sürekli görmemekte, isteklerin in gerçekleşmesi için gelece e umut ba lamaktadır. imdilik sevgilinin çatık ka ı airi hançerliyor ve ona ula masını engelliyor ama saçının kıvrımındaki yumu aklık, bu kararın ve durumun gelecekte de i ece ine dair bir i aret veriyor. air, hayalperest bir umuttan çok, gördüklerini yorumlayarak umutlarının gerçekleşme ihtimaline kesin gözüyle bakıyor. Sevgilinin keskin ve kararlı çatık ka ına ra men, saçın daki kıvrım yarına dair bir sözdür ve bugün olmayacak bir dile in yarın yani daha sonraları olabilece i dü ünmesine neden olmu tur. Bu beyitlerdeki *ferdâyı* gelecekte ya da öbür dünyada gerçekleşecek olan vuslat günü yahut cennet (cemâl-i lâhî) olarak da dü ünme mümkünüdür.

Kat'î cevâbı hançer-i ebrû verir velî

Pîçîde zülfü **va'de-i ferdâya** dâldır (G. 67)

air, içinde bulundu u olumsuzlukları sadece günün artlarına ba lı olarak dü ünme istememi ve daha geni açıdan dü ünerek, bugün ya adı ı olumsuzlukların düzelece ini tasarlamı tır. Kar ıla tı ı bir olumsuzluk onun sonuçtan beklentilerini karartmamı tır. Tek bir durumdan yola çıkarak sonuca varmaktan kaçınmı , umutlarını yitirmemi tir.

Felekde tıfl-ı mihrî bâd-peymâ-yı heves sanma
O mâhın kûçe-gerd-i **va'de-i ferdâ**larındandır (G. 83)

Acabâ hâtıra-i rûz-ı hisâb etmez mi
Etdi i **va'de-i ferdâ**ya hicâb etmez mi
Da ıdıp kâkülünü ke f-i nikâb etmez mi
Biz de bir gün görelim sâye-i dîdârında (. 3)

3.1. Gelecek Kayıtsızlı ı

nsan kaygılarından ve ba larından ne kadar fazla kurtulursa o kadar özgürdür ve mutludur. Hayat ko u turması içerisinde insanın ba larının ve sorumluluklarının olmaması dü ünülemez ama önemli olan bunları zorunluluk, mutluluk ölçütü veya hayatın amacı anlamına getirmeden sadece bir araç olarak algılayabilmektir. Bunu ba armak çok zordur ama ba arabilen insan bütün hırslarından, kinlerinden v.b. maddesel kaygılarından kurtularak gerçek mutlulu a ve özgürlü e kavu ur. Tasavvuf dü üncesinde yer alan bu felsefeye bir ba ka yönden bakalım: Örne in cennet arzusu. Bu arzu çok istenilen bir amaçtır; fakat asıl gerçekle tirilmesi gereken, belli bir birikimden sonra cennete kavu mak de il, cennet halini bu dünyada ya ayabilecek ruh haline kavu abilmektir. A a ıdaki beyitlerde bu felsefe vardır. Önemli olan cehennem azabını veya cennet mutlulu unu dü ünerek bu ân ı kaçırmamaktır. Cennet ve Cehennem kavramlarını slamî birer kavram olarak dü ünmekten ziyade amaçlanan veya kaçınılan durumlar olarak de erlendirirsek, ki inin yo un çabalar sonucunda istenilen duruma ulaşmasından çok o duruma nasıl ula tı ı söz konusu o lur. Bu yolda ilerlerken artlara uyum sa layabilme ve artların ayrıntılarından çok genel anlamlarını de erlendirebilmek önemlidir. Yani yolun sonu kadar yol da önemlidir. Bir bakıma bu yol fâni dünyayı temsil ediyor. Elbette bu kaygılarından kurtulmu ol an yolcu *yarının gamını* ve endi esini hissetmeyecek kadar maddi ba larından kurtulmu tur.

Der-kenâr eyleyip ol mihr-i afâk-peymâyı
Çekelim subh-ı celî a' a'a-ve sahbâyı
Unudup **mihnet-i dîrûzu gam-ı ferdâyı**
Biz de bir gün görelim sâye-i dîdârında (. 3)

Kim tutar **ne ‘e-i ferdâyı** bu gün nakda nazîr
 Bâde-i cinneti hâhi geri kimse ana ver
 Böyle nutk eyledi mey-hânede dün hazret-i pîr (Th. 6)

air, özledi ini ve kavu mak istedi ini yarına ertelememi tir. Mutlulu u yakalamak için ço u zaman yarını beklememek gerekir. Bunun için de ki inin kendi ruhunu olgunla tırarak hayatına anlam katması ve gelip geçici kaygılarından kurtulması beklenir.

Ferdâya salma va’de-i vaslın gedâlara
 Hiç etme ictinâb hem olsun hem olmasın (G. 236)

Men **bu gün** ma ‘ûk-ı bâkinin visâlin bulmu um
 Sanma ey zâhid beni kim **va ‘de-i ferdâdayım** (Th. 4)

3.2. Öbür Dünya

air a a ıdaki beyitte, “Sevgilinin yüzüne hasretli imden gam ak amında ölürsem, yarın mah er güne i benim mezarımın mumundan ı ık alır.”, derken, gamı ak ama, karanlı a, geceye benzemi ; yarın sözüyle de öbür dünyayı kastetmi tir ve bir kıyaslama yoluna girerek bugün olanlardan gelece in tahminini yapmı tır.

Ölürsem âm-ı gamda rûy-ı yâra intizârımdan
Yarın hûr îd-i Mah er nûr alır em’-i mezârımdan (Kt. 20)

Bu gün, içinde bulunulan zaman; *yarın* ise hayallerimizin, beklentilerimizin gerçekleşme ece i zamandır. *Bu gün*, bu dünya; *yarın*, öbür dünyadır.

Bilse e er yâr ne Cennet nedir
 Kimse de i mez **bu günü yarına** (Tc. 1)

3.3. Ya am

eyh Gâlib, çok karamsar ve olumsuz dü üncelere sahip bir ruh haline bürünmekten çok uzaktır. Hayatı olumlu yönleri ile algıarken de hayalperest de ildir. Bütün ters giden i lerin, üzüntülerin daha sonra tersine dönece ini de söyler. Bu da airin hayata ve zamana sadece tek bir noktadan de il daha geni açından baktı nı gösteriyor.

air, fâni ve ebedî hayatı birbirinden ayrı hayatlar olarak de il de bir bütün olarak görüyor. Bu gün ya anan sıkıntılıların ve çabanın yarın kar ılı nı görece inden veya ba ka güzelliklerle kar ıla aca ndan emindir. Seçti imiz beyitte, “O ay yüzlü güzelin yüzündeki tüyler günümü karartırsa felek bana ba ka bir aydınlık verir.” , demi tir. Rûz sözcü ü ile sadece bir gün de il bütün bir hayat kastedilmi tir. Ak am da rûzun devamında gelir yani ikisi birlikte bütün hayatı ifade eder. Günün kararması; talihin kötü olması, elem ve keder ile dolması; ak amın bir dolunay ile aydınlanması da elem ve kederin giderilmesi olarak dü ünülebilir. Sevgilinin yüzündeki tüyler taze iken ye ildir. Kararmaya ba layınca yüzü örter ve a ı nı hayatını karartır. İlk mısradaki ay sevgili, ikinci mısradaki gerçek Ay’dır. Gün kararı nda ak am olur ve birinci felekteki ay do ar. Beyitteki ay yüzlü sevgili, maddî a kın sevgilisidir. Gâlib, acı ve ıstırabın kendisini olgunla tıraca nı ve daha parlak aya, yani ilâhi sevgiliye kavu aca nı söylüyor.

Rûzumu tîre ederse hat-ı sebzi o mehin

Bir felek mâh-ı münevver verir **ah am** bana (G. 4)

SONUÇ

eyh Gâlib, Dîvân airinin son büyük temsilcisidir. Asırlar süren bir kültürün, felsefenin, ortak değerlerin yansımalarını takip edebileceğimiz ama artık kemal devrini tamamlayarak perdelerini kapatacak olan bu edebiyatın son büyük temsilcisidir.

Gâlib'in bir temsilci olarak anılması, O'nun sanat misyonu ile bağdaştırılmalıdır. Çünkü Sebki Hindî'nin büyük airi, sembolizmin bütün sınırlarını aşmıştır. Dolayısıyla kelimeleri birer sembol, ama çok derin kelimelerle anlatılacak birer sembol olarak kullanabilmesi, O'nun son büyük temsilci olmasının tesadüf olmadığını göstermektedir.

Zaman kavramı, göreceli, soyut, oldukça karmaşık ve tanımlanması güç bir kavramdır. Her kişinin zaman algısı farklıdır. Ölçülebilir olması bu kavramı tanımlamak veya anlamak için yeterli olmamıştır. Asırlar boyu felsefeler, öretiler, dinler bu kavramla hep ilgilenmişlerdir.

airin gerek sembolizmdeki ve airdeki sanatkarlığı doğrultusunda kelimeler ile yeni ufuklar açması hem de ya adını devre/zamana vurduğu damgasını günümüze kadar taşıyarak ölümsüzlüğe mesiyani adeta zamana meydan okuması, gerek kısa ömründe varoluşunu anlamlandırması bu çalınmada zaman düüncesinin anlatılmaya çalışılmasına neden oldu.

Çalınmada airin sanat anlayışı, karakteri ve ya adını devrin özellikleri göz önünde bulundurularak airin zaman düüncesi üzerinde bir tesbite gidilmiştir. air, ya adını zamanın ne hızla aktığını ve ne anlam ifade ettiğini ya adını ânların değerine göre algılamıştır. Bu dünyada ölçütümüz, peşinden koştuğumuz, sürekli akıp giden zaman, aynı zamanda bir mutasavvıf olan air için, bütünsel ve tekdüze bir akı olmaktan çok, Tanrıya en çok yaklaştığı daha doğrusu ya amin anlamlandırmasının doruk noktasına çıktığı süreçlerde/ânlarda anlamlı ve ya anılır olmuştur. Bu anların süresi, değerini etkilememiştir.

Dilbilimsel olarak gözümüze çarpan ise airin genellikle ‘geni zaman kipi’ni kullanımı olmasıdır. Geçmiş /gelecek/ imdi air için daha çok Elest/ahiret hayatı/fani dünya eklindedir. Biz dilbilgisinde zaman bildiren sözcükler haricinde, metnin bütününde zamansal çağrışımları yapan sözcükleri de de erlendirdik. De erlendirme sonunda; airin geçmiş veya gelecek kaygısının olmadığını, zaman kavramını bu günde ve ânda ya adını söylenebilir.

Gerçek bir mutasavvıf olan air, sadece ahiret mutluluğu ile yetinmemi, ya adını zamanda sadece mutasavvıf olmamıştır. O’nun zamanında padişah olan Sultan Selim’in devrinden şiirlerinde bahsetmesi, o devirde konu ula gelmiş yerel deyimleri/sözcükleri şiirinde zaman zaman kullanması airin başka bir yönüdür. Bu konu ile ilgili söylenecek sözlerin devamı, airin sanat anlayışı ile ilgilidir. Bizi ilgilendiren kısmı ise ya adını devri şiirlerine yansıtmaktaki başarısı oldu.

air, şiirinde zaman bildiren sözcükleri ayrıntılı olarak sembolik anlamları ile kullanmıştır. Zaman bildiren zarflar ve edatlar ise ayrıntılı olarak sözlük manaları ile kullanılmıştır.

Bu tezin amacı airin bu kavrama nasıl baktığını yorumlaması olmaktadır. Aynı zamanda zaman kavramının insanlık ve sanat için ne anlamlar ifade edebileceğini de incelemektedir.

KAYNAKÇA

- Alparslan, Ali(1988); *eyh Gâlib*, Kültür ve Turizm Bakanlığı 1 Yayınları, Ankara.
- Aydın, Erhan(2002); “Türk Dilinde Zaman Adları”, (Yayımlanmamı Doktora Tezi), Ankara.
- Bilkan, A.Fuat- Aydın, adi(2007); *Sebk-i Hindi ve Türk Edebiyatında Hint Tarzı*, 3F Yayınevi, stanbul.
- Büyük Türk Klasikleri(1992); *eyh Gâlib Maddesi*, C:7, s. 36, stanbul.
- Chittick, William(2003); *Tasavvuf*, z Yayıncılık, stanbul.
- Çamuro lu, Rehâ(1993); *Dönüyordu*, Metis Yayınevi, stanbul.
- Çelebio lu, Âmil(1998); *Eski Türk Edebiyatı Ara tırmaları*, Milli E itim Basımevi, stanbul.
- Demirel, ener(2000); “Ate Redifli ki Matla Beytinin Kar ıla tırılmalı Tahlili”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:10, S.2, s.s. 65-88 Elazı .
- Develio lu, Ferit(1970); *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Do u Matbaası, Ankara.
- Elias, Norbert (2000); *Zaman Üzerine*, Ayrıntı Yayınları, stanbul .
- Ergun, S. Nüzhet (1935); *eyh Gâlib, Hayatı ve Eserleri*, stanbul.
- Filiz, Lütfi(2004); Noktanın Sonsuzlu u, Pan Kitabevi, stanbul.
- Geli im Hachette; Zaman Maddesi, C: XII, s.s.4821-4823.
- Gölpınarlı, Abdulbâkî(1985); *eyh Gâlib Dîvânı’ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı 1 Yayınları, Ankara.
- Güler, Zülfî(2007); “Rûz u eb”(yayımlanmamı makale) Elazı .
- Güler, Zülfî (2006); *Dîvân iirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler*, U urel Matbaası, Malatya.
- Hacı Feyzullah en-Nak ibendî el-Murâdî el-Mevlevî, (2005) *Mevlevî Ayîninde Manevî aretler*, (Çeviren: brahim Demirci), Meram Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.
- Heidegger, Martin(2004); *Varlık ve Zaman*, dea Yayınevi, stanbul.
- pekten, Halûk (1991); *eyh Gâlib, Hayatı, Eserleri, Sanatı ve Bazı iirlerinin Açıklamaları*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.

- slam Ansiklopedisi (MEB); Zaman Maddesi, C: XII, s.s.460-462, stanbul.
- Oral, Hüseyin(1989); *eyh Gâlib, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Yeni Asya Yayınları, stanbul.
- Özek, Fatih(2005); “Türkiye Türkçesinde Zaman”, (Yayımlanmamı Doktora Semineri), Elazı .
- Özköse, Tahir (2002) “Zühd ve Sufilerin Zühde Yükledikleri Anlam –Tasavvufta Dünyevîle meye Tepkisel Yaklaşım”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:VI, S:1, s.s.175-194.
- Pala, skender(1989); *Ansiklopedik Dîvân İiri Sözlü ü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sayar, Kemal (2004), *Sufî Psikolojisi*, nsan Yayınları, stanbul.
- Schimmel, Annemarie(2001); *slamın Mistik Boyutları*, (Çev:Ergun Kocabıyık) Kabalcı Yayınevi, stanbul.
- eyh Galib Divanı* (1994); (haz. M. Muhsin Kalkı ım), Akça Yayınevi Ankara.
- eyh Galib Divânı* (1993), (haz. Naci Okçu) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Tarlan, A.Nihad (1993); *eyh Gâlib, Hayatı ve İirleri*, Ankara.
- Uluda , Süleyman(1996); *Tasavvuf Terimleri Sözlü ü*, Marifet Yayınları, stanbul.
- Uysal, E.Ahmet(1958); “Bazı Eski Edebiyatlarda Zaman Telakkileri”, *A.Ü. DTCTF Dergisi*, C: XXVII, S:1-2, s.s.173-208.
- Ünver, smail(1986); “Mesnevî”, *Türk Dil Kurumu Dergisi*, *Türk İiri Özel Sayısı II Dîvan İiri*,s.s. 430-563
- Yıldırım, Ali (2007); “Siyâh-bahâr” Tamlamasının Bir Üslup Özelli i Olarak Divan İirinde Yer Alması, *İmî Ara tırmalar*. S. 23, s.s.139-150
- Yüksel, Sedit (1980); *eyh Gâlib Eserlerinin Dil ve Sanat De eri*, Bankası Yayınları, Ankara .

ÖZGEÇM

Ben 1980 yılında Elazı 'da do dum. İlk, orta ve lise e itimimi Elazı ' da tamamladım. 2003 yılında Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldum. Bitirme tezi min konusu, “Attilâ lhan'ın iirlerinin Tematik Yönden ncelemesi” idi. 2004 yılında Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tezsiz Yüksek Lisans'ımı tamamladım. 2005 -2006 e itim-ö retim yılında stanbul, Yenibosna İlk Ö retim Okulu'nda Türkçe ö retmeni olarak görev yaptım. 2006 -2007 e itim-ö retim yılından itibaren Hakkari/Yüksekova, emsettin Onay Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı ö retmeni olarak görevime devam etmekteyim.